

”Det viktigaste av allt är jämlikhet”

En studie om regnbågshyllor i allmänna bibliotek i Finland

Mikaela Lövdahl

35772

Pro gradu-avhandling i genusvetenskap

Handledare: Salla Tuori

Fakulteten för samhällsvetenskaper och ekonomi

Åbo Akademi

Åbo 2019

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR SAMHÄLLSVETENSKAPER OCH EKONOMI

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Genusvetenskap	
Författare: Mikaela Lövdahl	
Arbetets titel: "Det viktigaste av allt är jämlikhet" – En studie om regnbågshyllor i allmänna bibliotek i Finland	
Handledare: Salla Tuori	
<p>En regnbågshylla är en temahylla som bryter ut medier om sexuella minoriteter och könsminoriteter. Syftet med studien är att undersöka vilken betydelse denna hylla har i det allmänna biblioteket. Studien utgår huvudsakligen från ett queerteoretiskt perspektiv, men stöder sig också på tidigare informationsvetenskaplig forskning om hbtqi och bibliotek. Materialet består av halvstrukturerade intervjuer med bibliotekspersonal vid fyra allmänna bibliotek i Finland, observationer av de fysiska regnbågshyllorna vid respektive bibliotek samt Finlands bibliotekslag.</p> <p>Studien fokuserar på regnbågshyllans syften och hur de uppnås, men undersöker även dess plats i biblioteket som institution. Analysen visar att hyllan har såväl positiva som negativa aspekter och resultaten är i vissa fall rentav motsägelsefulla. Studien visar att synliggörandet av medier med hbtqi-tema, vilka ofta är osynliga i biblioteket, är en central aspekt av regnbågshyllan och genom detta synliggörande vill biblioteken uppnå hyllans övriga bakomliggande syften.</p> <p>Biblioteket är, och har traditionellt varit, en kunskapsinstitution och ett centralt syfte med regnbågshyllan är kunskapsspridning. Analysen visar att hyllan blir en slags kunskapspraxis, som samlar, organiserar, synliggör och sprider kunskap om sexuella minoriteter och könsminoriteter. I studien framkommer att av regnbågshyllans viktigaste syften är jämlikhet, vilket överensstämmer med såväl bibliotekslagens bestämmelser om, som informanternas bild av, biblioteket som en plats tillgänglig för alla. Hyllan har ett symboliskt värde, men man önskar även att med hjälp av den kunna motverka diskriminering av sexuella minoriteter och könsminoriteter, samt normalisera hbtqi. Hyllan ger erkännande till hbtqi-personer och visar att de är välkomna i biblioteket, samtidigt som den även kan fungera som ett verktyg för identitetsskapande genom den mångfald av kön och sexualitet som synliggörs och representeras. Analysen visar en ambivalens kring huruvida regnbågshyllan ökar tillgängligheten av medier med hbtqi-tema, eftersom en utbruten hylla såväl kan öka som minska tillgängligheten för enskilda användare. Dubbelplacering av medierna i hyllan blir därför relevant. Utbrytningen av medier till en regnbågshylla kan enligt studien riskera att förstärka heteronormativiteten, samtidigt som hyllan de facto även kan fungera som ett motstånd mot densamma. Resultaten visar att det sammanhang hyllan befinner sig i har relevans för dess betydelse och ett komplement till en ensam regnbågshylla kan vara att implementera ett genomgripande normkritiskt arbetssätt i hela biblioteksverksamheten.</p> <p>Studien ger en förståelse för regnbågshyllans betydelse i bibliotekskontexten och bidrar även till en bredare insyn i hur bibliotek kan arbeta med hbtqi-frågor i sin verksamhet. Resultaten visar att vad hyllan är och gör, samt vilken betydelse den har i biblioteket, är beroende av såväl den kontext den befinner sig i som ur vilket perspektiv den förstås.</p>	
Nyckelord: hbtqi, sexuella minoriteter, könsminoriteter, bibliotek, regnbågshyllor, kön, sexualitet	
Datum:	Sidantal: 98
Abstraktet godkänt som mognadsprov:	

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
	Syfte och frågeställning	2
	Det allmänna biblioteket i Finland historiskt och i dag	4
	Om regnbågshyllorna	6
	Avgränsningar	10
2	Forskningsöversikt.....	12
	Bemötande och tillgänglighet	13
	Informationsbehov och informationssökning	14
	Bestånd och kunskapsorganisation	14
	Queerarkiv och specialsamlingar.....	16
3	Teoretiska utgångspunkter	19
	Det queerteoretiska perspektivet.....	19
	Heterosexualitet och heteronormativitet.....	22
	Normkritik, minorisering och universalisering.....	24
	Identitetsskapande och erkännande	25
	Getto och diaspora	28
4	Metodologiska utgångspunkter och material	30
	Feministisk metodologi	30
	Intervjuer	31
	Observationer och dokument.....	35
	Etiska aspekter	36
	Begränsningar med forskningen.....	37
5	Regnbågshyllan som kunskapspraxis.....	38
	Regnbågshyllan i biblioteket som kunskapsinstitution.....	38
	Regnbågshyllan som arkiv.....	40
	En positiv regnbågshylla med medier av hög kvalitet.....	42
	En regnbågsbok är alltid en regnbågsbok – regnbågshyllan och kategorisering	46
6	Regnbågshyllan som arbete för jämlikhet	54
	Jämlikhet som ledord i biblioteksverksamheten.....	54
	Det neutrala biblioteket	61
	Regnbågshyllan och tillgänglighet	64
	Regnbågshyllan som ett stöd för minoriteterna	70
	Motstånd mot regnbågshyllan	77

7	Regnbågshyllan och heteronormativitet	82
	Att utmana och förstärka heteronormativiteten	82
	Regnbågshyllan som del av ett mer omfattande normkritiskt arbetssätt	86
	Uttryck av heteronormativitet i intervjusamtalet	90
8	Slutdiskussion	93
	Förslag på fortsatt forskning om ämnet	98
	Litteraturförteckning.....	99
	Bilaga 1: Intervjuguide	111
	Bilaga 2: Observationsfrågor	112
	Bilaga 3: Fotografier av bibliotekens regnbågshyllor.....	113
	Bilaga 4: Intervjucitat på originalspråk	117

Figurer

Figur 1: Regnbågshyllan vid Berghälls bibliotek, bild 1.	113
Figur 2: Regnbågshyllan vid Berghälls bibliotek, bild 2.	113
Figur 3: Regnbågshyllan vid Berghälls bibliotek, bild 3.	114
Figur 4: Regnbågshyllan på ungdomsavdelningen vid Karleby stadsbibliotek – landskapsbibliotek.....	114
Figur 5: Regnbågshyllan vid Karleby stadsbibliotek – landskapsbibliotek.....	115
Figur 6: Regnbågshyllan vid Reso stadsbibliotek.....	115
Figur 7: Regnbågshyllan vid Runosbackens bibliotek, bild 1.	116
Figur 8: Regnbågshyllan vid Runosbackens bibliotek, bild 2.	116

1 Inledning

Biblioteket finns där, i centrum av byn eller staden, utan vare sig torn eller ringande klockor. Det predikar inte, det ger sällan enkla svar men ställer desto fler frågor. I bibliotekets tystnad får man sitta som man är: det är ett ställe fritt från fördomar, fobier, segregation och krav [...] Bibliotek berikar, förändrar och räddar liv: här står ett sådant liv. (Korkea-aho 2016, 25)

Bibliotek är i dag mycket mer än bara ett rum med böcker. Utöver att låna ut litteratur, cyklar, idrottsredskap, bormaskiner, pulkor, instrument, paraplyer, spel och blodtrycksmätare ordnar biblioteken föreläsningar, sagostunder, utställningar och temadagar, samt deltar i såväl mässor som andra evenemang utanför bibliotekets väggar. De allmänna biblioteken är per definition till för alla (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 10) och alla ska därför känna sig välkomna där. Det har blivit allt vanligare att bibliotek på olika sätt uppmärksammar olika användargrupper, som exempelvis sexuella minoriteter och könsminoriteter, för att de ska känna sig välkomna och inkluderade. Konst- och kulturinrättningar ses ofta som föregångare inom att lyfta frågor som berör hbtqi och biblioteken kan ses som de kulturinrättningar som kommit längst på den fronten (Lahtinen & Paqvalén 2014, 33). På många håll i världen finns specifika organisationer som fokuserar på hbtqi-frågor inom biblioteksbranschen och hjälper bibliotek att utveckla sin service för att kunna tillgodose informationsbehoven hos sexuella minoriteter och könsminoriteter¹. Många enskilda bibliotek har de senaste åren också gjort mer aktiva handlingar för att lyfta hbtqi. En sådan handling, som börjat dyka upp i bibliotek i Sverige och Finland under 2010-talet, är så kallade regnbågshyllor.

Denna avhandling diskuterar regnbågshyllor i allmänna bibliotek. I valet av ämne för avhandlingen var en relevant faktor att jag skulle kunna kombinera mina två studieområden genusvetenskap och informationsvetenskap, vilket jag med detta ämne gör. Som en person som har jobbat, och i framtiden planerar att jobba, i biblioteksbranschen upplever jag det viktigt att undersöka hur hbtqi-frågor hanteras inom fältet

---

¹ I USA finns GLBTRT (The Gay, Lesbian, Bisexual, and Transgender Round Table) som tillhör ALA (American Library Association) och grundades redan år 1970 (GLBTRT 2018). I Sverige har Svensk biblioteks förening ett expertnätverk som arbetar för att höja hbtqi-kompetensen vid biblioteken i landet (Svensk biblioteks förening 2018). Även IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) har en grupp som fokuserar på hbtqi-frågor, LGBTQ Users SIG (LGBTQ Users Special Interest Group) (IFLA 2015).

och skaffa mig kunskaper som jag kan ta med ut i arbetslivet och få praktisk nytta av. Regnbågshyllor har dessutom blivit allt vanligare och ämnet är därför aktuellt och relevant att undersöka. Det finns hittills begränsat med studier om regnbågshyllor och finns därför ett behov av mer forskning ur såväl ett nationellt som ett internationellt perspektiv. Tidigare forskning har granskat hyllorna ur både ett kunskapsorganisatoriskt perspektiv och ett användarperspektiv, men det saknas studier som går djupare in på deras betydelse. Eftersom tidigare forskning om ämnet inte har utförts i en finländsk kontext och regnbågshyllans generella betydelse inte heller har undersökts i internationella studier, är det ur forskningssynpunkt motiverat att undersöka hyllan som fenomen med denna vinkling. Detta är därför fokus för studien. I studien vävs det genusvetenskapliga och det informationsvetenskapliga perspektivet ihop med varandra och den är ett bidrag till såväl en allmän genusvetenskaplig diskussion om kön och sexualitet, som till den informationsvetenskapliga diskussionen om hbtqi-frågor i bibliotekskontexten.

Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med studien är att klargöra regnbågshyllans betydelse i bibliotekskontexten. Ett mål med den är också att bibliotek ska kunna ha praktisk nytta av resultaten i sin verksamhet. Den övergripande frågeställningen för studien är: Vilken är regnbågshyllans betydelse i det allmänna biblioteket? För att besvara denna har jag formulerat tre mer specifika forskningsfrågor som jag använder mig av:

1. Vad vill biblioteket med regnbågshyllan?
2. Hur förhåller sig regnbågshyllan till bibliotekets lagstadgade uppgifter och till informanternas förståelse av biblioteket som institution?
3. Vad gör regnbågshyllan?

I den första forskningsfrågan undersöks bibliotekens motiveringar till skapandet av regnbågshyllan och bakomliggande tankar till varför den förstås som viktig. Frågan är av relevans för att förstå vad biblioteken vill uppnå med den. I den andra frågan diskuteras regnbågshyllan i relation till bibliotekets lagstadgade uppgifter och informanternas beskrivningar av biblioteket som institution. Frågan ger hyllan en kontext, men undersöker också hur ett initiativ som den passar in i det allmänna

biblioteket. Den tredje frågan är sammankopplad med den första och granskar närmare hur motiveringarna bakom hyllan uppfylls. Frågan diskuterar huvudsakligen utgående från teori vad regnbågshyllan gör och vilka praktiker som blir synliga i och kring den. Den andra forskningsfrågan diskuteras i det första och andra analyskapitlet, medan fråga ett och tre diskuteras i samtliga analyskapitel, dock med fokus på olika aspekter.

Centrala termer

Det finns många variationer av den akronym som används som samlingsbegrepp för sexuella minoriteter och könsminoriteter, och jag använder mig i studien av varianten *hbtqi*² (homosexuell, bisexuell, transperson³, interkönad⁴, queer⁵). Valet att använda just den här varianten bör inte förstås som att jag begränsar mig till att inkludera enbart de identiteter som nämns i den, alla som upplever sig tillhöra en sexuell minoritet eller könsminoritet är inkluderade. Valet är snarare en fråga om enkelhet och läsbarhet, eftersom en mer komplicerad akronym kunde försvåra läsningen. Sexuella minoriteter och könsminoriteter omnämns generellt som grupp i studien eftersom fokus ligger på regnbågshyllor där de också behandlas som en grupp. Även om de olika identiteterna klumpas ihop under en gemensam akronym bör det dock poängteras att gruppen *hbtqi* inte är homogen, utan innehåller en stor mångfald. Akronymen *hbtqi* används även tillsammans med andra ord i olika kombinationer, som exempelvis ”medier med *hbtqi*-tema”. Jag skriver också om *hbtqi*-personer, med vilket jag syftar på personer som identifierar sig som tillhörande en sexuell minoritet eller könsminoritet. Ibland byts *hbtqi* i diskussionen ut mot olika ordkombinationer med ordet *regnbåge*, som syftar till den sexfärgade regnbågen (röd, orange, gul, grön, blå, lila) som är en internationellt känd symbol för *hbtqi* (Sandahl 2018, 137), samt till ordet *queer*.

Termen *bestånd* eller *mediebestånd* syftar på bibliotekets totala *samling* med böcker, tidningar, filmer och annat material. Bibliotekets material omnämns i avhandlingen generellt med termerna *titlar* eller *medier*. *Kunskapsorganisation* syftar på hur

² I citat där variationer av akronymen förekommer används originalkällans variant.

³ Transperson är ett samlingsbegrepp för personer som överskrider normer för könsidentitet, -uttryck, -tillhörighet eller biologi (Sandahl 2018, 47).

⁴ Begreppet interkönad beskriver personer med olika intersexvariationer (Institutet för hälsa och välfärd 2018), vilket innebär att kromosomer eller genitalier ”utvecklas atypiskt i relation till varandra (i jämförelse med vad medicinska normer anger)” (Sandahl 2018, 31).

⁵ Betydelsen av *queer* diskuteras utförligare i kapitel tre.

kunskapen, eller med andra ord materialet, organiseras i bibliotekets databas och innebär att den ordnas så att den är möjlig att återfinna (Benito 2001, 7). Kunskapsorganisation omfattar klassifikation och indexering. Ett *klassifikations-system* är enligt Nationalencyklopedin (2018a) ett system som används för att ordna biblioteksmaterial i grupper enligt ämne. Dessa ämnesgrupper – *klasser* – förses med beteckningar, vilka utgör grunden för bibliotekets katalog (Nationalencyklopedin 2018a). Klasserna utgör generellt också grunden för hur medierna placeras i hyllorna, även om många bibliotek delvis avviker från hyllplacering enligt klass, genom att exempelvis bryta ut specifika teman eller genrer och placera dem tillsammans. *Indexering* går ut på att beskriva innehållet i ett dokument (Benito 2001, 233), vilket hjälper en att hitta relevant material. Indexering görs genom *ämnesord*, som är standardiserade termer för att beskriva innehåll (Benito 2001, 233, 294). Ämnesorden tas generellt ur en *tesaurus*, en standardiserad lista över godkända ämnesord, och kallas då en kontrollerad vokabulär (Benito 2001, 251, 259).

Det allmänna biblioteket i Finland historiskt och i dag

Det allmänna biblioteksväsendets utveckling hänger samman med såväl urbaniseringen i västvärlden (Hietala 2001; Mäkinen 2009) och nationsbyggandet (Vatanen 2001), som folklig upplysning och massutbildning (Mäkinen 2009). Rötterna för det allmänna biblioteksväsendet går enligt Mäkinen (2009, 109-110) tillbaka till slutet av 1700- och början av 1800-talet när flera olika typer av bibliotek började grundas i Finland. Biblioteksservicen var då segregerad enligt klass och det fanns även skillnader i vilka typer av bibliotek som generellt användes av kvinnor respektive män (Mäkinen 2009, 111-112). Principerna för det allmänna biblioteksväsendet som det ser ut i dag har till stor del inspirerats av det amerikanska biblioteket och en av nyheterna när man började applicera amerikanska principer på biblioteksväsendet i Finland var att invånarna fick ett gemensamt bibliotek i stället för att vara segregerade enligt klass (Vatanen 2001, 25-27). Vatanen (2001, 23-24) skriver att samhället i slutet av 1800-talet genomgick stora förändringar och att det var under den här tiden det allmänna biblioteksväsendet började utvecklas på allvar. Vikten av utbildning för alla började betonas och år 1866 kom en förordning om folkskolor, vilken kom att bli ett viktigt steg i biblioteksutvecklingen tack vare en paragraf om att varje folkskola borde ha ett bibliotek (Mäkinen 2009, 113-115). Biblioteket sågs som ett sätt att göra invånarna

mer bildade och det passade också bra in med den allmänna samhällstrend som gick mot mer liberala och demokratiska tankegångar (Vatanen 2001; Mäkinen 2009). Biblioteken var enligt Tuominen och Saarti (2012), tillsammans med gratis utbildning, ett viktigt verktyg för att ge alla invånare likvärdiga möjligheter genom demokratisk tillgång till information och kunskap. Att erbjuda invånarna möjlighet till självutveckling sågs även som ett sätt att stabilisera sociala spänningar i samhället (Tuominen & Saarti 2012). Efter Finlands självständighet kom framväxten av biblioteksväsendet igång ordentligt och sedan den första bibliotekslagen trädde i kraft år 1928 har biblioteket som en avgiftsfri service för alla varit väsentlig (Tuominen & Saarti 2012, 118-119). Enligt Mäkinen (2009) ökade biblioteksanvändningen under största delen av 1900-talet, trots olika motgångar som världskrig, förändringar i statsstöden och ekonomisk depression. Under depressionen på 1990-talet började biblioteket ses som en viktig symbol för jämlikhet (Mäkinen 2009, 131).

Biblioteken hör till den kommunala basservicen och trots att antalet minskat drastiskt sedan 1960-talet (Mäkinen 2009, 125) har Finland fortfarande ett omfattande biblioteksväsende, som stundtals omnämns som ett av de bästa i världen (se Lahtinen 2010, 9; Purhonen 2015, 96; Undervisnings- och kulturministeriet 2016). Biblioteket låg år 2017 i topp fem av de mest använda kommunala servicetjänsterna (Pekola-Sjöblom 2017, 3). Enligt Statistikcentralens undersökning av finländarnas tidsanvändning år 2009 hade 69 % besökt biblioteket under det senaste året (Statistikcentralen 2018) och år 2017 låg andelen på 67 % (Pekola-Sjöblom 2017, 3). När det gäller åldersgruppen 10-14 år var andelen år 2009 hela 97 % (Statistikcentralen 2018), vilket visar att biblioteken når unga i stor utsträckning. De finländare som använder biblioteket gör det också förhållandevis regelbundet, eftersom drygt 92 % av biblioteksanvändarna besöker biblioteket minst en gång i månaden (Niemelä 2013, 8; Taloustutkimus 2018). Biblioteket som institution har, som redogörelsen över dess historia visar, genomgått en hel del förändringar genom åren. Att även verksamheten har förändrats kan bland annat ses i ökningen av antalet evenemang som ordnas av bibliotek runtom i landet. År 2016 ordnades sammanlagt 38 115 evenemang där biblioteket bar huvudansvaret, jämfört med 23 333 fyra år tidigare (Kirjastot.fi 2018). Det allmänna biblioteksväsendet omfattade år 2017 sammanlagt 282 huvudbibliotek, 437 filialbibliotek, 18 anstaltsbibliotek, 134 bokbussar och 414 övriga serviceställen

(Kirjastot.fi 2018). Det totala mediebeståndet uppgick till över 35 miljoner titlar och utlåningen till över 85 miljoner lån (Kirjastot.fi 2018).

Det allmänna bibliotekets styrdokument

I januari 2017 trädde i Finland en ny bibliotekslag (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016) i kraft och ersatte då den tidigare lagen från 1998 (se Bibliotekslag 904/1998). Bibliotekslagen är de allmänna bibliotekens huvudsakliga styrdokument och reglerar deras verksamhet. I lagen fastställs att "[e]tt allmänt bibliotek ska kunna användas av och vara tillgängligt för alla" (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 10). De delar ur bibliotekslagen som är mest relevanta för denna studie är 2§ *Lagens syfte* och 6§ *De allmänna bibliotekens uppgifter*, vilka presenteras nedan:

Syftet med denna lag är att främja

- 1) befolkningens likvärdiga möjligheter till bildning och kultur,
- 2) tillgången till och användningen av information,
- 3) läskulturen och en mångsidig läskunnighet,
- 4) möjligheterna till livslångt lärande och utveckling av kompetensen,
- 5) ett aktivt medborgarskap, demokrati och yttrandefrihet.

Verksamheten för att uppnå syftet ska bygga på gemenskap, pluralism och kulturell mångfald.

(Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 2)

Ett allmänt bibliotek har till uppgift att

- 1) erbjuda tillgång till material, information och kulturellt innehåll,
- 2) tillhandahålla en mångsidig och tidsenlig samling,
- 3) främja läsning och litteratur,
- 4) tillhandahålla informationstjänster, handledning och stöd vid inhämtning och användning av information och för att främja en mångsidig läskunnighet,
- 5) erbjuda lokaler för lärande, fritidsintressen, arbete och medborgarverksamhet,
- 6) främja en samhällelig och kulturell dialog.

(Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 6)

Om regnbågshyllorna

Under 2010-talet har det i nordiska bibliotek börjat dyka upp så kallade regnbågshyllor, vilket är en specialsamling eller temahylla med hbtqi-relaterade medier (Edeholt 2016, 3). Speciella samlingar eller arkiv för material med hbtqi-tema är i sig ingenting nytt (se Thistlethwaite 1990; Lukenbill 2002; Brown 2011; Cooper

2011; Snapp-Cook 2011), men det specifika konceptet med regnbågshyllan såg dagens ljus år 2012 när man vid Umeå stadsbibliotek bestämde sig för att skapa Regnbågsbiblioteket (Edeholt 2016, 1). Regnbågsbiblioteket utgörs av regnbågshyllan, en webbsida, en Facebook-sida, evenemang och aktiviteter, och beskrivs av Edeholt som ett sätt att lyfta hbtq och arbeta normkritiskt på biblioteket. Man önskar att konceptet ska påverka hela biblioteksverksamheten på ett positivt sätt och samtidigt öka kunskapen och höja den kulturella kvaliteten. Så här beskriver Edeholt själva regnbågshyllan:

Regnbågshyllan är en hylla med media som har ett hbtq-perspektiv. Den är till för alla och är en allåldershylla. Den lyfter fram hbtq-litteratur och är en positiv markering från bibliotekets sida. Hyllan används för att tydliggöra, och även för att dubblera de hbtq-medier som står på sina ordinarie hyllsignum. [...] I hyllan finns en blandning av det lustfyllda och det mer problematiska. Meningen är att hyllan ska upplevas positiv och glädjefylld utan att förringa de problem som finns. (Edeholt 2016, 3)

Den första regnbågshyllan i Finland lanserades i början av 2015 i Berghälls bibliotek i Helsingfors (Jokinen 2015). Sedan dess har ett flertal andra bibliotek, både i huvudstadsregionen och på andra håll i landet, skapat egna regnbågshyllor⁶. I denna avhandling diskuteras de regnbågshyllor som finns vid Berghälls bibliotek, Karleby stadsbibliotek – landskapsbibliotek och Reso stadsbibliotek, samt den hylla som i studiens startskede fanns vid Runosbackens bibliotek i Åbo⁷.

Alla undersökta bibliotek skapade sina hyllor under år 2015 eller början av 2016. Regnbågshyllorna i de olika biblioteken skiljer sig till utseendet, vilket kan ses i Figur 1 till 8, vilka hittas som bilagor. Hyllorna varierar också i storlek och till innehåll⁸.

---

⁶ Fysiska regnbågshyllor finns bland annat i Kuopio vid Kuopion kaupunginkirjasto (Kuopion kaupunginkirjasto 2017), i Esbo vid Sökö, Stensvik, Nöykkis (Helmet 2017), Entresse (Entressen kirjasto 2016) och Sello bibliotek (Sellobiblioteket 2016), i Vanda vid Håkansböle bibliotek (Hakunilankirjasto 2017), i Helsingfors vid Arbis (Biblioteken.fi 2015), Parkstads (Kirjasto Helsinki (Puistola) 2017) och Vallgårds bibliotek (Mattila 2015, 26).

⁷ I intervjun vid Runosbackens bibliotek framkom att biblioteken i Åbo-regionen kommer att övergå till ett flytande bestånd, vilket innebär att medierna stannar på det bibliotek där de återlämnas i stället för att returneras tillbaka till det bibliotek där de lånades (Turun kaupunginkirjasto 2018). Det flytande beståndet trädde i kraft under hösten 2017 (Åbo Underrättelser 2017, 9) och har för Runosbackens del inneburit att man inte längre har en regnbågshylla.

⁸ Listor över innehållet i två av de undersökta hyllorna kan hittas digitalt. Innehållet i Berghälls regnbågshylla hittas på adressen <<http://bit.ly/sateenkaarihyilly>>. Innehållet i Karleby regnbågshylla hittas genom att i Anders' bibliotekskatalog (på adressen <<https://anders.verkkokirjasto.fi/web/arena>>)

Den minsta hyllan innehåller drygt 50 titlar medan den största innehåller över 400 stycken. Samtliga hyllor är placerade på vuxenavdelningen, men vid Karleby sammanställde man på användarnas begäran ytterligare en liten regnbågshylla med en handfull titlar på ungdomsavdelningen. I hyllorna finns skönlitteratur, facklitteratur, filmer och seriealbum. Vissa av hyllorna inkluderar även medier riktade till barn och unga. En av hyllorna innehåller dessutom någon enstaka cd-skiva. Innehållet är huvudsakligen på finska, men tre av hyllorna innehåller också titlar på engelska och två av dessa även på svenska. I en av hyllorna finns ytterligare ett fåtal titlar på andra språk. Ett av biblioteken inkluderar vid tillfället för intervjuerna material från lokala hbtq-föreningar i regnbågshyllan. Vid alla bibliotek har regnbågshyllans medier ett regnbågsfärgat klistermärke på ryggen. Också själva hyllan pryds vid samtliga bibliotek av någon form av regnbågssymbol. När det gäller utlåningen av medierna i hyllorna kan ingen av informanterna presentera exakt statistik, men alla menar att medierna nog lånas och uppskattningen av andelen utlånade medier vid tidpunkten för intervjuerna ligger mellan 30-50 % vid de olika biblioteken.

Att skapa en regnbågshylla

Idén till regnbågshyllan vid Berghälls bibliotek kom när en av informanterna deltog i en IFLA-konferens där Umeå stadsbibliotek presenterade sin regnbågshylla. De andra biblioteken har därefter inspirerats av hyllan i Berghäll och andra regnbågshyllor som också uppförts i huvudstadsregionen. Initiativet till att skapa en regnbågshylla vid de olika biblioteken har huvudsakligen kommit från personalen, men vid Karleby fick man även från användarnas håll önskemål om att skapa en hylla. I intervjuerna framkom att det innan skapandet fanns en viss försiktighet och oro från olika håll i personalen, men att majoriteten ändå var positivt inställda till hyllan, vilket syns i citaten nedan:

IP2: Inte var det nu riktigt så bara att nu gör vi det, nog fanns där dem som var mer försiktiga och skulle kanske vilja att vi inte behövde den här hyllan, men största delen var nog av den åsikten att en sådan här hylla kan vi göra.

---

söka på ”sateenkaarihyllä”. Med samma sökning hittas även listor över svenskspråkiga medier med regnbågstema.

IP3: Den önskades välkommen, och just vår ledning stod absolut bakom den. Jag minns att en person funderade om där kan finnas barnböcker, eller sådant här kom, lite grann så att vissa var mer fördomsfulla än andra [...] någon sa lite så att vågar nu användaren gå till hyllan. Men det var väldigt få.

I ett av citaten lyfts en oro kring barnböckernas varande i regnbågshyllan. Vid ett annat av biblioteken ansåg man å andra sidan att barnböckerna var speciellt viktiga och att barnen var en viktig målgrupp att nå. Även om det innan lanseringen fanns en viss oro för att användarna skulle reagera negativt på regnbågshyllan har majoriteten av biblioteken fått övervägande positiv respons på hyllan. Oron var ändå befogad, eftersom ett av biblioteken fick en del negativa reaktioner på sin regnbågshylla.

Den praktiska processen att skapa en regnbågshylla följde ungefär samma mönster vid de olika biblioteken och informanterna beskriver skapandet som ganska enkelt. En av informanterna beskriver processen så här:

IP7: Nå, först tittade vi [skrattar] förstås ut en passande plats, och sen började jag bara kolla, då först sådant jag själv har läst och som jag vet hör till den här genren, och sedan använde jag förstås ämnesorden till hjälp. Jag tittade just alla homosexualitet, bisexualitet, transsexualitet, alla vad det nu finns [...] Sedan reserverade vi sådant som var utlånat och sedan hade vi ett sådant regnbågsmärke, eller det används än, det är liksom en regnbågsflagga. Vi limmade ett sådant dit på bokens eller filmens rygg [...] och sedan dit i hyllan. Inte konstigare än så.

Skapandet av hyllan inkluderade vid tre av biblioteken endast bibliotekspersonalen, medan man vid Berghäll också lät användarna vara delaktiga. Detta gjordes först genom en tävling där användarna fick föreslå namn på hyllan. Man fick in ungefär 200 namnförslag och valde att döpa hyllan till ”*Sateenkaarihyllä*” (finska för regnbågshylla). Användarna involverades även i processen att bestämma hyllans innehåll genom att ge förslag på passande titlar eller själv donera medier. Största delen av medierna som vid skapandet placerades i regnbågshyllorna fanns redan innan i de olika bibliotekens samlingar och det framkommer i flera av intervjuerna att man i det skedet inte köpte in ytterligare titlar på grund av ekonomiska begränsningar. Vid Berghäll valde man dock att komplettera de medier man hade i samlingarna genom att köpa in både äldre och nyare titlar som passade i regnbågshyllan.

Något som ansågs viktigt vid skapandet av regnbågshyllan i Umeå var att alla medier dubbelplacerades så att de fanns placerade både i regnbågshyllan och enligt klass:

Det är viktigt att samtidigt ha hbtq-medierna placerade på sin ordinarie placering, för att undvika särbehandling och för att nå alla tänkbara målgrupper. Tanken är inte att Regnbågshyllan ska dränera det vanliga biblioteket på hbtq-medier, utan hyllan ska ses som ett komplement och en utveckling av bibliotekets verksamhet. (Edeholt 2016, 3)

Inget av biblioteken som undersöktes i den här studien har *alla* regnbågshyllans medier också placerade enligt klass. Ett av biblioteken köper på grund av resursbrist endast in ett exemplar av alla titlar och kan därför inte dubbelplacera alls, medan de andra biblioteken dubbelplacerar medier i mån av möjlighet. Informanterna vid ett av biblioteken önskar att alla medier skulle kunna dubbelplaceras, men att det tyvärr inte är möjligt exempelvis när det gäller DVD-filmer, utländska medier eller donationer. Romaner på finska köps dock vid det här biblioteket alltid in i två exemplar för att de ska kunna dubbelplaceras.

Vid de flesta av biblioteken har regnbågshyllan i något skede flyttats från sin ursprungliga placering, bland annat på grund av platsbrist och att ursprungsplaceringen konstaterades vara för livlig. Vid samtliga bibliotek är hyllorna vid tidpunkten för intervjuerna placerade på platser som inte är direkt uppseendeväckande, vilket gör att hyllan inte är det första man ser när man kommer in i biblioteket. Vid två av biblioteken är hyllan placerad relativt centralt i mitten av biblioteket, medan den vid de två andra är placerad mer i periferin. Regnbågshyllan finns vid tre av biblioteken på bibliotekets första våning och vid det fjärde på andra våningen. I flera av biblioteken finns bord och stolar placerade i närheten av hyllan. Samtliga platser där regnbågshyllorna är placerade är vid tidpunkten för observationerna lugna och folktomma.

Avgränsningar

I studien valde jag att fokusera uteslutande på allmänna bibliotek, vilket enligt bibliotekslagen är ”ett biblioteksväsende som kommunerna svarar för och som är avsett för alla befolkningsgrupper” (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 3:1). Till det finländska biblioteksnätverket hör utöver de allmänna biblioteken också vetenskapliga bibliotek, Nationalbiblioteket, bibliotek vid skolor och läroanstalter,

samt statliga bibliotek med olika specialuppgifter, som exempelvis Celia⁹ (Undervisnings- och kulturministeriet 2018). Orsaken till att jag begränsat mig till allmänna bibliotek är dels att det i huvudsak är på dessa bibliotek regnbågshyllorna finns och dels att de allmänna biblioteken uttryckligen betjänar alla och att regnbågshyllan i den kontexten blir intressant. Trots att studiens fokus ligger på allmänna bibliotek är det inte omöjligt att delar av den också kan appliceras på andra typer av bibliotek, detta kommer dock inte att vidareutvecklas. I fortsättningen används termen "bibliotek" i betydelsen allmänna bibliotek.

På grund av studiens begränsade omfång valde jag att endast intervjua bibliotekspersonal vid bibliotek som har fysiska regnbågshyllor. Det har inte funnits utrymme att inkludera biblioteksanvändares åsikter om hyllorna, men detta kunde göras i fortsatt forskning om ämnet. Genom att undersöka de fysiska hyllorna och intervjua personer som har expertkunskap om dem, snarare än personer som använder sig av dem, har jag fått en förståelse för vilka syften som ligger bakom valet att skapa en regnbågshylla och vad man från bibliotekets sida förstår som regnbågshyllans plats i biblioteket. Ur ett feministiskt perspektiv vore det dock viktigt att komplettera forskningen med användarnas åsikter om regnbågshyllor, eftersom de ur ett maktperspektiv är i underläge gentemot bibliotekspersonalen, som kan bestämma över hyllornas existens och innehåll. Biblioteksanvändarnas och -personalens syn på regnbågshyllan kan också skilja sig sinsemellan, varför intervjuer med användare kunde ge en bredare förståelse av hyllans betydelse.

---

⁹ Celia är ett nationellt kunskapscentrum som tillsammans med bibliotek och förlag producerar och förmedlar tillgänglig litteratur, bland annat ljud- och punktskriftsböcker. Personer som på grund av normbrytande funktionalitet eller sjukdom inte kan läsa traditionella böcker kan bli Celia-användare vid de allmänna biblioteken. (Celia 2018)

2 Forskningsöversikt

Även om studien huvudsakligen är ur ett genusvetenskapligt perspektiv har jag på grund av temat bedömt det relevant att även inkludera och beakta informationsvetenskaplig forskning om ämnet, vilket presenteras i detta kapitel. Jag har valt att begränsa mig till litteratur specifikt om sexuella minoriteter och könsminoriteter i kombination med bibliotek eller informationsbehov eller –beteende, även om resultat från studier som fokuserar på andra maktstrukturer kunde vara applicerbara på ämnet.

Forskning om sexuella minoriteter och könsminoriteter är förhållandevis nytt inom informationsvetenskapen. Gough och Greenblatts antologi *Gay and lesbian library service* som utgavs 1990 brukar ses som det första mer omfattande verk som diskuterade sexuella minoriteter i relation till bibliotek. Under 2000-talet har allt mer forskning om ämnet utförts och år 2011 utkom en uppföljare till Gough och Greenblatts antologi, vilken även inkluderar könsminoriteter i diskussionen (se Greenblatt 2011). Eftersom det ur ett finländskt, såväl som nordiskt, perspektiv ännu finns förhållandevis begränsat med forskning om hbtqi och bibliotek är en stor del av den forskning som presenteras utförd utanför Norden och på grund av skillnader i såväl biblioteksväsendet som samhället i stort är denna inte helt igenom applicerbar på finländska förhållanden. Den nordiska forskning jag hittat är nästan uteslutande studentuppsatser på kandidat- och magisternivå, men eftersom jag bedömt det relevant att inkludera forskning ur en nordisk kontext har jag i avsaknad av andra studier om ämnet valt att inkludera en del av dessa i redogörelsen över forskningsfältet. Den enda publicerade forskning jag hittat specifikt om regnbågshyllor är svenska studentuppsatser och tre av dessa har bedömts relevanta för studien och redogörs för i detta kapitel. Jag har huvudsakligen begränsat mig till forskning som utförts under 2000-talet eftersom det hänt mycket både i biblioteksvärlden och i synen på hbtqi sedan millennieskiftet, vilket lätt gör tidigare forskning inaktuell. Dock har äldre forskning i enstaka fall inkluderats. Den tidigare forskningen fokuserar i huvudsak på allmänna bibliotek, men även ett fåtal studier om andra typer av bibliotek har inkluderats. Redogörelsen över forskningsfältet har delats in i fyra olika teman: bemötande och tillgänglighet, informationsbehov och informationssökning, bestånd och kunskapsorganisation, samt queerarkiv och specialsamlingar.

Bemötande och tillgänglighet

Bemötandet från personalen är centralt för hur gärna sexuella minoriteter och könsminoriteter vänder sig till biblioteket (Goldthorp 2007) och det har konstaterats att ett bra bemötande kan ha positiva effekter på framförallt unga hbtqi-personer (Curry 2005; Winkelstein 2014). Trots det har flera studier konstaterat att det ur ett hbtqi-perspektiv generellt finns rum för förbättringar i biblioteksservicen (Curry 2005; Goldthorp 2007). I Currys (2005, 72) studie av bemötande vid allmänna bibliotek i British Columbia skulle den unga kvinnliga representanten för fältstudien endast återvända till 40 % av biblioteken och av respondenterna i Goldthorps (2007, 240) studie använde endast 8 % allmänna bibliotek regelbundet, bland annat på grund av diskriminerande praktiker, brist på välkomnande, otillgänglighet och små samlingar. I Naidoos (2013) studie om hur allmänna bibliotek i USA lyckas betjäna regnbågsfamiljer framkommer att många av biblioteken på olika sätt inkluderade och tog regnbågsfamiljer i beaktande, medan vissa inte ansåg detta vara en relevant målgrupp att fokusera på eller ens en målgrupp man ville betjäna. Även om man vill vara inkluderande kan det emellertid vara svårt för bibliotekspersonal att identifiera olika användargrupper och lyckas nå dem (Naidoo 2013, 2015; Winkelstein 2014) eller ens förstå att de existerar som användargrupp vid biblioteket (Winkelstein 2014). En stor del av litteraturen om biblioteksservice och bemötande fokuserar därför på vad bibliotek rent konkret kan göra för att bli mer inkluderande av olika grupper inom hbtqi-spektrumet (se Howard 2011; Ritchie & McNeill 2011; Strachan & Van Buskirk 2011; Waldman 2011; Naidoo 2013, 2015; Winkelstein 2014; Robinson 2016).

Tillgänglighet¹⁰ är en relevant aspekt av hur väl bibliotek lyckas betjäna sina användare och den kan påverkas av många olika faktorer. Tillgängligheten ur ett hbtqi-perspektiv är bland annat beroende av tillgången till könsneutrala toaletter (Ritchie & McNeill 2011; Pun, Flash, Nangle & Perez 2017) och möjligheten att slippa uppge kön när man registrerar sig som biblioteksanvändare (Waldman 2011; Robinson 2016).

---

¹⁰ Med tillgänglighet syftas här i första hand på tillgänglighet ur ett hbtqi-perspektiv, snarare än fysisk tillgänglighet ur ett funktionalitetsperspektiv (som tillgång till hissar och hörslinor). Dock är tillgänglighet ur andra perspektiv, såsom funktionalitet och klasstillhörighet, men även skillnader i språk, vokabulär, läsförmåga och datakunskaper (Robinson 2016), också relevant för hur tillgänglig regnbågshyllan är för den enskilda användaren, eftersom vi ofta har många olika grupptillhörigheter som samspelar (se Rosenberg 2002).

Informationens tillgänglighet påverkas också av olika självupplevda informationsbarriärer, exempelvis relaterade till terminologi och språk, stigma och tystnad, samt avsaknad av information (Rissanen 2012; Pohjanen & Kortelainen 2016). En annan relevant informationsbarriär kan vara rädsla (Pohjanen & Kortelainen 2016), vilket i en bibliotekskontext kan göra att användare inte vågar fråga efter (Robinson 2016) eller låna medier med hbtqi-tema (Rothbauer 2007; Mattila 2015). Förenligt med detta är Mathson och Hancks (2006) studie vid ett amerikanskt universitetsbibliotek, vilken visar att böcker med hbtqi-tema i aningen högre grad än böcker utan lånades via självutcheckning. De förnyades också i högre grad av användarna själva via bibliotekets nätsidor. Resultaten kan enligt författarna indikera att användarna önskade mer anonymitet vid lån av hbtqi-tematiserade medier.

Informationsbehov och informationssökning

Pohjanen och Kortelainen (2016) konstaterar i sin studie om transpersoners informationsbeteende att informationsbehovet är kopplat till livssituation och förändras under livet. Informationsbehovet tenderar dock enligt Seppäs (2007) studie om sexuella minoriteters informationsbeteende vara som störst när den egna identiteten ska formas. Tidigare forskning har visat att litteratur har betydelse för identitetsskapande (Seppä 2007; Mattila 2015; Pohjanen & Kortelainen 2016) och vikten av att läsa historier från verkliga livet samt hitta någon att identifiera sig med för att förstå den egna identiteten lyfts i olika studier (Seppä 2007; Mattila 2015). Biblioteket har traditionellt setts som en viktig informationskälla för hbtqi-personer (Curry 2005; Moss 2008; Ritchie & McNeill 2011) och används ännu i viss utsträckning (Seppä 2007; Mattila 2015; Pohjanen & Kortelainen 2016), även om internet har tagit över som den mest använda informationskällan (Seppä 2007, 81; Bond, Hefner & Drogos 2009, 40; Mattila 2015, 35). Även andra människor har enligt flera studier visat sig vara relevanta informationskällor för hbtqi-personer (Bond, Hefner & Drogos 2009; Rissanen 2012; Mattila 2015; Pohjanen & Kortelainen 2016).

Bestånd och kunskapsorganisation

Bibliotekens samlingar har i flera studier konstaterats vara bristfälliga när det gäller medier med hbtqi-tema (Rothbauer & McKechnie 1999; Goldthorp 2007; Rothbauer 2007; Seppä 2007). Boon och Howard (2004) konstaterar att titlar med hbtqi-tema

köps in i lägre utsträckning än titlar utan. Naidoo (2013) har undersökt hur litteratur om hbtqi riktade till barn och föräldrar behandlas i bibliotek och konstaterar att biblioteken generellt försökte göra medierna så tillgängliga som möjligt, bland annat med identifierande klistermärken. Vid några bibliotek förekom dock problematiska märkningar eller placeringar av medier, såsom klistermärken med texten ”*Broken homes*” på bokryggarna och placering av litteratur i stängda hyllor för att ”undvika stöld”. All forskning indikerar ändå inte att bibliotekssamlingar generellt är undermåliga när det gäller hbtqi (Moss 2008).

Olika studier har visat att det finns en viss variation i hur väl representerade olika identiteter inom gruppen hbtqi är i bibliotekens bestånd. Howard (2011) lyfter fram att vissa identiteter, som exempelvis bisexualitet, lätt försvinner när de inkluderas i gruppen. Detta bekräftas av Karlsson och Melander (2015, 25-28) som har undersökt regnbågshyllan vid Växjö stadsbibliotek och konstaterar att homosexualitet förefaller bli överrepresenterat medan exempelvis bisexualitet och transpersoner osynliggörs. Homosexualitet tenderar vara överrepresenterat i samlingarna också enligt andra studier (Moss 2008) och det finns även en antydning till att manlig homosexualitet blir bättre representerad än kvinnlig (Boon & Howard 2004). I Rissanens (2012, 68) studie framkom av informanternas svar att medier om interkönade kan saknas i bibliotekens samlingar. Att vissa identiteter har sämre representation i bibliotekshyllorna beror dock nödvändigtvis inte enbart på bibliotekspersonalen utan kan vara ett resultat av att det utkommit färre titlar om vissa identiteter och därför inte finns medier att köpa in (se Boon & Howard 2004; Rothbauer 2007).

Kunskapsorganisation, och framförallt ämnesorden, spelar en stor roll för hur lätt specifika medier är att hitta och är med andra ord centralt för mediernas tillgänglighet (Tsang 1990). Användningen av hbtqi-specifika ämnesord har dock generellt konstaterats vara bristfällig (Boon & Howard 2004; Goldthorp 2007; McClary & Howard 2007; Moss 2008; Pavlov & Westeman 2013; Karlsson & Melander 2015). Flera studier visar att under hälften av de titlar som undersökts indexerats med ämnesord som bekräftar hbtqi-innehållet (Boon & Howard 2004, 137; McClary & Howard 2007, 157). Titlar där någon annan än huvudkaraktären är hbtqi indexerades i McClary och Howards (2007, 157) studie i ännu lägre grad med hbtqi-specifika ämnesord. Ungdomslitteratur tenderar emellertid indexeras med hbtqi-specifika ämnesord i högre

grad än vuxenlitteratur (McClary & Howard 2007, 155-156; Karlsson & Melander 2015, 36). Orsakerna till bristande indexering kan vara många; okunskap kan leda till att medier katalogiseras fel eller på ett tvetydigt sätt (Waldman 2011), de tesarusar som används kan ha inaktuell terminologi (Robinson 2016), det kan ta länge för biblioteken att i sin tur implementera ändringar som utförts i tesarusar, om det ens görs (Olson 2002; Moss 2008) och det kan även vara ett aktivt val av bibliotekspersonalen att utelämna hbtqi-specifika ämnesord (Goldthorp 2007). Utöver att vara bristfällig har kunskapsorganisation även konstaterats upprätthålla olika normer (Olson 2002; Karlsson & Melander 2015). Olson (2002) menar att strävan efter universalitet i katalogiseringsspråket har gjort att den kontrollerade vokabulär som används generellt utgår från en vit, heterosexuell, medelklass, manlig norm, vilket leder till en marginalisering och exkludering av olika Andra inom kunskapsorganisation.

Queerarkiv och specialsamlingar

Både bibliotek och arkiv brukar enligt Robinson (2012, 416-418) beskrivas som minnesinstitutioner och de har gemensamt att de specialiserar sig på att samla in och bevara information, som helt eller delvis berör det förflutna. Båda fungerar enligt principen att medierna i samlingarna katalogiseras för att kunna återfinnas, men de har vissa grundläggande skillnader (Robinson 2012). Medan bibliotekens centrala uppgift är att erbjuda tillgång till information och sammanföra användaren med den information hen söker på enklaste möjliga sätt är arkivens uppgift i första hand att bevara information i dess ursprungliga ordning (Robinson 2012, 416-418). Konventionella arkiv och museum har enligt Hellesund (2016) generellt inte ansett queer historia vara väsentlig att bevara för framtiden, vilket har gjort att den försumrats i den nationella historieskrivningen och att det därför behövs aktiva ansträngningar, som specifika queerarkiv, för att bevara den. En stor del av alla de queerarkiv som finns har startat, och i många fall fortsatt, på gräsrotsnivå som aktivism (Brown 2011; Hellesund 2016; för specifika exempel, se Thistlethwaite 1990; Cooper 2011) och Cooper (2011) menar att dessa alternativa informationsinstitutioner fyller ett behov, eftersom professionella och institutionella förståelser av biblioteket definierar "allmänheten" som en homogen grupp med normativa informationsbehov.

Queerarkiv sparar viktiga glimtar av queer historia och liv som annars riskerar att glömmas bort och försvinna (Hellesund 2016). Dessa historier är viktiga eftersom de kan fungera som källor för forskning och inspirera samtida queera individer och grupper (Hellesund 2016). Lukenbill (2002) menar vidare att dylika arkiv och bibliotek är viktiga eftersom de skapar en känsla av gemenskap, bevarar gruppens gemensamma historia, samt erbjuder praktisk och viktig information. Specifika samlingars betydelse som informationskälla för sexuella minoriteter bekräftas av Norman (1999) som har undersökt användningen av samlingen *Lesbian, Gay and Bisexual Collection* vid Brighton Central Library i Storbritannien. Enligt studien ökar separata samlingar tillgängligheten av medierna och tillgången till den specifika informationen. Norman konstaterar också att en separat samling inte skrämmer iväg användare. Enligt undersökningen verkar samlingen emellertid inte intressera heterosexuella, vilket enligt författaren kan indikera att den upplevs som enbart riktad till sexuella minoriteter. I motsats till Normans resultat konstaterar Cooper (2011) i sin fallstudie av Pride Library vid University of Western Ontario i Kanada att biblioteket är betydande som såväl resurs som social plats för både hbtq-personer och personer som inte tillhör en sexuell minoritet eller könsminoritet. Att bibliotek kan vara viktiga som plats lyfts också av Winkelstein (2014) och Mattila (2015).

Regnbågshyllor

Regnbågshyllor som koncept är till skillnad från queerarkiv, som i USA grundades redan på 1950-talet (Lukenbill 2002, 94; Brown 2011, 122), ett rätt nytt fenomen som det ännu finns begränsat med forskning om. Pavlov och Westeman (2013) diskuterar i sin masteruppsats utgående från hbtq-certifieringsarbetet¹¹ vid Hallonbergens bibliotek i Sundbyberg hur normer om kön och sexualitet tar sig uttryck i biblioteks-kontexten, samt hur allmänna bibliotek kan arbeta normkritiskt med hbtq-frågor. De granskar också bibliotekets regnbågshylla och konstaterar att den ger hbtq viktig synlighet men tyvärr kan förstärka, snarare än utmana heteronormen. Enligt Karlsson och Melander (2015), som undersökt hur brister i ämnesordlistan *Att indexera*

---

¹¹ Hbtq-certifieringen av organisationer i Sverige leds av RFSL (Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter). För att hbtq-certifieras genomgår organisationen ett utvecklingsarbete av verksamheten och personalen går en kort utbildning. Genom detta får organisationen verktyg för att på ett systematiskt sätt kunna arbeta med ”likabehandling, bemötande och mänskliga rättigheter”. Fokus ligger på normer om kön och sexualitet, men utbildningen har även ett intersektionellt perspektiv och undersöker hur olika normer samverkar. (RFSL 2016)

skönlitteratur tar sig uttryck i indexeringen av medierna i regnbågshyllan vid Växjö stadsbibliotek, kan en regnbågshylla med tanke på bristande ämnesordsindexering fungera som ett bra komplement till katalogsökningar med ämnesord och göra medierna mer tillgängliga. Även i Hannervik och Lindahls (2016) studie om användares åsikter om regnbågshyllor lyfts mediernas ökade tillgänglighet i och med hyllan som positivt. Pavlov och Westeman (2013) å andra sidan menar att det ur tillgänglighetsperspektiv inte är någon självklarhet om det är bättre att samla medier i en regnbågshylla eller att låta dem finnas utspridda bland det övriga beståndet eftersom båda har sina fördelar. De menar dock att biblioteken inte behöver välja utan kan använda sig av båda alternativen genom dubbelplacering, vilket även i Hannervik och Lindahl (2016) studie lyfts fram som viktigt.

Hannervik och Lindahls (2016) konstaterar en ambivalent inställning till regnbågshyllor hos informanterna i studien. Hyllornas utpekande effekt problematiserades samtidigt som den bakomliggande välviljan från bibliotekets sida och den ökade tillgängligheten av medierna uppskattades. Informanterna föredrog digitala regnbågshyllor framom fysiska, eftersom dessa låter användaren vara anonym och inte heller bryter ut och exkluderar innehållet från bibliotekets övriga bestånd. I Mattilas (2015) studie framkommer liknande tankar om hbtqi-tematiserad litteratur. Nästan samtliga informanter i studien ansåg att litteraturen borde lyftas fram bättre (Mattila 2015, 51), men samtidigt poängterades att det kan vara problematiskt att isolera det till en egen helhet. Även Ritchie och McNeill (2011) menar att det kan vara skönt för hbtqi-personer att inte vara hänvisade till en specifik hbtqi-hylla. I Goldthorps (2007, 238) studie å andra sidan ansåg 75 % av respondenterna att större bibliotek borde samla litteratur om hbtqi på samma ställe. Denna ambivalens hos användarna visar på vikten av att ta del av deras åsikter om man vid biblioteket funderar på att bryta ut hbtqi-tematiserade medier till en egen helhet (Ritchie & McNeill 2011). Oberoende om biblioteket väljer att ha en regnbågshylla eller inte lyfter emellertid såväl Pavlov och Westeman (2013) som Hannervik och Lindahl (2016) vikten av att ett normkritiskt perspektiv finns med i hela biblioteksverksamheten.

3 Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel presenteras mina teoretiska utgångspunkter. Eftersom regnbågshyllan handlar om kön och sexualitet har jag valt att huvudsakligen använda mig av queerteori, vars fokus ligger på dessa, som teoretiskt ramverk. Även flera tidigare studier om regnbågshyllor har med fördel använt sig av queerteoretiska begrepp, vilket ytterligare motiverat valet av teori. För att komplettera queeteorin, som mer kritiskt granskar och dekonstruerar regnbågshyllan, har jag även vänt mig till transforskningen och informationsvetenskapen för teoretiska verktyg. De mest centrala begreppen för analysen är heteronormativitet, normkritik, minorisering/universalisering, identitet och erkännande, samt getto och diaspora.

Det queerteoretiska perspektivet

Ordet queer betyder på engelska konstig, knäpp eller udda och det användes från början av 1900-talet i USA och England som ett nedsättande ord för att beskriva homosexuella (Kulick 1996, 7; Ambjörnsson 2006, 14; Berg & Wickman 2010, 12). Omkring år 1990 började ordet av olika orsaker tas tillbaka och användas av homosexuella själva (Ambjörnsson 2006, 13-15; Berg & Wickman 2010, 13). Enligt Kulick (1996) ville man med användningen av ordet queer ta avstånd från den tidigare gayrörelsens strävan efter tolerans och acceptans på grunden att homosexuella var precis som heterosexuella, bara annorlunda, eftersom den nya radikala rörelsen snarare lyfte homosexualitetens särart. Man ville också lösa upp spänningar bland dem som stod utanför den heterosexuella majoritetskulturen (Berg & Wickman 2010) och ordet queer ansågs vara mer inkluderande än exempelvis gay och lesbisk, eftersom det kunde innefatta alla som ställde sig utanför den normativa heterosexualiteten (Kulick 1996). Queer var enligt Berg och Wickman (2010) också menat att användas som en svårbestämd kategori som kunde rubba maktutövningen kopplad till begreppet. Begreppet har ännu i dag en mångfasetterad användning och används bland annat som beskrivning av icke-heterosexuella företeelser (Rosenberg 2002, 11-12), synonym till homosexuell, paraplybegrepp för hbtqi, namn på en identitetskritisk rörelse och beskrivning av en maktkritisk blick (Ambjörnsson 2006, 215). Termen queer är som synes svår att definiera och Rosenberg (2002, 11) menar att den inte heller bör definieras, eftersom det queera ska bryta upp existerande kategorier, snarare än att skapa nya. Att begreppet är odefinierbart har enligt Berg och Wickman (2010, 13)

också blivit en viktig grund för hur det förstås och används. Även om jag skriver om queerteori i singular är det inte fråga om en enda queerteori, utan snarare många olika perspektiv och sätt att förstå samhället (Kulick 1996; Rosenberg 2002; Ambjörnsson 2006).

Queerteorin utgår från en poststrukturalistisk förståelse av samhället och har en anti-essentialistisk grundsyn, vilket innebär att identiteter, egenskaper och känslor förstås som skapade av "specifika kulturella, ekonomiska och historiska omständigheter" (Ambjörnsson 2006, 41-42), snarare än av naturen. Inom queerteorin granskar man normer kring sexualitet, genus och makt genom att flytta fokus från det avvikande till det normativa (Ambjörnsson 2006). Normer är osynliga sociala regelsystem som inte blir synliga förrän de bryts emot och normativitet är det maktsystem som upprätthåller normerna (Rosenberg 2002, 101). Det vi ser som det "normala" är konstant beroende av normer trots att det ofta lyfts fram som ett statistiskt genomsnitt (Rosenberg 2002). Ett viktigt utgångsläge för queerteorin är att normalisering är nära sammankopplat med makt (Ambjörnsson 2006, 47). Queerteorin strävar till skillnad från exempelvis lesbiska och gaystudier varken efter normalisering eller en "tydlig avgränsning av homosexuella som en social minoritet" utan vill snarare utmana "den diskursiva och sociala regim[en]" (Berg & Wickman 2010, 21) runt uppdelningen i homo- och heterosexuallitet. Ladendorf (2008, 124) menar att normalisering ur ett queerperspektiv ses som "en 'mainstreamiering' eller assimilering av queera representationer och därmed en begränsad form av synlighet som går kommersialismens och hegemonins ärenden, och utesluter identiteter som inte passar in".

Queerteorins analyser kretsar enligt Berg och Wickman (2010, 32-34) huvudsakligen kring två olika axlar, dels en dekonstruktion av den binära uppdelningen i homo-/heterosexuallitet och dels en dekonstruktion av kön/genus. Den fokuserar på den normerande heterosexualliteten och vill samtidigt lyfta fram sexualitetens mångtydighet och svårgripbarhet (Rosenberg 2002). Queerteorin förhåller sig kritisk till det antagande som säger att ett visst förhållande mellan kön, genus och sexuellt begär är självklart och "naturligt" (Berg & Wickman 2010). Judith Butler (2007 [1990], 68) beskriver kroppar där dessa faktorer följs åt som "begripliga" och menar att kroppar där de inte följs åt framstår som omöjliga. I queerteorin utmanar man denna idé om stabila identiteter där en person som har kvinnlig kropp också har feminint genus och

känner sexuellt begär till personer med manliga kroppar, och vice versa (Ambjörnsson 2006). Positioner och erfarenheter som på olika sätt bryter mot det förväntade kan enligt Ambjörnsson (2006, 144) förstås som subversiva inslag, vilket hon beskriver som ett ”motstånd mot föreställningen om stabilitet och entydighet”. Några exempel på subversiva inslag är den bisexuella, som omkullkastar den heteronormativa föreställningen om att kön är avgörande för sexualitet, och butchen, som med sitt maskulina uttryck ruckar på föreställningen om att kön och genus går hand i hand.

Termen förtryck syftar traditionellt på en slags hänsynslös makt som utövas av ”härskarelit”, men i dagens feministiska diskussioner syftar den snarare på ett strukturellt förtryck som sker mer eller mindre omedvetet (Young 2000, 52–54). Detta förtryck tar sig uttryck i hinder, begränsningar och orättvisor som drabbar vissa specifika grupper eller individer. Grunderna till förtrycket finns bland annat i icke-ifrågasatta normer, sedvanor, omedvetna föreställningar och beteenden, i medier och kulturen, samt i byråkratiska strukturer. Begreppet den Andra syftar på den person eller grupp som traditionellt marginaliseras och förtrycks på grund av faktorer som exempelvis kön, sexualitet, etnicitet eller klass (Bromseth 2010, 34). Simone de Beauvoir använde sig redan på 1940-talet av begreppet den Andra och visar i *Det andra könet* (2008 [1949]) hur kvinnan i vårt samhälle historiskt definierats som den Andra i förhållande till mannen, som definierat sig själv som Subjektet, eller normen. På samma sätt menar Edward W. Said (1994 [1978]) att västvärlden skapat sin identitet och framställt sig som överlägsen genom att sätta sig i relation till den underlägsna ”Orienten”. Skapandet av den Andra sker ofta i det vardagliga (Nationella sekretariatet för genusforskning 2018a) och är nära sammankopplat med makt (Gothlin 2008). Gothlin (2008, 15) skriver att ”när den ena parten har makten att framställa sig själva som neutral norm och de andra som annorlunda, då har ’den andre’ blivit en fastlagd kategori”. Denna kategori är underordnad dem som framställer sig som normen och Gothlin menar att det blir ett förhållande där ”den ene”, eller den som gjort sig själv till subjektet, är både det neutrala och det positiva medan den Andra är det negativa.

Heterosexualitet och heteronormativitet

Ett sätt att granska normer kring sexualitet och kön är att använda sig av begreppet heteronormativitet. Heteronormativitet innebär dels ett upphöjande av en viss slags heterosexuellt liv som det naturliga och önskvärda sättet att leva och dels ett antagande om att alla är heterosexuella (Rosenberg 2002, 100). Denna idé upprätthålls bland annat av institutioner, lagar, strukturer, relationer och handlingar (Rosenberg 2002, 100; Ambjörnsson 2006, 52). Heteronormativiteten grundas i en binär förståelse av kön, där de enda möjliga alternativen är kvinna och man, och utgår från att alla är cis¹² (Sandahl 2018, 48). Den baserar sig i en heterosexuell norm (Rosenberg 2002, 100) enligt vilken den som kategoriseras som kvinna ska vara emotionellt och sexuellt attraherad av en person som kategoriseras som man och vice versa. Heteronormativiteten och dess uttryck är bundna till tid och plats, och kan därför se olika ut i olika tider och kulturer (Ambjörnsson 2006). Heteronormativitet är aktivt normerande, vilket gör att allt det som inte ryms inom normen ses som fel och blir stämplat som avvikande (Rosenberg 2002, 100-101). Eftersom det inte bara handlar om ”förväntad heterosexualitet, utan även [om] heterosexualitet i en förväntad form” (Rosenberg 2002, 91), kan också personer som identifierar sig som heterosexuella falla utanför normen. Även om heterosexualitet är den statistiskt sett vanligaste formen av sexuell samvaro är den, för att behålla sin status, beroende av heteronormativiteten som definierar och utestänger det avvikande (Rosenberg 2002, 101). Queerteorin förstår homo- och heterosexualiteten som ömsesidigt beroende av varandra och existerande i en hierarkisk opposition där heterosexualiteten är överordnad homosexualiteten (Kulick 1996; Rosenberg 2002; Ambjörnsson 2006). Heterosexualiteten behöver därför sin motpol homosexualitet för att kunna upprätthålla sin status som naturlig och universell.

Enligt Rosenberg (2002, 102–103) fungerar heteronormativiteten enligt två bärande principer. Den första principen är en uteslutning av avvikelser ur normen – exkludering – och den andra en assimilering av avvikelser i normen – inkludering. Exkludering innebär att det blir ett dikotomiskt tänk kring hetero- och homosexualitet, där de ses som varandras motsatser och relationen mellan dem blir en antingen-eller-relation.

---

¹² Cis är latin och betyder ”på denna sida” (Sandahl 2018, 22). Hos en cisperson följs alla delarna av kön (mentalt, socialt, juridiskt och biologiskt) åt, till skillnad från hos en transperson där en eller flera delar avviker (Sandahl 2018, 23, 48).

Skillnaderna mellan dem betonas medan likheterna mellan, och skillnader inom, kategorierna ignoreras. Det skapas ett "vi" och "de" där heterosexualitet ses som naturaliserad, önskvärd och icke-ifrågasatt, medan homosexualitet blir avvikaren som är problematisk och bör förklaras. Inkludering å andra sidan innebär enligt Rosenberg (2002) en assimilation av grupper som varit uteslagna ur den dominerande kulturen. Normen lägger här beslag på avvikarna genom ett inbillat erkännande där avvikaren varken omtalas eller synliggörs och därmed förlorar sin särart. Avvikarna inkluderas i den dominerande kulturen så länge de deltar på dess villkor. De förtryckta grupperna bör "passa in" och anpassa sig till normerna skapade av de privilegierade, vilka presenteras som universella och neutrala. Det kan dock vara svårt för de förtryckta grupperna att leva upp till normerna och de kan all ansträngning till trots ändå stämplas som avvikande, vilket kan leda till självhat och en internaliserad nedvärdering av den egna gruppen. Inkludering går enligt Ambjörnsson (2006, 70) hand i hand med osynliggörande och tystnad. Tystnad är också ett bra exempel på förtrycket icke-heterosexuella utsatts för genom historien och därför är synlighet och öppenhet ännu i dag en viktig fråga för den queera kampen (Ambjörnsson 2006).

Garderoben brukar användas som en metafor för den tystnad och osynlighet som omgärdat homosexualitet (Rosenberg 2002, 93) och Sedgwick (1990, 71) beskriver den som "*the defining structure for gay oppression in this century*". Garderoben bör dock också förstås konkret rumsligt som en beteckning på den, ofta avgränsade och undanskymda eller dolda, plats icke-heterosexuella varit anvisade till att leva på i ett heteronormativt samhälle där heterosexualitet (i en specifik form) ses som det naturliga (Rosenberg 2002; Ambjörnsson 2006; Berg & Wickman 2010). Berg och Wickman (2010, 74) menar att garderoben i vissa fall emellertid också kan uttrycka en "trygg instängdhet, i motsats till en frigjord men kanske skrämmande öppenhet utanför den". Uttrycket "att komma ut ur garderoben" brukar användas som metafor för att en hbtqi-person berättar om eller offentliggör sin sexualitet eller könsidentitet (Lundahl 1998, 21-22), något som förväntas av hbtqi-personer (Berg & Wickman 2010, 36).

Normkritik, minorisering och universalisering

Sociologen Frida Ohlson Sandahl (2018, 101-103) skiljer i boken *Inkludera: Jämställdhet och hbtq i organisationen* mellan två olika angreppssätt inom mångfalds-utbildningar, dels ett toleranspedagogiskt och dels ett normkritiskt. Det toleranspedagogiska perspektivet har länge dominerat och syftet har där legat på att öka toleransen för minoriteten. I detta perspektiv läggs fokus på ”avvikarna”, vilket kan göra att vissa kategorier reproduceras och skillnader mellan grupper förstärks samtidigt som mångfalden inom grupper osynliggörs. Inom ett normkritiskt perspektiv å andra sidan menar man att normer skapar ”avvikarna” och att det därför är viktigt att granska normer hos sig själv och den grupp man tillhör snarare än att bara öka toleransen för en specifik grupp. I det normkritiska perspektivet flyttar man därför fokus från avvikare till själva normen och lägger det i stället på hur maktstrukturer exkluderar och marginaliserar olika grupper (Nationella sekretariatet för genusforskning 2018b; Sandahl 2018). Normer är föränderliga och möjliga att aktivt påverka (Nationella sekretariatet för genusforskning 2018b) och i ett normkritiskt arbete försöker man synliggöra och förändra dessa. Normkritik fokuserar inte bara på normer om kön och sexualitet, utan också om exempelvis funktionalitet och vithet (Nationella sekretariatet för genusforskning 2018b). Det har alltså ett intersektionellt perspektiv, vilket innebär att man tar i beaktande olika sätt på vilka maktstrukturer såsom genus, klass, sexualitet, etnicitet och så vidare påverkar i en individs liv (Davis 2014) och hur dessa olika maktstrukturer interagerar med varandra (Lykke 2003).

Denna skillnad i perspektiv kan förstås genom dikotomin universaliserande/minoriserande¹³. Dikotomin kommer från Sedgwick (1990, 1-2) som menar att det finns en motsägelse i hur man i västvärlden förstår uppdelningen i homo- och heterosexuallitet¹⁴. Dels förstås den som något av aktiv betydelse endast för en liten, fastställd och ”äkta” homosexuell minoritet – minoriserande synsätt – och dels som en fråga av vikt för människor över hela sexualitetsspektrumet – universaliserande synsätt. Man kan säga att det toleranspedagogiska perspektivet anammar ett minoriserande synsätt medan det normkritiska anammar ett universaliserande. Genom

¹³ Termerna universaliserande och minoriserande är Rosenbergs (2002, 94) översättningar av Sedgwicks (1990) begrepp *universalizing* och *minoritizing*.

¹⁴ Även om Sedgwick skriver specifikt om homosexualitet utgår jag i diskussionen från att detsamma kan appliceras på hela hbtqi-spektrumet.

att implementera ett universaliserande perspektiv vid jämlikhetsarbete menar Cruells och Coll-Planas (2013, 126) att man förmår arbeta mer på strukturella orsaker till ojämlikheten eftersom man då fokuserar på hur den skapas och fungerar, i stället för enbart på vilka effekter den har på den marginaliserade gruppen eller minoriteten.

Dikotomin minoriserande/universaliserande har inom informationsvetenskapen använts för att diskutera synliggörande av medier inom kunskapsorganisation (se Campbell 2000; Christensen 2008). I denna kontext menar Campbell (2000) att:

The universalizing tendency will tend to treat explicit subject headings with suspicion. [...] The universalizing approach implies that the explicit presence of a topic in a subject access system implies a deviation from the norm. The minoritizing view, on the other hand, may well argue [...] for "visibility at any cost"; "[I'd] rather have negative than nothing." (Campbell 2000, 129)

Christensen (2008, 236) sammanfattar skillnaden mellan det minoriserande och det universaliserande perspektivet inom kunskapsorganisation till att handla om markerad eller omarkerad representation. Det minoriserande perspektivet innebär markerad representation där terminologin och den hierarkiska strukturen i tesaurusen lyfter fram skillnader, medan det universaliserande perspektivet innebär omarkerad representation där skillnader inte lyfts fram, utan helheten i stället betonas.

Identitetsskapande och erkännande

Precis som queerteorin förstår identiteter, egenskaper och känslor som skapade av olika kulturella, ekonomiska och historiska förhållanden snarare än av naturen (Ambjörnsson 2006) är även min utgångspunkt att det inte finns någon äkta, inre eller essentiell identitet, utan att våra identiteter är något som skapas diskursivt. Eller som Pia Lundahl uttrycker det: "Identiteter upptäcks inte, identiteter *skapas*. Vi är inte, vi *blir*." (Lundahl 1996, 34). Dock motsätter jag mig inte att individen själv kan uppleva sig ha en äkta, essentiell identitet. I stället för att se identitet som en personlig egenskap menar man inom queerteorin att den endast existerar som en del av ett betydelsesystem och att den uppstår som en "följd av skillnader och uppskjutningar" (Kulick 1996, 18). Identiteter är relationella och byggs upp kring motsatser, vilket innebär att de bara betyder något i förhållande till något annat (Kulick 1996; Lundahl 1996); man vet vad man är eftersom man vet vad man inte är. Vidare menar Lundahl (1998) att allt

identitetsskapande sker inom en social och kulturell kontext. Våra identiteter är ett resultat av ”vad som är möjligt att föreställa sig, vad som är möjligt att uppleva, känna och tänka” i den kultur vi befinner oss (Lundahl 1996, 28). Vid identitetsskapandet tolkar individen sina erfarenheter och konstituerar dem enligt de identitetsbeskrivningar som finns att tillgå (Lundahl 1998). Sociala och kulturella föreställningar är avgörande för vilken betydelse individen tillskriver sina egna erfarenheter och tillgången till olika identitetsbeskrivningar är därför central för identitetsskapandet:

Utgångspunkten är att identitetsformering ytterst bestäms av de tillgängliga representationer som individen kan erfara. För att kunna formera en lesbisk identitet måste det därmed också finnas en lesbisk representation. Det måste finnas en möjlighet att erfara lesbiskhet. (Lundahl 1998, 19)

Den lesbiska representationen Lundahl nämner kan bland annat hittas i böcker och tidskrifter och hon visar hur litteratur kan fungera som platser där talet om homosexualitet presenteras. Litteraturen erbjuder beskrivningar av homosexualitet, vilka bidrar till att forma den homosexuella identiteten och ”göra den [...] till sin tillhörighet” (Lundahl 1998, 130), och kan alltså vara central för identitetsskapandet.

Identiteter är också performativa¹⁵. Butler (2007) syftar med performativitet på hur upprepade handlingar skapar det vi förstår som kön/genus. Hon förklarar att:

det som vi uppfattar som en inre essens hos genus blir till genom att vissa handlingar ständigt upprepas i och genom kroppens genusstilisering. Sålunda visade sig den förmodade »inre« grundegenskapen hos oss själva vara något som vi anteciperar och skapar genom vissa kroppshandlingar, något som ytterst är en hallucinatorisk effekt av naturaliserade gester. (Butler 2007, 28)

Rosenberg (2005, 9) beskriver performativitet som ”att kön/genus inte är vara utan *göra*. Ingen är kvinna eller man per någon automatik utan *görs* till kvinna eller man”. Butler (2007, 28) förklarar att ”performativiteten inte [är] en enda handling, utan en upprepning och en ritual som når resultat genom att naturaliseras i det sammanhang

---

¹⁵ Termen performativitet kommer ursprungligen från språkfilosofen J. L. Austin, som med performativa uttryck syftar på uttryck som inte bara beskriver en händelse utan också får den att ske (Rosenberg 2002, 75). Ett exempel på detta är när prästen vid vigseln förklarar parterna som man och hustru, och genom frasen ”skapar” äktenskapet mellan dem.

som är en kropp”. Hon menar att det inte finns någon genusidentitet bakom uttrycken för genus, utan att det de facto är dessa uttryck som skapar identiteten. På samma sätt som genus aktivt produceras av olika sociala praktiker, görs detsamma med andra sociala kategorier som sexualitet och etnicitet (Rosenberg 2005, 14).

Taylor (1994) menar att vi alltid definierar vår identitet i dialog med vad människorna närmast oss vill se i oss och att våra dialogiska relationer med andra människor därför är avgörande för vår identitet. Erkännande blir ett relevant begrepp för diskussioner om identitet och identitetsskapande, eftersom det erkännande vi får av andra ofta förstås som grundläggande för vårt identitetsskapande och för vår uppfattning om oss själva (McQueen 2015). För min förståelse av erkännande utgår jag från Ulrica Engdahls (2010) diskussion om begreppet i doktorsavhandlingen *Att vara som/den 'en' är: En etisk diskussion om begreppen rättvisa, erkännande och identitet i en trans*kontext*. Engdahl (2010, 181) menar att termen på ett grundläggande plan handlar om att ”visa tillbörlig respekt”, vilket kan tolkas som:

- 1) [A]tt rättmätigt erkänna någon (individa eller grupp) som hen är, att erkänna identitet och olikhet, ofta med en association till äkthet, 2) att särskilt uppmärksamma någon (individa eller grupp) för detsamma, eller 3) att erkänna någon i meningen att betrakta denne som jämlik, en sista möjlighet är 4) att erkänna någons rätt till vissa grundläggande värden, friheter, eller utnyttjande av vissa rättigheter. (Engdahl 2010, 181)

Det engelska ordet för erkännande, *recognition*, kan även betyda att *känna igen* och Engdahl (2010, 180) menar att det där finns en identifieringsaspekt som kan ses i det att erkänna en identitet. Denna igenkännandeaspekt är central för erkännande och relaterar till synlighet och begriplighet, vilka påverkar såväl en persons självkänsla som hens identitetsuppfattning. Engdahl (2010, 187) menar att de mest centrala konnotationerna av begreppet erkännande är bekräftelse och igenkännande, där bekräftelse syftar på ett gensvar på att vara sedd av en annan människa och igenkännande på att bli sedd och förstådd som den en är. Den senare är mer relevant i en hbtqi-kontext, eftersom osynlighet och icke-begriplighet är två viktiga aspekter av den orättvisa som erfars (Engdahl 2010, 187).

Engdahl (2010, 183-184) skiljer mellan två normativa begriplighetsideal: begriplighet som assimilation och som transformation. Begriplighet som assimilation innebär att en anpassning till de samhälleliga begriplighetsnormerna är nödvändig för att man ska kunna framstå som begriplig. Hon hänvisar till Butler (2004) som menar att vi för att få erkännande behöver vara begripliga och alltså möjliga som människor. Engdahl (2010, 183) lyfter fram att ”vår förståelse av det mänskliga beror på vad som är möjligt att känna igen och förstå som mänskligt” och betydelsen uppstår i samverkan med andra människor. Begriplighet som transformation å andra sidan beskriver hon som en förändring av begriplighetsnormerna genom att synliggöra och lyssna till olika sorters erfarenheter. Synlighet är en central politisk strategi för både förändringsarbete och erkännandestrategier, för om man inte syns finns man inte och då ”omöjliggörs den riktiga identiteten” (Engdahl 2010, 17).

Engdahl (2010, 186) skiljer mellan ömsesidigt och föreskrivet erkännande. Ömsesidigt erkännande sker intersubjektivt mellan människor och handlar om respekt. Det sker av sig själv och kan inte påtvingas. Vid det föreskrivna erkännandet saknas ett ömsesidigt erkännande och det föreskrivna påbjuds därför genom lagstiftning eller regler. Misserkännande innebär enligt Engdahl (2010, 184) en avsaknad av erkännande och kan inom den specifika transkontext hon diskuterar bland annat vara att bli trakasserad, omnämnd med fel pronomen, eller att behöva välja vilken toalett som är minst problematisk att använda. En annan form av misserkännande är osynliggörande, vilket innebär en avsaknad av vissa identitetskategoriers erfarenheter och perspektiv i exempelvis media eller undervisning.

Getto och diaspora

Från informationsvetenskapen har jag lånat begreppen getto och diaspora, vilka har likheter med heteronormativitetens principer exkludering och inkludering. Termerna syftar på hur olika grupper historiskt marginaliserats genom dessa processer och Hope A. Olson (2002) använder dem som metaforer i sin diskussion om marginalisering och representation inom kunskapsorganisation. Gettot skapas när människor som delar en specifik egenskap tvingas tillsammans och isoleras från resten (Olson 2002, 186). I gettot blir de marginaliserade grupperna mer synliga, till skillnad från majoritetsgruppen som är ”*allowed to live in transparent space – without the barriers of the*

ghetto” (Olson 2002, 186), vilket i sin tur också stärker gettoiseringen. Diaspora å andra sidan är en påtvingad uteslutning och spridning av människor som delar en specifik egenskap (Olson 2002, 186), vilket gör att de marginaliserade grupperna riskerar att assimileras och förlora sin identitet. Olson använder begreppen i en kunskapsorganisationskontext, men de går även att applicera på en rumslig kontext, vilket gjorts av Pavlov och Westeman (2013). I en rumslig bibliotekskontext innebär gettoiseringen att böcker om en specifik marginaliserad grupp samlas på ett ställe, som i regnbågshyllan, medan diaspora innebär att böckerna om gruppen sprids ut på olika platser i biblioteksrummet.

4 Metodologiska utgångspunkter och material

I detta kapitel redogör jag för mina metodologiska utgångspunkter och min materialinsamling. Den huvudsakliga metoden för insamlingen av materialet har i studien varit kvalitativa intervjuer med bibliotekspersonal som varit involverad i arbetet med regnbågshyllorna. Eftersom det ännu finns relativt lite forskning och övrig dokumentation om regnbågshyllor är intervjuer med bibliotekspersonal som jobbat med hyllorna den bästa källan till kunskap om ämnet (se Hirsjärvi & Hurme 2000, 35). För att komplettera intervjuerna har jag även gjort observationer av de fysiska regnbågshyllorna och till viss del granskat bibliotekslagen.

Feministisk metodologi

Den feministiska vetenskapen, som enligt Gemzöe (2002, 126) fick sin början i 1970-talets USA och Europa, vill försöka ändra och komplettera konventionell kunskap, men också formulera helt nya kunskapstraditioner. Man ser det som centralt att uppmärksamma och granska såväl maktrelationer som -strukturer i forskningsprocessen (Oinas 2004; Brooks & Hesse-Biber 2007), och strävar efter en jämlik interaktion mellan forskare och informant, där informanten är delaktig i att avgöra vad som är av relevans för ämnet (Oinas 2004). Detta har varit mitt mål vid materialinsamlingen. Inom den feministiska vetenskapen avfärdar man idén om att forskning och kunskapsskapande kan vara neutralt och objektivt, eftersom forskaren alltid är delaktig och involverad i det hen studerar, och därför omöjlig att ge en objektiv bild av verkligheten (Gemzöe 2002; Brooks & Hesse-Biber 2007, Lykke 2009). All vetenskapsproduktion förstås enligt Lykke (2009, 19) som situerad och såväl kunskap som vetande förstås som bundet till tid, plats, personer och kontext, men också till material och forskare (Liljeström 2004, 11). Detta är centrala aspekter som jag reflekterat över i forskningsprocessen. Ett konkret exempel på hur jag som forskare och intervjuare kan ha påverkat kunskapsproduktionen i intervjusituationen är genom att informera informanterna om att den nya bibliotekslagen figurerar i studien. I intervjuerna hänvisade informanterna upprepade gånger till bibliotekslagen och det är omöjligt att veta om de hade hänvisat till den även annars eller om detta är ett exempel på hur jag som intervjuare indirekt påverkat intervjumaterialet. Även de tolkningar och den analys som gjorts i denna studie är påverkade av min egen kunskap, erfarenheter

och förförståelse av de teman jag undersöker, samt knutna till såväl de teoretiska som metodologiska verktyg jag använt, som till interaktionen i intervjusituationerna.

Intervjuer

Den huvudsakliga metoden för materialinsamlingen i studien har varit intervjuer. Intervjuerna har fokuserat på tre olika temaområden; regnbågshyllan och arbetet med den, hbtqi-arbete på biblioteket mer generellt, samt biblioteket som institution. Frågor som inte specifikt handlat om regnbågshyllor har inkluderats för att få en förståelse av i vilken kontext hyllan befinner sig.

Även om det som gör en forskning feministisk är sättet på vilket metoderna används (Letherby 2003), snarare än användningen av en specifik metod (Harding 1987; Letherby 2003; Lykke 2009), har intervjun en viktig plats inom genusvetenskapen (Oinas 2004, 2009). Genom forskningsintervjun försöker man enligt Kvale och Brinkmann (2009) utveckla mening ur informanternas erfarenheter och i samtalet skapar intervjuare och informant tillsammans kunskap. Intervjuerna i studien har varit halvstrukturerade, med öppna frågor där informanterna själva har fått avgöra hur de svarar. Detta är generellt en intervjuform som kännetecknas av såväl flexibilitet som struktur och ger data av hög kvalitet (Gillham 2008).

Informanter och bibliotek

I en kvalitativ undersökning är det enligt Trost (2005, 120) av relevans att få fram variationerna inom den mer eller mindre homogena grupp man är intresserad av. I studien har fokus legat på variationer hos biblioteken, snarare än hos informanterna, eftersom det är biblioteken som undersökts. Eftersom informanterna intervjuats i egenskap av sin yrkesroll har jag valt att inte ge ytterligare information om dem. Observeras bör ändå att olika faktorer, såsom kön, etnicitet eller klass, ändå kan ha haft inverkan på det kunskapsskapande som skett i och utanför intervjuerna. Informanterna som intervjuats representerar fyra olika bibliotek i fyra olika städer i tre landskap. Av de fyra biblioteken som representeras är två huvudbibliotek och två filialbibliotek. Biblioteken varierar till storleken, med tre medelstora och ett litet. Valet av bibliotek har gjorts för att få såväl en viss geografisk spridning som skillnad i typ av bibliotek och omgivning biblioteken befinner sig i. De bibliotek som undersökts i

forskningen är som nämnts Karleby stadsbibliotek – landskapsbibliotek, Reso stadsbibliotek, Berghälls bibliotek i Helsingfors och Runosbackens bibliotek i Åbo. Alla bibliotek var vid tidpunkten för intervjuerna helt obekanta för mig och jag besökte samtliga för första gången i samband med respektive intervju. All kontakt med informanterna har hållits via e-post och intervjutillfället var den första gången jag träffade samtliga informanter.

Intervjuerna utfördes i januari, februari och maj 2017, och deras längd varierade från drygt 44 till 81 minuter. De utfördes på informanternas respektive arbetsplatser, dels eftersom de intervjuades i egenskap av sin yrkesroll och dels för att jag samtidigt skulle kunna bekanta mig med regnbågshyllorna i respektive bibliotek. Fyra olika intervjuer, med sammanlagt sju informanter, utfördes. I tre av intervjuerna deltog två informanter och i en intervju deltog endast en informant. Enligt Kvale och Brinkmann (2009) beror antalet intervjuer på forskningens syfte och de hävdar att man bör intervjua den mängd personer som krävs för att man ska få reda på det man vill veta. Trost (2005, 123) föreslår fyra till fem intervjuer som lagom antal och poängterar att ett mindre antal välgjorda intervjuer är mer värdefullt än en större mängd mindre välgjorda. Eftersom mitt syfte med forskningen inte har varit att göra statistiska generaliseringar eller hypoteser utgående från materialet, utan snarare att förstå regnbågshyllan som fenomen på en djupare nivå räcker det med att intervjua några personer med mycket kunskap om ämnet för att få en tillräcklig mängd information (Hirsijärvi & Hurme 2000, 58-59).

Elitintervjuer och maktdynamik i intervjusituationen

Informanterna i studien är bibliotekspersonal som intervjuats i egenskap av sin yrkesroll, vilket gör intervjuerna till så kallade elitintervjuer. Enligt Gillham (2008, 83) är detta intervjuer med personer som är speciellt kunniga inom den specifika kontext som undersöks. Inom feministisk forskning är det som bekant viktigt att uppmärksamma maktrelationerna i forskningsprocessen (Oinas 2004; Brooks & Hesse-Biber 2007). Intervjusituationer är aldrig helt jämlika, utan det existerar alltid någon sorts maktrelation (Davies & Esseveld 1989; Oinas 2004), vilken påverkas av faktorer som exempelvis kön, ålder, etnicitet och sexualitet (Patel & Davidson 2003, 79). Generellt anses forskaren eller intervjuaren vara i maktposition, eftersom hen

planerat intervjun efter sina behov (Davies & Esseveld 1989), styr den i en viss riktning genom följdfrågor (Lantz 2007; Kvale & Brinkmann 2009) och i efterhand bestämmer vad som lyfts fram och hur (Oinas 2004; Kvale & Brinkmann 2009). Maktdynamiken kan emellertid vara omvänd när det gäller elitintervjuer, eftersom informanten ofta har mer kunskap än forskaren om det specifika ämnet (Gillham 2008, 83; Kvale & Brinkmann 2009, 163), dock är det fortfarande forskaren som tolkar och presenterar det insamlade materialet. En annan maktaspekt som är av intresse att lyfta fram angående intervjuerna i denna studie är det faktum att informanterna i tre av intervjuerna var i numerärt överläge gentemot mig som intervjuare. Det här gjorde vid några tillfällen att jag stängdes ute från diskussionen. Exempelvis började informanterna vid några tillfällen diskutera sinsemellan om något som var bara delvis relaterat till intervjufrågan. Informanterna i en intervju hade även interna skämt som jag som utomstående inte kunde ta del av. Här var informanterna tydligt i makt-position.

Utöver maktförhållandet mellan intervjuare och informant är det i denna studie även viktigt att reflektera över maktförhållandet mellan informanterna, eftersom det i tre av fyra intervjuer deltog två informanter. Den inbördes maktrelationen mellan informanterna kan tänkas ha påverkan i intervjusituationen. Trost (2005, 46) lyfter fram att det kan vara problematiskt att intervju flera personer samtidigt eftersom informanter som tycker om att prata lätt kan ta över, vilket kunde ses i intervjuerna med två informanter, där det i varje intervju var en informant som dominerade samtalet. Detta kan dock också tänkas bero på att informanten i fråga hade mer praktisk erfarenhet av det som efterfrågas.

Insamling, bearbetning och användning av material

Vid intervjuerna användes en intervjuguide, vilket är en förteckning över de frågor eller ämnen som tas upp i intervjun, samt i vilken ordningsföljd (Lantz 2007, 56). Intervjuguiden¹⁶ bestod av elva huvudfrågor, vilka var förhållandevis öppna så att informanterna kunde svara fritt och lyfta fram det de själva ansåg vara relevant. Flera av frågorna gick delvis in i varandra och till vissa av frågorna hade jag på förhand formulerat eventuella följdfrågor och teman att följa upp dem med ifall det inte kom

---

¹⁶ Intervjuguiden finns bifogad som bilaga.

upp på informanternas initiativ. För att intervjun ska vara på informantens villkor kan man enligt Davies och Esseveld (1989) låta samtalet styras av informanternas egna tankar och associationer, vilket i intervjusituationen gjorde att guiden inte följdes in i minsta detalj utan snarare fungerade som en riktgivande mall. Ett antal kompletteringar till intervjuerna gjordes i efterhand per e-post och innan publiceringen av studien gjordes även en kort uppföljning av regnbågshyllorna per e-post.

För att underlätta bearbetningen av materialet (Lantz 2007, 74) och göra det lättare att fokusera på vad som sades i intervjusituationen (Gillham 2008, 55), bandades intervjuerna med informanternas godkännande. Bandningen utfördes med hjälp av inspelningsfunktionen på två smarttelefoner. Efter att intervjuerna genomförts transkriberades de bandade intervjuerna och transkriberingarna fungerade därefter som rådata för analysen. Eftersom det var innehållet, snarare än hur det sades, som var det relevanta i intervjuerna transkriberades inte alla hummanden, stamningar och dylikt. Skratt, pauser och kraftiga betoningar av ord noterades dock. Eftersom vissa saker som kan ändra betydelsen av de ord som sägs, exempelvis betoningar och tonläge, blir osynliga i transkriberingen (Gillham 2008, 165), har jag vid behov gått tillbaka till ljudinspelningarna för att lyssna på hur något sägs. När det gäller elitintervjuer menar Gillham (2008, 84) att man som forskare kan försöka förebygga att informanterna får problem på grund av något de sagt i intervjuerna, genom att låta dem ta del av transkriberingarna, vilket mina informanter fick en möjlighet till.

Det första steget i analysprocessen var att försöka få en helhetsbild av materialet, vilket gjordes genom att efter att intervjuerna transkriberats läsa igenom dessa flera gånger. Genom upprepade genomläsningar kodades (se Kvale & Brinkmann 2009) materialet först enligt de forskningsfrågor som presenterades i inledningen. I materialet framträdde vissa specifika teman, vilka sedan gav upphov till noggrannare kodning. Likheter och skillnader identifierades och kategoriserades, och utgående från kategoriseringen bröt jag sedan ut de olika teman som diskuteras i analysen.

I avhandlingen inkluderas intervjuцитat, vilka låter läsaren ta del av interaktionen i intervjusamtalet och se exempel på det material analysen baserar sig på (Kvale & Brinkmann 2009). De intervjuцитat som inkluderats i avhandlingen bearbetades till viss del för att fungera bättre i text, samt för att undvika att få de intervjuade att framstå

som dumma, vilket enligt Trost (2005, 134) är en risk om talspråk citeras direkt. Utfyllnadsord, upprepningar, samt medhåll i stil med ”joo”, ”niin” och ”mm” från en annan informant, eller från mig som intervjuare, redigerades också i de flesta fall bort för att underlätta läsningen. Intervjucitaten översattes även från finska och engelska till svenska för att göra texten mer enhetlig och läsbar¹⁷. Innebörden av citaten är trots redigeringen oförändrad och jag har strävat efter att låta informanternas röster komma fram också efter bearbetningen och översättningen. Informanterna har i citaten pseudonymerna IP1 till IP7, där IP står för intervjuperson, och mina frågor markeras med I för intervjuare.

Observationer och dokument

För att komplettera intervjumaterialet har jag utfört observationer av bibliotekens regnbågshyllor och det fysiska rummet omkring dem. Vid observationerna använde jag mig av en lista¹⁸ med stödfrågor för att komma ihåg att observera vissa specifika saker och de dokumenterades i form av fältanteckningar och fotografier. Vid observationerna låg fokus inte på att observera människor, men i de fall där människor rörde sig i närheten av hyllorna noterades detta i fältanteckningarna. I observationerna var jag bland annat intresserad av var i biblioteket hyllorna fanns placerade och vad som fanns runt dem, men också av innehållet och hur det var uppställt. Jag gjorde dock ingen mer ingående granskning av hyllornas innehåll. Genom att göra observationer av hyllorna och dess närliggande omgivning fick jag dels en visuell bild av hyllorna och det informanterna berättat om i intervjuerna, och kom dels åt sådant som inte framkommit i samtalet, till exempel hyllornas placering i biblioteket. Fältanteckningarna och fotografierna från observationerna har huvudsakligen använts som stöd för analysen, snarare än som analysmaterial i sig. Angående observationerna bör det poängteras att rummet inte är oföränderligt, utan att det hela tiden lever och förändras, och att observationerna är kopplade till den dag och tid de gjordes. Alla observationer utfördes dagtid under vardagar och samtliga bibliotek var då relativt lugna och folktomma. Vid en annan tidpunkt är det möjligt att observationerna skulle sett annorlunda ut.

¹⁷ Citaten på originalspråk finns bifogade som bilaga.

¹⁸ Listan finns som bifogad som bilaga.

I mitt analysmaterial inkluderades utöver data från intervjuer och observationer även lagtext i form av bibliotekslagen, vilket kategoriseras som en form av dokument (Justesen & Mik-Meyer 2011, 105). Dokument och analys av dessa kan enligt Justesen och Mik-Meyer (2011) vara av stor relevans vid kvalitativa studier, inte minst eftersom dokument kan ha en väsentlig roll i hurdana beslut som fattas inom organisationer. Detta stämmer väl när det gäller bibliotekslagen, som är bibliotekens styrdokument. Silverman (2006, 153) definierar dokument, eller text som han kallar det, som data bestående av ord eller bilder eller båda, vilka har skapats oberoende av forskaren och dennes forskningsprojekt. Dokument eller text skiljer sig med andra ord från material som samlats in genom intervjuer och observationer, eftersom dokumenten inte skapats enkom för att användas som forskningsmaterial, utan har ett annat egentligt syfte. Dokumenten i form av bibliotekslagen analyserades precis som observationsmaterialet inte mer ingående, utan gav främst en kontext för regnbågshyllan.

Etiska aspekter

För att vetenskaplig forskning ska vara etiskt godtagbar, tillförlitlig och trovärdig krävs att forskaren följt god vetenskaplig praxis (Varantola, Launis, Helin, Spoof & Jäppinen 2013). Detta innebär bland annat att metoderna som använts är etiskt hållbara, att forskaren tagit hänsyn till andra forskares arbete genom korrekt hänvisning, samt att insamlingen och lagringen av data skett på ett korrekt sätt. Vid intervjuerna strävade jag efter ett informerat samtycke, vilket innebär att informanterna innan intervjuerna fått noggrann information om allt gällande deras delaktighet i forskningen, på ett sätt de förstår (Dalen 2015, 25–26). Informationen till informanterna gavs i flera steg, både muntligt och skriftligt. I enlighet med Forskningsetiska delegationens (2017) rekommendationer har jag även varit noggrann vid användningen och lagringen av forskningsmaterialet och av uppgifter som är konfidentiella. Mina data har lagrats inlåst eller krypterat.

Informanterna i en intervjustudie måste kunna lita på att det de berättar under intervjun behandlas konfidentiellt och att de anonymiseras innan studien presenteras (Dalen 2015). I elitintervjuer kan det dock ibland vara motiverat att presentera informanterna vid deras namn (Forskningsetiska delegationen 2017). Även om sex av informanterna gav sitt godkännande till att nämnas vid namn har jag valt att anonymisera samtliga

informanter. Genom anonymiseringen ligger fokus fullständigt på vad som sägs och inte vem som säger det. Anonymiseringen skyddar samtidigt informanternas identitet. En anonymisering garanterar ändå inte alltid att personerna inte kan identifieras av någon som är väldigt insatt i det som undersökts (Forskningsetiska delegationen 2017). Det här gäller speciellt när det handlar om organisationer eller andra sociala aktörer, vilket är fallet i min studie. Detta har informanterna gjorts medvetna om. Samtliga informanter gav godkännande till att respektive bibliotek nämns vid namn samt att fotografier av regnbågshyllorna inkluderas i avhandlingen.

Begränsningar med forskningen

Ingen forskning är heltäckande och även denna studie har begränsningar, bland annat gällande språkliga aspekter och vem som fått komma till tals. På grund av det lilla antal informanter i studien kan man inte heller göra statistiska generaliseringar, men detta är trots allt inte heller meningen. Intervjuerna som utförts i forskningen har varit flerspråkiga, vilket gör språkanvändningen och eventuella språkliga begränsningar i intervjusituationen relevanta att diskutera. Majoriteten av informanterna är finskspråkiga, men eftersom min egen finska inte är tillräckligt god för att göra intervjuer fullständigt på finska ställdes frågorna på engelska och besvarades huvudsakligen på finska, men ibland också på engelska eller båda språken blandade med varandra. I några av intervjuerna användes även svenska vid ett fåtal tillfällen för förtydliganden. Att utföra intervjuer på ett språk som inte är ens modersmål var stundvis utmanande och språket ställde också till vissa problem i intervjusituationerna. För att informanten ska förstå frågornas innehåll och dessutom på det sätt det är tänkt är det enligt Patel och Davidson (2003, 74–75) viktigt att som intervjuare tänka på språket man använder i intervjun. Detta torde vara minst lika viktigt, men desto svårare, när intervjuerna utförs på ett språk som inte är ens modersmål. Till de språkliga begränsningarna i intervjusituationerna hör bland annat att informanterna inte förstod frågan och att den krävde förtydligande. Det var också svårare att ställa spontana uppföljningsfrågor eller ifrågasätta informanternas uttalanden än det torde varit om jag hade pratat mitt eget modersmål. Detta kan i sin tur ha gett begränsningar i materialet och lett till luckor eller brister i de data som samlades in. Även det faktum att jag inte har desto mer intervjuerfarenhet kan ha lett till eventuella luckor i materialet.

5 Regnbågshyllan som kunskapspraxis

I detta inledande analyskapitel diskuterar jag hur regnbågshyllan relaterar till kunskap och kunskapsskapande. Jag är intresserad av vilka kunskapsskapande praktiker som blir synliga i hyllan, vilket berör forskningsfråga tre, och diskuterar hur hyllan förhåller sig till biblioteket som institution och till dess lagstadgade uppgifter i fråga om kunskap, vilket relaterar till forskningsfråga två. Kapitlet berör också till viss del forskningsfråga ett om vad man vill med regnbågshyllan.

Regnbågshyllan i biblioteket som kunskapsinstitution

Ett av de teman som kommer fram i informanternas motiveringar till skapandet av en regnbågshylla är kunskapsspridning. Informanterna menar att man genom att i hyllan synliggöra medier med hbtqi-tema vill erbjuda alla möjligheten att ta del av medierna samt öka förståelsen för hbtqi. Med regnbågshyllan vill informanterna både nå ut till dem som aktivt letar efter den här typen av medier och till dem som är mer obekanta med ämnet. Syftet att med hyllan sprida kunskap om hbtqi ligger nära det som är kärnan i biblioteksverksamheten. Biblioteket brukar definieras som en kunskapsinstitution (Robinson 2012, 413) och det har traditionellt spelat en stor roll i utbildningen av invånarna (Vatanen 2001; Mäkinen 2009; Tuominen & Saarti 2012). Kunskapsspridning är ännu i dag en central del av biblioteksverksamheten (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 6), vilket också blir tydligt i en av intervjuerna. På frågan om vad som är bibliotekets uppdrag svarar informanterna i intervjun så här:

IP4: Uppdraget är att erbjuda information åt alla och eftersom det är ett allmänt bibliotek ska det ta i beaktande hela befolkningen, alla människor och alla olika minoriteter, och erbjuda just den där informationen till alla oberoende av till exempel skillnader i ekonomiska resurser, så att alla har möjlighet att få omfattande information om saker. Och just främja jämlikhet och informationsfrihet.

[---]

IP4: Nå, den samhälleliga uppgiften bibliotek har är också just att välja ut kvalitativt material och sedan erbjuda det åt användarna, liksom för att läsas, ses på och lyssnas på... Sedan datorer, hit kan [...] användare komma och använda en dator, alla har inte råd med en egen dator och... Det här är en så bred fråga att man skulle kunna fortsätta säkert en halvtimme, men...

IP3: Och den här samhälleliga uppgiften ser jag som så stor [...] här görs informationen tillgänglig för alla, och här finns liksom tidningar på alla språk, e-tidningar via nätet. Och också en

sådan här, på sätt och vis någon som liksom upprätthåller lugn i samhället, att man inte stöder sig på rykten och fördomar, utan här är informationen tillgänglig för alla.

Informanterna poängterar bibliotekets roll som förmedlare och tillhandahållare av kvalitativ information och informationskanaler. Historiskt har denna roll ansetts vara central för att ge alla invånare likvärdiga möjligheter (Tuominen & Saarti 2012) och den poängteras ännu i dag av bibliotekslagen, vars uttryckliga syfte är att främja ”befolkningens likvärdiga möjligheter till bildning och kultur” (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 2:1). Också informanterna i citatet ovan lyfter fram vikten av att alla, oberoende av exempelvis klasskillnader, ska ha möjlighet att ta del av information och hålla sig uppdaterad. I citatet, samt i en annan intervju, lyfts också bibliotekets roll som någon som upprätthåller lugn i samhället, vilken även kan läsas in i bibliotekslagen, där en av dess uppgifter beskrivs som att ”främja en samhällelig och kulturell dialog” (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 6:6). Historiskt har bibliotekets roll i att stabilisera sociala spänningar förståtts som nära sammankopplad med att ge invånarna möjlighet till självutveckling genom tillgång till information och kunskap (Tuominen & Saarti 2012) och dessa kan ännu i dag ses som nära sammankopplade. I ett annat skede av intervjun lyfter informanterna i citatet ovan även fram något annat som kan relateras till detta, nämligen bibliotekets roll som tillhandahållare av pålitlig och kvalitativ information i ett samhälle där osanna nyheter och populistiska sajter ökar. Biblioteket förstås här som en motvikt till den förfalskade eller vinklade information som blivit allt mer förekommande. Biblioteket har med andra ord ännu i dag i informanternas ögon en väldigt viktig uppgift som kunskapsinstitution. Erbjudandet av kunskap sammankopplas också av informanterna med en bakomliggande tanke om jämlikhet, vars betydelse i biblioteksverksamheten diskuteras mer ingående i kapitel sex.

I regnbågshyllan ser man hur flera av bibliotekets lagstadgade uppgifter tar form. Hyllan erbjuder ”tillgång till material, information och kulturellt innehåll” och kan också förstås som något som tillhandahåller ”en mångsidig och tidsenlig samling” (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 6:2). Detta genom att synliggöra medier och kunskap om sexuella minoriteter och könsminoriteter, vilka annars riskerar att bli osynliga (Robinson 2016), och på så sätt lyfta fram mångsidigheten i samlingarna. I kontexten av biblioteket som kunskapsinstitution kan regnbågshyllan förstås som ett

sätt att organisera kunskap, en sorts kunskapspraxis. Det explicita syftet att sprida kunskap om hbtq med regnbågshyllan är också tydligt kopplat till såväl bibliotekets historiska uppgift som till dess uppdrag i dagens samhälle.

Regnbågshyllan som arkiv

Bibliotek har enligt olika studier visat sig ha bristfälliga samlingar när det gäller medier om sexuella minoriteter och könsminoriteter (Rothbauer & McKechnie 1999; Boon & Howard 2004; Goldthorp 2007; Rothbauer 2007; Seppä 2007) och dessa medier tenderar ofta vara ganska osynliga i biblioteket även om de finns (Robinson 2016). Regnbågshyllan kan mot bakgrund av detta förstås som ett sätt att aktivt lägga fokus på och synliggöra medier med hbtq-tema i biblioteket.

Denna typ av historier har av konventionella minnesorganisationer, som arkiv, inte ansetts vara viktiga att bevara och därför genom historien förbisetts (Hellesund 2016). Spår av ickenormativa kön och sexualiteter har enligt Hellesund (2016, 114) generellt hittats ”*in the registers of the criminal and the sick*”, bland annat i fängelsedokument och psykiatriska journaler, och hon menar att queer historia är ”en bräcklig och instabil historia märkt av kriminalitet och skam”. Även Kultur för allas verksamhetsledare Rita Paqvalén är inne på ett liknande spår:

När vi talar om sexuella och könsminoriteters egen historia är det svårt att undvika ord som osynliggörande, nertystande, hemlighållande, censur och självcensur. Men sexuella och könsminoriteternas egen historia finns, den hittas mellan raderna och i marginalen, i bisatserna samt i vindskyffenas hemliga fack. Den finns överallt – i alla tider, samhällsklasser och kulturer, men för att få syn på den krävs en känslighet och en förmåga till mothårsläsning (Rita Paqvalén, citerad av Kultur för alla 2018)

Paqvalén omnämner i citatet queer historia i termer som osynliggörande, nertystande och hemlighållande. Hon lyfter fram att denna historia finns överallt, men att den kräver ansträngning för att man ska få syn på den. Specifika queerarkiv och -bibliotek har på olika håll i världen som motvikt till detta samlat in och bevarat ickenormativa historier ända sedan 1950-talet (Lukenbill 2002, 94; Brown 2011, 122), men andra minnesorganisationer har också på senare år börjat få upp ögonen dem (Hellesund

2016), en förändring som även kan ses i Finland¹⁹. Queerarkiv som samlar in och bevarar queer historia anses viktiga för hbtqi-personer av många olika orsaker. De kan fungera som en viktig informationskälla (Norman 1999; Lukenbill 2002), inspirera (Hellesund 2016), samt skapa en känsla av gemenskap och bevara gruppens gemensamma historia (Lukenbill 2002). Regnbågshyllan som koncept kan i relation till det här förstås som ett annat sätt att samla, bevara, lyfta och synliggöra hbtqi-historia och -kultur. Paqvalén menar att den queera historien finns överallt, men att den för att kunna upptäckas ofta kräver både känslighet och ”en förmåga till mothårsläsning” (Kultur för alla 2018), vilket är en metod för att exponera underliggande normer (Kivilaakso, Lönngrén & Paqvalén 2012, 5). På samma sätt menar också Rosenberg (2002, 119-120) att det queera finns – och förmodligen alltid funnits – i alla kulturer och alla verk, men att det inte fått existera på samma villkor som det icke-queera. I regnbågshyllan samlas medier där det queera temat ofta, men inte nödvändigtvis alltid, redan är blottlagt och inte kräver att läsaren gör en mothårsläsning för att upptäcka det. Rent konkret blir regnbågshyllan en samling ickenormativa historier som lyfts fram öppet och synligt i biblioteksrummet.

Biblioteket brukar, tillsammans med arkiv och museum, beskrivas som en minnesinstitution och fokuserar som sådan på att tillhandahålla information och sammanföra användaren med det material hen söker (Robinson 2012, 416-418). I förståelsen av biblioteket som minnesinstitution blir regnbågshyllan en samlingsplats för minnen och historier som på olika sätt relaterar till hbtqi. Den blir alltså en form av minnespraxis, eller en slags arkiv. Ett arkiv är enligt Ulfspärre, Helmersson och Lidman (2018) en ”samling av dokument och handlingar” och dess traditionella uppgift beskrivs av Robinson (2012, 418) som att ”*preserv[e] information contained in unique records*”. Regnbågshyllan är per definition inte ett arkiv, men med en mindre bokstavig förståelse kan den ändå ses som en form av queerarkiv (jämför användningen av ”*queer archive*” i Ahmed 2009). Att hyllan delvis kan förstås som en form av arkiv över queera historier kan bland annat ses i hur man vid skapandet av hyllan vid

---

¹⁹ I samband med att Finland år 2017 firade sin hundraåriga självständighet arrangerades *Suomi 100 – Sateenkaaren väreissä* (Suomi 100 – Sateenkaaren väreissä 2018), vilket är ett kultur-, konst- och kommunikationsprojekt som synliggör sexuella minoriteters och könsminoriteters historia som en del av Finlands historia. I projektet insamlades information om minoriteternas liv och vardag, såväl historiskt som i dag. Hösten 2018 arrangerades för första gången *Queerhistorisk månad* under vilken sexuella minoriteters och könsminoriteters historia och kulturarv lyftes fram av olika kultur- och minnesorganisationer, men även av andra organisationer och privatpersoner (Kultur för alla 2018).

Berghäll valde att komplettera samlingarna med både äldre och nyare titlar som passade i regnbågshyllan. Här ser man hur biblioteket medvetet strävar efter en mer komplett och heltäckande samling, eller arkiv. Att man kompletterade hyllans medier med inte bara nyutkomna, utan också äldre, titlar visar på en underliggande önskan om att även representera och lyfta queer historia och inte bara samtida queera berättelser. Denna önskan kan förstås som att man vill skapa en form av arkiv över hbtqi-historia. Också det faktum att klassiker²⁰, till skillnad från titlar som inte räknas som klassiker, inte gallras bort ur hyllan även om de inte lånats ut under en bestämd tidsperiod tyder på att man vill hålla ett intakt arkiv över queer historia. Ingen av informanterna sa explicit att man med hyllan önskar bevara historier för framtiden, vilket är en av de stöttepelare minnesinstitutionen arkiv lutar sig mot (Robinson 2012). Regnbågshyllans uppgift verkar alltså inte vara att fungera som ett arkiv där queera historier kan sparas för framtiden, utan snarare att göra dessa mer tillgängliga och synliga i dag. Hyllan blir ändå en form av arkiv över queera historier, dock inte ett beständigt sådant. Den kan emellertid ses som ett levande och flyktigt arkiv över samtida och förgångna publicerade historier om sexuella minoriteter och könsminoriteter.

En positiv regnbågshylla med medier av hög kvalitet

Vid inköp av medier till biblioteken görs alltid ett aktivt urval där vissa titlar väljs in och andra väljs bort. Robinson (2012) beskriver det som att titlarna förtjänar sin plats i samlingen genom att uppfylla vissa kriterier, av vilka det mest relevanta för medierna i regnbågshyllan verkar vara temat. Om medierna berör hbtqi placeras de generellt i hyllan. I vissa fall har det också varit skaparen av medierna som varit avgörande för dess placering i hyllan, exempelvis när det gäller musik inspelad av en gaykör. Det är dock ändå inte så att alla medier som på något sätt berör hbtqi automatiskt hör hemma i regnbågshyllan, vilket framkommer i nedanstående citat:

IP5: En bok var sådan att vi tittade så här snabbt att den borde vara helt positiv, den var placerad på hälsoavdelningen, där böcker om sexuella minoriteter och könsminoriteter liksom i allmänhet finns. Den var ämnesordsindexerad... Eller den var liksom i fel klass helt från början, och ingen hade möjlighet att läsa den, vi bara bläddrade igenom den och upplevde att den här är bra [...] och sedan fick vi respons från en användare att nu kan den här vara fel där i hyllan [...] Jo, det

²⁰ Konceptet ”klassiker” kan i sig problematiseras. Vem har bestämt vad som är en klassiker? Vilka historier ryms med i kanon och vilka osynliggörs?

var [...] en konversionsbok och den hörde annars också liksom dit till religionsklassen, 200-klassen, så att [...] den togs genast bort därifrån [från regnbågshyllan], användarresponsen togs genast på allvar.

Homofobiska medier hör som framkommer i citatet inte hemma i regnbågshyllan, även om de behandlar hbtqi. Citatet visar också på svårigheterna att välja ut titlar till hyllan och hur lätt misstag görs. Valet av medier är alltså inte okomplicerat, vilket även illustreras av informanten i citatet nedan:

I: Hur bestämmer ni vad som passar i hyllan?

IP7: Ja, det är just den där [skrattar] invecklade frågan. När man inte kan läsa allt, och inte titta på allt, så ibland finns det sådana att, okej, jag har nu lagt den här, men sedan kan man börja fundera sedan efteråt, att är den nu helt passande här...

[---]

IP7: Men att, det är väldigt svårt, för vi måste lita på ämnesorden. Ibland är det ämnesordsindexerat väldigt dåligt... Där kan finnas några riktigt oväsentliga ämnesord, eller så fattas därifrån väldigt många ämnesord. Då är det sedan baksidans text och så det att jag googlar de där böckerna. Vissa är förstås liksom helt klara fall, men sedan när det är något mer oklart, när det till exempel inte sägs om den där karaktären nu blir förälskad i en man [skrattar] eller kvinna [skrattar] då måste man lite arbeta.

Som man ser av informantens svar spelar ämnesorden en stor roll för urvalet av titlar till hyllan, men på grund av bristande ämnesordsindexering behöver man också använda sig av andra hjälpmedel. Andra sätt att bestämma om en titel passar i regnbågshyllan är enligt informanten att läsa böckernas baksidestexter, recensioner eller annan metatext. Urvalsprocessen kan, som ses i citatet ovan, ta sig ganska konkreta former som att med hjälp av sökmotorer undersöka huruvida medierna har ett regnbågstema eller inte. Eftersom det inte finns någon standardiserad lista över medier som borde ingå i en regnbågshylla, utan är upp till personalen att bestämma innehållet, kan det också variera mellan olika bibliotek om en titel placeras i hyllan eller inte. Vid två av de undersökta biblioteken har man emellertid vid urvalet till regnbågshyllan utgått från en gemensam lista över innehållet i Berghälls och Vallgårds biblioteks regnbågshyllor, framom att själva göra informationssökningen.

Andra aspekter utöver tema påverkar också titlarnas placering i regnbågshyllan. Dessa aspekter sammanfattas i en intervju i ord som kvalitet och positivit. Informanterna i

intervjun menar att det till stor del är kvalitetsaspekter som avgör vad som platsar i hyllan och vad som inte gör det, eftersom man gärna vill ha en regnbågshylla med medier av hög kvalitet. Senare i intervjun framkommer ändå att kvalitetsaspekterna också kan kringgås. Om en användare donerar en bok som har passande tema för regnbågshyllan, men är vad personalen skulle klassa som lågkvalitativ, placeras den generellt ändå i hyllan. Biblioteksanvändarnas önskan kan alltså gå före personalens, vilket kan sägas skifta maktperspektivet i biblioteksverksamheten.

I flera av intervjuerna framkommer en tydlig önskan om en positiv regnbågshylla:

IP4: Sedan en annan poäng är kanske att liksom hålla fram de här minoriteterna, och på ett positivt sätt vara framme.

IP5: Och sedan vill vi också göra det via glädje, alltså på något sätt att det är liksom positiva historier. Och jag har förstått att det där [i Umeå] var ett tema och det är enligt mig hemskt viktigt liksom bakgrundstema, att på något sätt hitta en sådan där liksom stärkande [...] Förstås är det viktigt det där mörkret, men att på något sätt vill vi inte liksom bara poängtera svårigheterna, utan försöka få en... Glad hylla.

Informanten i det senare citatet ovan berättar att man vid biblioteket inte vill förstora svårigheterna med ett ickenormativt liv utan i stället ha en glad regnbågshylla som kan fungera stärkande. Detta var som informanten säger något man också i Umeå såg som viktigt (se Edeholt 2016). Denna önskan om att framställa minoriteterna på ett positivt sätt och synliggöra positiva historier kan ses som ett motstånd mot hur sexuella minoriteter och könsminoriteter har skildrats genom historien. Traditionellt sett har queera historier ofta varit negativa, både i arkiv som samlar historier ur verkligheten (Hellesund 2016) och inom litteraturen²¹ (Magnusson 2000, 59; Parikas 2009, 5). Dessa negativa skildringar av det queera livet kan förstås som något informanterna vill

---

²¹ Olycka har i vissa fall rentav varit nödvändig för att skönlitteratur med queera inslag ens ska ges ut, vilket var fallet på 1950-talet när Vin Packers *Spring fire*, den första bästsäljande kioskromanen med lesbiskt tema, publicerades (Ahmed 2009). Ett lyckligt slut på en queer berättelse ansågs inte acceptabelt eftersom det kunde influera läsare att "bli queera" och förstås som ett försök att framställa queer som något bra. Ahmed (2009) menar att uppdelningen mellan lyckliga och olyckliga slut fungerade som ett sätt att säkerställa en moralisk indelning i bra och dåliga liv, där det queera stod för det dåliga. Hon poängterar dock att det olyckliga slutet i det här fallet blev ett medel för att kunna publicera romanen eftersom det tillfredsställde censorerna. Samtidigt gjorde det också homosexuella läsare nöjda eftersom publiceringen av boken gav dem möjligheten att ta del av en historia "om sig själva". Det olyckliga slutet behövde alltså inte läsas bokstavligt.

komma ifrån genom att lyfta fram positivitet och glädje i regnbågshyllorna. I intervjuerna framkommer hur en önskan om en positiv regnbågshylla också är nära sammankopplad med att stödja sexuella minoriteter och könsminoriteter, vilket kan ses i hur informant IP5 i citatet ovan säger att man vill att hyllan ska vara stärkande. Ett annat exempel på vad informanterna menar med en positiv och stärkande regnbågshylla ses också i tidigare nämnda exempel där en bok av misstag placerades i hyllan trots att dess innehåll behandlade hbtqi som något negativt. När misstaget uppdagades efter respons från en användare flyttades boken genast bort från hyllan och en av informanterna poängterar att responsen genast togs på allvar, vilket antyder att denna typ av litteratur går helt emot vad man vill med regnbågshyllan. Som informanterna understryker ska hyllan fungera stärkande och lyfta det positiva, vilket den inte gör med innehåll som motarbetar eller framställer hbtqi som något dåligt.

Ahmed (2009) menar att vissa objekt redan innan man kommit i kontakt med dem kan vara förknippade med vissa specifika känslor som lycka eller olycka. Ett exempel på detta är det queera livet, som enligt Ahmed konstrueras som ett olyckligt liv. Hon hävdar att redan idén om det queera livet är en idé om ett olyckligt sådant och menar att det finns många orsaker till att lyfta fram lyckliga queera historier som en respons på detta antagande. Hon menar bland annat att *“disbelief in the very possibility of queer happiness is crucial to the violence of homophobia”* (Ahmed 2009, sidnummer saknas). En regnbågshylla som synliggör positiva historier kan ur det här perspektivet tänkas fungera som en motvikt till konstruktionen av det queera livet som olyckligt. Som nämnts kopplar informanterna också ihop den positiva regnbågshyllan med stödjande av minoriteterna. Hyllans medier förstås som viktiga för personer som försöker forma sin egen identitet och litteratur har även visat sig vara viktig vid identitetsskapandet hos hbtqi-personer (Lundahl 1998; McClary & Howard 2007), vilket diskuteras mer ingående i kapitel sex. I relation till detta kan man se hur en positiv regnbågshylla också blir viktig.

En betoning av positiva historier kan dock även fungera nedtystande, eftersom det enligt Ahmed (2009) kan riskera att osynliggöra all den negativitet denna värld fortfarande innehåller i form av diskriminering, ickeerkännande och våld (se Kankkunen, Harinen, Nivala & Tapio 2010; Alanko 2013; FRA 2014). Idén om den lyckliga queera bör därför samtidigt ifrågasättas och problematiseras, vilket ändå kan

sägas görs i bibliotekens regnbågshyllor. Även om man vid vissa av biblioteken uttryckligen vill ha en positiv hylla får också det mer negativa, åtminstone till en viss gräns, ta plats i hyllan. Ett exempel på detta är att Jonas Gardells romantrilogi *Torka aldrig tårar utan handskar*, som handlar om spridningen av HIV hos män som hade sex med andra män på 1980-talet, finns placerad i regnbågshyllan vid samtliga bibliotek. Det negativa och det positiva får alltså tillsammans ta plats i hyllan, även om tyngdpunkten vid vissa av biblioteken uttryckligen ligger på det positiva.

Den ambivalens Ahmed (2009) lyfter fram kring lyckliga queera historier visar att både de positiva och de negativa historierna behöver representeras. Genom att aktivt fokusera på positivitet och glädje i regnbågshyllan visar man vid biblioteken att konstruktionen om det queera livet som olyckligt inte nödvändigtvis är sanningsenlig. Men genom att, trots önskan om en huvudsakligen glad och positiv hylla, inkludera också mörkare och mer negativa berättelser låter man ändå inte hyllan ge en illusion av att det ickenormativa livet alltid är problemfritt.

En regnbågsbok är alltid en regnbågsbok – regnbågshyllan och kategorisering

Regnbågshyllan blir som nämnts ett sätt att organisera kunskap, men också att kategorisera den. Precis som kunskapsorganisation inte bara ger tillgång till bibliotekets samlingar, utan även ”*help establish the conceptual parameters that delineate how those collection items are to be perceived*” (Robinson 2012, 417), kan man se att regnbågshyllan inte bara erbjuder tillgång till samlingarna, utan också är delaktig i hur medierna i samlingarna uppfattas. Hur medierna uppfattas är individuellt eftersom vi alla har våra egna referensramar och tolkningar, men genom placeringen av medierna i regnbågshyllan förstås de i förhållande till medierna utanför hyllan. Genom att bryta ut vissa medier till en egen hylla, ett getto (se Olson 2002; Pavlov & Westeman 2013), antyder man att dessa på något sätt skiljer sig från medier i andra hyllor. Hyllans fysiska kanter skapar en gräns mellan medierna i och utanför hyllan, där medierna i hyllan blir en sak och medierna utanför en annan. Skapandet av denna gräns kan också ses i informanternas prat om hyllan. De gör vid flera tillfällen, mer eller mindre omedvetet, skillnad på medier i och utanför hyllan genom användningen av ordet ”normal” om medierna utanför hyllan och bland annat orden ”gay-litteratur”

och ”regnbågsmaterial” om medierna i hyllan. Genom ordet ”normal” konstrueras medierna utanför hyllan som det normativa, vilket i det här fallet blir det heterosexuella, medan medierna i hyllan konstrueras som dess motsats (jämför Rosenberg 2002). Placeringen av titlarna i hyllan blir en form av kategorisering av medierna som regnbågsmedier och eftersom homo- och heterosexualitet är ömsesidigt beroende av varandra (Ambjörnsson 2006) förstås resten av beståndet i förhållande till regnbågshyllan som heterosexuellt. Regnbågshyllans fysiska gränser blir alltså en tydlig skiljelinje mellan heterosexuellt och icke-heterosexuellt, eller mellan normativt och ickenormativt. Detta blir också ett exempel på heteronormativitetens exkluderande princip (se Rosenberg 2002), vilket diskuteras utförligare i kapitel sju.

Kategoriseringen av medierna i hyllan som regnbågsmedier kan också förstås som performativ (jämför Butler 2007). Medierna har redan innan placeringen i hyllan hbtqi-tema, men i och med flytten till hyllan och fästandet av regnbågsklistermärken *görs* de till regnbågsmedier. Också i informanternas användning av ordet ”normal” om medier utanför regnbågshyllan kan man se hur medierna i hyllan *görs* till något ickenormativt och det väcker frågan: Om de medier som är placerade utanför regnbågshyllan alltid är det ”normala”, betyder det då att en bok med regnbågstema aldrig kan vara en ”normal” bok, utan alltid är något annat än det, en regnbågsbok? När medierna en gång har kategoriserats som regnbågsmedier genom att placeras i den utbrutna hyllan och prydas med ett regnbågsklistermärke, kan de då någonsin lösgöra sig från denna kategorisering?

Kategoriseringen av medier är även något som några av informanterna själva verkar ha en ambivalent inställning till, vilket ses i nedanstående citat:

IP4: Det skulle vara bra att det ibland [...] bara kunde vara så att, här är en bok och du kan läsa den och det är ingenting speciellt i den, där finns bara några hbtqi-teman, eller den är på något vis hbtqi-relaterad, men, jo... Det är också viktigt att det kanske inte skulle göras så stort nummer, det är också förstås bra.

En annan av informanterna uttrycker också en önskan om att medier med regnbågstema ”inte alltid [skulle vara] åtskilda som en egen grej”. Att särskilja medier med hbtqi-tema som en egen grej är dock paradoxalt nog exakt vad man gör i regnbågs-

hyllan. Det finns med andra ord en motsägelsefullhet i hur de här informanterna skulle vilja behandla medierna. Dels vill man undvika att göra dem till den Andra (se Nationella sekretariatet för genusforskning 2018a) och stämpla dem som regnbågsmedier, men dels vill man också på ett positivt sätt framhäva dem i egenskap av just medier med regnbågstema. Ur ett queerperspektiv kan kategoriseringen som sker i regnbågshyllan också problematiseras. Queer som teori motsätter sig kategorisering rent generellt och vill snarare bryta upp redan existerande kategorier än skapa nya (Rosenberg 2002). Även uppdelningen i heterosexuellt och icke-heterosexuellt är något queerteorin vill utmana och dekonstruera (Berg & Wickman 2010), men i hyllan förstärks, snarare än utmanas, denna uppdelning. Kategoriseringen i hyllan kan också förstås som problematisk när det gäller hur bibliotekspersonalen rent konkret kategoriserar och definierar karaktärernas sexualitet eller könsidentitet som tillhörande regnbågsspektrumet vid placeringen av medierna i hyllan, eftersom kategoriseringen inte nödvändigtvis är hur karaktärerna, om än ibland fiktiva, skulle definiera sig själva. Kategorisering och namngivning av innehåll är dock principer bibliotek fungerar enligt för att medierna ska vara möjliga att hitta (Robinson 2012).

Vem ryms under regnbågen?

En orsak till att regnbågshyllan vid Berghälls bibliotek fick namnet ”*Sateenkaarihyllä*” var att man ville ha en inkluderande hylla där namnet inte skulle exkludera någon grupp. I intervjuerna ger ingen av informanterna någon exakt definition av vem som inkluderas i deras förståelse av regnbågen, men i flera intervjuer nämns homosexuella, bisexuella och transpersoner, vilka kan anses tillhöra den mest traditionella definitionen. Också interkönade och queer nämns en gång vardera i någon intervju. Eftersom definitionen av queer kan vara ganska bred (se Rosenberg 2002; Ambjörnsson 2006) är det här svårt att veta exakt vilken betydelse informanten lägger i den, men den kan eventuellt syfta på en bredare förståelse av regnbågen. En av informanterna påpekar också att den akronym (LGBTQ) jag använde i intervjufrågorna är föråldrad och saknar bokstäver, vilket visar på en bred förståelse av regnbågen och en medvetenhet om att det är många olika grupper som ingår i spektrumet och därmed borde finnas representerade i hyllan. En annan av informanterna uppvisar också tydligt en bredare förståelse av regnbågen när vi i intervjun pratar om stereotypa uppfattningar om vad hbtqi betyder:

IP4: Jo, att behöver där vara just en homo i huvudrollen [...] det är liksom säkert en stereotyp bild att homo måste vara just en central del [...] men inte behöver det nödvändigtvis vara så...

[---]

IP4: Människor är ju alltid unika och just att, om där kommer bara sådana här specifika stereotyper, inte skulle det heller vara bra [...] Kanske där kan vara allt som skulle kunna vara, liksom heteron som är hetero på ett avvikande sätt och... Inte vet jag [skrattar]

[---]

IP4: Vad jag nu alltså vill poängtera är att... Ja, att där i regnbågen finns inte bara de färger som är synliga, där finns också mellanting, ett oräkneligt antal mellanting till de där färgerna... Det är inte bara de specifika grupperna som är stereotypa [...] utan sedan finns det oräkneliga mellanting och blandningar av alla de där...

Här pratar informanten om att det i regnbågen inte bara finns de färger som är synliga, utan också ett oräkneligt antal ”mellanting”. Informantens kommentar kan tolkas som att hen menar att det inte bara finns de olika specifikt definierade identiteterna, utan också en uppsjö av identiteter dem emellan. Informanten öppnar också upp möjligheten för att i regnbågen även inkludera heterosexuella, som är så att säga ”hetero på ett avvikande sätt”, eller med andra ord inte passar in i den heteronormativa mallen (se Rosenberg 2002). Samma informant pratar i ett annat skede av intervjun om att utmana heteronormen och här ser man även en önskan att utmana förståelsen av vad regnbågen innebär och vem som ryms under dess valv. Att öppna upp förståelsen av vem som ryms under regnbågen kan också sägas göras av en annan av informanterna, som menar att ”regnbågen [absolut är] för alla”. Ur ett queerperspektiv kan en önskan om att öppna upp förståelsen av vem som ryms under regnbågen, vilken traditionellt används som symbol för hbtqi-personers rättigheter (Sandahl 2018, 137), förstås som önskvärd eftersom queer generellt vill bryta upp olika kategorier (Rosenberg 2002). Samtidigt kan en mer universaliserande syn på regnbågen som till för alla tänkas leda till en inkludering av hbtqi i normen och med det ett osynliggörande av mångfalden av kön och sexualitet (jämför Rosenberg 2002).

I slutändan blir det ändå tydligt att den grupp som inkluderas i förståelsen av regnbågen och således i den fysiska regnbågshyllan, trots att den är för alla och trots en önskan om att bredda normerna, ändå är ganska snäv. Den slutliga bilden informanterna ger av vad som inkluderas blir sist och slutligen en ganska traditionell sådan, där fokus huvudsakligen ligger på homosexuella, bisexuella och transpersoner.

Homosexualitet som norm

Regnbågshyllan representerar den heterogena gruppen hbtqi och det är därför viktigt att granska vilken bild hyllan ger av gruppen²². Denna bild kan förstås som performativ i och med att de berättelser som lyfts fram och de röster som får komma till tals i regnbågshyllan skapar och upprätthåller en viss bild av hbtqi (jämför Butler 2007). Här kan ses hur representationen i regnbågshyllan är kopplad till kunskapsskapande. Även om informanterna menar att alla identiteter torde finnas representerade i hyllan framkommer i en av intervjuerna att medier om homosexualitet är i klar majoritet i bibliotekets regnbågshylla, en tendens som också konstaterats i tidigare forskning om bestånd med hbtqi-tema (Moss 2008; Karlsson & Melander 2015). Med tanke på att två av de andra undersökta biblioteken utgår från samma lista över medier för sina regnbågshyllor kan det antas att en liknande tendens finns även där. Eftersom regnbågshyllan blir verktyg för en performativ praktik som skapar en viss bild av hbtqi kan en överrepresentation av homosexualitet i hyllans medier tänkas leda till att hbtqi blir synonymt med homosexuell. Även i pratet om regnbågshyllan tenderar hbtqi bli synonymt med homosexualitet och regnbågshyllan bli en homohylla²³, vilket ses i citaten nedan:

IP7: Skaffar också på sätt och vis gay-litteraturen.

IP6: Jo, som att är det nu möjligen homomusik, nå, förstås är det [skrattar]

I informanternas prat om regnbågshyllan framstår homosexualitet som norm för hyllan²⁴. Regnbågshyllan och pratet om den kan tänkas bidra till att upprätthålla och förstärka bilden av homosexuella som norm för gruppen hbtqi. Att homosexualitet kan bli dominerande i hyllan menar Karlsson och Melander (2015, 35-36) också kan förstås som ett uttryck för heteronormativiteten i samhället. Detta eftersom heterosexualiteten är beroende av sin motpol homosexualitet (Rosenberg 2002). Några av

²² Eftersom ingen analys av regnbågshyllornas innehåll har gjorts i denna studie kan dock inga slutsatser om hyllornas faktiska innehåll dras.

²³ Detsamma syntes i *Helsingin Sanomats* artikel om lanseringen av Berghälls regnbågshylla, där den beskrevs som Finlands första homo-hylla (Jokinen 2015).

²⁴ Homosexualitet, och framförallt manlig homosexualitet, tenderar också inom andra områden att bli dominerande för gruppen hbtqi. Exempelvis har queerhistoria generellt dominerats av homosexualitet, i större utsträckning manlig än kvinnlig (Taavetti 2016, 294), och i tv-serier har majoriteten av hbtqi-karaktärerna konstaterats vara homosexuella, med en högre andel män än kvinnor (GLAAD 2016, 7). Även själva hbtqi-rörelsen har dominerats av homosexuella män (Ambjörnsson 2006, 18-19).

informerarna visar ändå en medvetenhet om att homo lätt blir norm för gruppen hbtqi, vilket illustreras av IP4 när hen säger att ”det är liksom säkert en stereotyp bild att homo måste vara just en central del [...] men inte behöver det nödvändigtvis vara så...”. En annan av informanterna lyfter också fram att hen försöker komma bort från tanken om homo som norm för hbtqi och se till att hyllan har en bred representation:

IP7: Nå jag har försökt [...] komma ifrån den där tanken att jag tänker bara på böcker om homon och lesbiska, jag försöker också liksom, bisexualitet, det är också en form och sedan transsexualitet och vilka alla mer det finns, interkönade och alla sådana, vad allt ännu kommer som jag inte ens själv vet om. Jag försöker ta i beaktande och följa [skrattar] tiden.

Hur väl resten av de olika identiteterna som ingår i hbtqi-spektrumet de facto är representerade i regnbågshyllan kan ingen av informanterna med säkerhet svara på, men de visar en medvetenhet om att det är många olika identiteter som ingår i hbtqi och menar att alla torde finnas representerade i hyllan. I en intervju säger informanterna att man till bibliotekets regnbågshylla tar ”allt man får”, men medger i ett senare skede att de borde lägga ner mer tid på att aktivt söka medier också från andra inköpskanaler för att få en bättre representation i hyllan. Detta antyder att det är svårare att få tag på medier om vissa identiteter jämfört med andra. Forskning visar också att vissa identiteter under hbtqi-spektrumet har en tendens att underrepresenteras (se exempelvis Karlsson & Melander 2015). Ingen av informanterna i Rissanens (2012, 68) studie hade exempelvis hittat någon information om interkönade vid biblioteket. Orsaken till detta framkommer inte och kan lika väl bero på att medier om ämnet inte köpts in, som att inköpta medier av olika orsaker inte indexerats på ett sätt som gör det möjligt för användaren att hitta det. Tillgången till medier om hbtqi styrs av många olika faktorer, vilket Rothbauer (2007) lyfter fram:

access to LGBTQ library materials will always be limited by its embeddedness in the contexts of production and distribution of such materials – by official strategies of publishing, shipping, purchasing, and circulation. Or in other words, LGBTQ patrons can only find access to materials that exist, that are published, purchased, catalogued, and circulated. (Rothbauer 2007, 109-110)

Representationen av hbtqi i regnbågshyllan är med andra ord beroende av många olika faktorer, av vilka alla inte är möjliga för det enskilda biblioteket att påverka. Det betyder dock inte att en bred representation vore mindre viktig. Tidigare forskning har

visat att det är centralt för identitetsskapandet att hitta medier att kunna identifiera sig med (Seppä 2007; Mattila 2015) och representation är enligt Lundahl (1998) nödvändig för att en specifik identitet ens ska kunna vara möjlig att forma. Av denna orsak är det dessutom viktigt att inte alla karaktärer som förekommer i regnbågshyllans medier är normativa sett till exempelvis etnicitet, funktionalitet och ålder, utan att det finns en representation även utanför dessa normer. Bredden av diversitet i regnbågshyllan kan förstås som direkt relevant för hur väl hyllan kan fungera som verktyg för identitetsskapande, vilket diskuteras i kapitel sex.

När det gäller representationen i regnbågshyllan kan det också diskuteras hur marginaliserade de historier som tar plats i hyllan är. Även om hyllan kan förstås som en form av queerarkiv som samlar och synliggör ickenormativa berättelser, vilka genom historien varit marginaliserade (Hellesund 2016) och ännu i dag kan vara relativt osynliga i såväl biblioteket (Robinson 2016) som dess databas (Tsang 1990), kan det reflekteras över hur marginaliserade historierna som hittas i hyllan i själva verket är. De undersökta regnbågshyllorna innehåller, bortsett från eventuella broschyrer och infoblad, huvudsakligen publicerade medier och det kan ifrågasättas hur marginaliserade de historier som når fram till publicering egentligen är. Även anskaffningsmetod och -kanal kan tänkas ha inverkan på hur marginaliserade historier som finns i hyllan. Att informanterna i en intervju lyfter fram att de mer aktivt borde söka efter medier från andra inköpskanaler än de nu gör kan tolkas som att det är främst vissa specifika inköpskanaler som används för bibliotekets anskaffning och som Ritchie och McNeill (2011, 61) poängterar kan större leverantörer sakna viktiga titlar som små förlag eller förlag specialiserade på medier om hbtq erbjuder. Donationer kan enligt Cooper (2011) också vara ett effektivt sätt att förvärva medier om marginaliserade grupper, vilket bekräftas av informanterna vid Berghäll som menar att man delvis tack vare användarnas donationer har en del medier i regnbågshyllan som andra bibliotek saknar. Att medier om sexuella minoriteter och könsminoriteter finns i bibliotekets bestånd är ändå inte en garanti för att de finns i regnbågshyllan. Risker finns att dessa på grund av bristande ämnesordsindexering (Boon & Howard 2004; Goldthorp 2007; McClary & Howard 2007; Moss 2008; Pavlov & Westeman 2013; Karlsson & Melander 2015) blir osynliga (Tsang 1990) och således inte når ända fram till regnbågshyllan, eftersom de inte nödvändigtvis hittas av den som skapar eller upprätthåller hyllan.

Regnbågshyllan som en utbruten samling

Att medier med regnbågstema bryts ut till en egen samling kan, som tidigare diskuterats, vara problematiskt i avsaknad av andra utbrutna samlingar eftersom det kan tänkas förstärka en uppfattning om dem som avvikande. I intervjun vid Reso stadsbibliotek framkommer att biblioteket också har två andra utbrutna samlingar; en Finland-hylla (*Suomi-hylly*) och en Föräldrahylla (*Vanhempien hylly*)²⁵. I Finland-hyllan finns enligt informanterna främst facklitteratur och den riktar sig huvudsakligen till invandrare med information om Finland. Föräldrahyllan är placerad på barnavdelningen och riktar sig till vuxna som följer med barnen till biblioteket. Utgångspunkterna för de tre hyllorna är helt olika, eftersom såväl Finland-hyllan som Föräldrahyllan är vad man kan kalla målgruppshyllor, medan regnbågshyllan snarare är en temahylla. Trots att dessa andra specialsamlingarna är olika regnbågshyllan blir den ändå tillsammans med dem en utbruten samling bland andra, snarare än en anomali.

---

²⁵ Andra vanliga typer av hyllor med utbrutna medier är exempelvis hyllor med nya eller eftertraktade böcker, vilket finns vid några av de undersökta biblioteken.

6 Regnbågshyllan som arbete för jämlikhet

I detta kapitel fortsätter jag diskussionen om hur regnbågshyllan förhåller sig till biblioteket som institution och till dess lagstadgade uppgifter, men lägger här fokus på jämlikhetsaspekter. Kapitlet diskuterar också regnbågshyllan som ett sätt att stödja sexuella minoriteter och könsminoriteter, samt tar upp det motstånd som ett av biblioteken mött. Även här tangerar diskussionen också forskningsfråga ett om vad biblioteket vill med regnbågshyllan och fråga tre om vad hyllan gör.

Jämlikhet som ledord i biblioteksverksamheten

Även om kampen för jämlikhet för sexuella minoriteter och könsminoriteter gått framåt finns ännu rum för förbättringar och många upplever fortfarande diskriminering eller våld (se Kankkunen et al. 2010; Alanko 2013; FRA 2014). I alla intervjuer lyfts just främjande av jämlikhet som en av de viktigaste funktionerna med regnbågshyllan. Informanterna poängterar vikten av att alla ska få vara som de är i biblioteket och menar att hyllan är ett sätt att visa det på, vilket ses i citaten nedan:

IP1: Det viktigaste av allt är jämlikhet och tolerans, och sedan det att alla kan komma så som de är till oss.

IP3: Självklart har vi också det att alla är liksom välkomna hit och vi vill visa det också med den här [regnbågshyllan]. Och sedan, till våra värderingar hör att främja jämlikhet och också frihet, så att man kan vara precis [som] man är.

Regnbågshyllan är enligt informanterna ett sätt att visa att alla är välkomna så som de är i biblioteket och hyllan får här något av en symbolisk betydelse (jämför Cooper 2011; Winkelstein 2014, 6). Jämlikheten och att alla ska få vara som de är i biblioteket kopplas också tydligt till biblioteket som institution och förstås som ett genomgående tema i hela biblioteksverksamheten, vilket ses i nedanstående svar på frågan om vad bibliotekets uppdrag är:

IP4: Uppdraget är att erbjuda information åt alla och eftersom det är ett allmänt bibliotek ska det ta i beaktande hela befolkningen, alla människor och alla olika minoriteter, och erbjuda just den där informationen till alla oberoende av till exempel skillnader i ekonomiska resurser, så att alla har möjlighet att få omfattande information om saker. Och just främja jämlikhet och informationsfrihet. Och även att erbjuda utrymmen för människor att komma, åt alla människor.

Och såklart att minska diskrimineringen, försöka att minska, eller liksom att, diskriminerande attityder eller rasism eller sexism eller sådant ska givetvis inte tas med [...] Man behöver vara emot dem.

IP3: Jo, för biblioteket i sig är emot dem.

Utöver att lyfta bibliotekets uppgift som informations- och kunskapsförmedlare, vilket diskuterades i kapitel fem, visar informanterna i citatet att jämlikhet finns i kärnan av biblioteksverksamheten. Jämlikhet har varit en central aspekt av biblioteket sedan det allmänna biblioteksväsendet började växa fram i Finland (Tuominen & Saarti 2012) och är ännu i dag en fundamental del av bibliotekets kärna, vilket bekräftas av bibliotekslagen som fastställer att det ”ska kunna användas av och vara tillgängligt för alla” (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 10). Denna jämlikhetstanke och förståelse av biblioteket som en tillgänglig plats för alla går som en röd tråd genom samtliga intervjuer. Ingen av informanterna specificerar exakt vad jämlikhet innebär för dem i den här kontexten, men man kan utifrån vad de säger få en bild av vilken betydelse de lägger in i begreppet. Att jämlikhet i bibliotekskontexten innebär tillgänglighet för alla och att alla ska få vara som de är och ändå behandlas lika blir tydligt. Icke-diskriminering tas också i flera intervjuer upp som något centralt i bibliotekets värdegrund. Flera av de undersökta biblioteken deltar i kampanjen *Syrjinnästä vapaa alue* (på svenska ungefär: område fritt från diskriminering), i vilken organisationer förbinder sig att motverka olika slags diskriminering, mobbning och trakasserier (Yhdenvertaisuus.fi 2018). Kampanjen är också ett sätt att visa för såväl anställda som användare att man välkomnar alla, oberoende kön, sexualitet, ålder, etnicitet, funktionalitet eller någon annan del av ens person (Yhdenvertaisuus.fi 2018). Utöver icke-diskriminering och tillgänglighet för alla verkar även klass vara en central del av informanternas förståelse av jämlikhet, eftersom ekonomiska aspekter lyfts vid ett flertal olika tillfällen:

IP4: Och sedan att också till exempel åt marginaliserade, eller de som riskerar bli marginaliserade, erbjuder biblioteket en möjlighet att på något sätt hänga med i samhället och kanske också utveckla sig själv, liksom utveckla kunskaper och färdigheter också.

IP5: Det här är en sådan kliché, men jag ser att det [biblioteket] är det egna områdets hjärta och det är det där vardagsrummet. Det låter lite dumt enligt vissa, det är så mycket använt, men enligt mig är det liksom vad biblioteket är som bäst. Det är öppet för alla, ett sådant här gemensamt utrymme där varje användare är lika värdefull. Det är enligt mig det allra viktigaste. Här är det

helt sak samma om du liksom skulle vara arbetslös och marginaliserad som att du kommer in på gården i en Mercedes, alla är lika värdefulla. Och sedan ser jag det, utöver det, att vi liksom på något sätt lever som en del av vårt samhälle, så biblioteket ska med sina värderingar tydligt framföra jämlikhet och främja positiva värderingar i samhället.

I det andra citatet ovan vävs klass tydligt ihop med förståelsen av biblioteket som en jämlik plats. Biblioteket beskrivs också av informanten som ett ”vardagsrum”, vilket även görs av informanten i nedanstående citat:

IP1: Det är ett sådant, alltså de säger att det är folkets vardagsrum.

Biblioteket som vardagsrum är också på andra håll en vanligt förekommande metafor²⁶ och den belyser att biblioteket är mycket mer än bara ett rum fyllt med böcker. I ett vardagsrum kan många olika aktiviteter äga rum. Man kan läsa, men man kan också spendera tid, slappna av, titta på film, spela spel, syssla med någon hobby, studera eller ta del av världsnyheter. Vardagsrummet är också ett viktigt socialt utrymme. På samma sätt som ett vardagsrum kan även biblioteket fungera som arena för en mängd olika aktiviteter och vara ett ställe där man kan tillbringa hela dagen om man önskar. Biblioteket är som informanten ovan säger ”folkets vardagsrum”, vilket kan förstås som att vem som helst är välkommen att tillbringa sin tid i biblioteket.

Vad som ytterligare stöder bibliotekets roll som ”folkets vardagsrum” och som en jämlik plats tillgänglig för alla är att det till skillnad från många andra offentliga utrymmen inte kräver pengar av användarna. Biblioteket som en motvikt till dagens kommersialiserade samhälle lyfts av informanterna i citaten nedan:

IP1: Det här är någonting så alldeles fantastiskt som att det är gratis, och hit kan alla komma gratis, vi kräver inte pengar av användarna, vi säljer ingenting åt dem, de bara kommer så som de är, och de lånar eller lånar inte, och vi betjänar dem sedan om de behöver vår hjälp.

IP3: Det här är en sådan icke-kommersiell plats, hit kan man komma utan pengar, man behöver inte köpa något, och här kan man fördriva tid, fast hela dagen om man vill.

---

²⁶ Ett exempel på detta är hur centrumbiblioteket Ode i Helsingfors i många artiklar i samband med öppningen omnämndes som ett vardagsrum för invånarna (se exempelvis Joensuu 2018; Pohjola 2018).

Biblioteket som en icke-kommersiell plats stöds också av bibliotekslagen, där det fastställs att användningen av bibliotekets material samt handledning och rådgivning är avgiftsfri (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 12). I de fall avgift kan uppbäras, exempelvis för försenat material, kan den enligt lagen inte överstiga de totala kostnaderna för vad företeelsen ifråga inneburit för kommunen. Bibliotekets verksamhet är alltså inte vinstdrivande, vilket skiljer det från många andra samhällsaktörer. Biblioteket som en institution som erbjuder invånarna avgiftsfri service är tätt sammanlänkat med jämlikhetstanken, eftersom biblioteksanvändningen då inte begränsas av ekonomiska tillgångar. Som en av informanterna ovan säger kan man till biblioteket komma som man är och man kan låna eller inte låna. Den service biblioteket erbjuder kräver med andra ord ingen motprestation, eller som en annan av informanterna uttrycker det: "[de är] väldigt minimala villkoren för hur man blir [användare] vid biblioteket".

Även om informanterna är noga med att poängtera biblioteket som en plats öppen för alla är det ändå nödvändigtvis inte hur alla potentiella användare upplever det. Eriksson (2016, 55), som undersökt tillgängligheten vid Åbo stadsbibliotek, lyfter fram att en förbipasserande vid undersökningen kommenterade på engelska att hens åsikter inte spelade någon roll eftersom biblioteket är avsett för *finländare*. Här kan dras paralleller till Ahmeds (2007, 243-244) diskussion om idealbilder hos organisationer. Ahmed skriver att universitet ofta tillskriver sig själva vissa egenskaper framom andra och på så sätt framställer sig som en viss sorts organisation. Hon menar att den här idealbilden av organisationen i vissa fall kan vara kontraproduktiv. Det finns nämligen en risk att en organisation som ser sig själv som, i det här fallet, jämlik misslyckas i att uppnå jämlikhet eftersom idealbilden ger skenet av att detta redan är uppnått och att inget mer därför behöver göras. Även om bibliotekspersonalen ser biblioteket som en plats som är tillgänglig för alla, kan det med andra ord de facto finnas en risk att man misslyckas i att uppnå denna tillgänglighet.

Jämlikhet som särbehandling

I kontexten av det allmänna biblioteket, som per definition är till för alla (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 10) och som av informanterna förstås som en institution som eftersträvar jämlikhet, blir regnbågshyllan intressant. Eftersom ett av de centrala

syftena bakom hyllan är jämlikhet torde den i teorin passa bra in i det jämlika biblioteket.

Att informanterna anser det vara viktigt att biblioteket är jämlikt och tillgängligt för alla blir tydligt. Det blir också uppenbart att de anser att denna jämlikhet uppnås genom att extra fokus läggs på vissa specifika, och eventuellt marginaliserade, grupper. Detta kan bland annat ses i nedanstående citat:

IP7: Alltså enligt mig är en av bibliotekets uppgifter att uppmuntra till jämlikhet och tolerans. Så enligt mig är det här bästa sättet just för det, att det är absolut nummer ett varför vi borde ha en sådan [regnbågshylla] och på sätt och vis lyfta fram minoritetens frågor.

IP3: Och just det här att stödja minoriteterna som [en annan informant] nämnde där, det är liksom på sätt och vis helt i bibliotekets inbyggda värderingar.

I det första citatet gör informanten en tydlig koppling mellan jämlikhet, tolerans och att lyfta minoriteternas frågor. I det andra citatet lyfter informanten fram att stödjande av minoriteter hör till bibliotekets inbyggda värderingar. Det blir alltså tydligt att jämlikheten informanterna pratar om innebär att lägga speciellt fokus på vissa användargrupper, vilket kan ses som en minoriserande förståelse av jämlikhet (Cruells & Coll-Planas 2013).

Regnbågshyllan förstås alltså som ett sätt att försöka uppnå jämlikhet för sexuella minoriteter och könsminoriteter. Ur ett jämlikhetsperspektiv kan det dock ifrågasättas varför det är just sexuella minoriteter och könsminoriteter som fått en egen hylla, när det också finns andra grupper i samhället som diskrimineras och marginaliseras i liknande utsträckning. Regnbågshyllan väcker frågan om huruvida biblioteken även borde ha andra specialsamlingar, som lyfter fram medier om andra minoritetsgrupper, exempelvis rasifierade eller personer med normbrytande funktionalitet. Denna fråga diskuterades inte desto mer under intervjuerna men det framkom, som nämnts i kapitel fem, att Reso också har två andra utbrutna samlingar; Finland-hyllan och Föräldrahyllan. Dessa är dock inte helt jämförbara med regnbågshyllan. I en annan intervju öppnas emellertid också upp för möjligheten att andra specialsamlingar som regnbågshyllan skulle kunna skapas i biblioteket:

IP6: Här är det nu kanske det att med regnbågshyllan svarar vi ändå liksom också på stämningen, eller att, behöver vi Pride-parader? Nå, vi behöver. Sedan när de inte behövs, ordnas de inte mer. Och sedan då regnbågshyllan gjort sig själv obehövlig och det kanske är någon annan grupp som förtrycks, då reagerar biblioteket säkert på det också.

Informanten lyfter fram att när regnbågshyllan ”gjort sig själv obehövlig”, vilket kan tolkas är när jämlikhet för hbtqi-personer är uppnådd, och det i stället finns någon annan grupp som förtrycks reagerar biblioteket troligen också på detta. Informanten öppnar alltså upp för möjligheten att med fokus på andra marginaliserade grupper skapa liknande specialsamlingar, vars uppgift är försöka uppnå jämlikhet för den specifika gruppen.

Även om de undersökta biblioteken vid tidpunkten för intervjuerna inte har specialsamlingar om andra marginaliserade grupper framkommer ändå att jämlikhet också när det gäller andra grupper förstås som något som uppnås genom att lägga extra fokus på den specifika gruppen. Detta ses bland annat i nedanstående citat, där informanten pratar om hur det framtida biblioteket kommer att se ut:

IP2: Nog kommer den här mångkulturalismen säkert att öka, i det mångkulturella biblioteket ryms så många... Där ryms regnbågshyllan, äppelhyllans användare och Celia-bibliotekets användare och andra. Det blir bara bredare och bredare. Jag tror att vi också lär oss, biblioteks-personalen och bibliotekets användare lär sig att världen inte bara är svart eller vit, utan där kan vara många olika färger...

Begreppet mångkulturalism kan definieras på många olika sätt, men syftar enligt Nationalencyklopedin (2018b) traditionellt på en blandning av flera olika kulturer, där varje kultur ändå ska kunna hålla kvar sina olika särdrag. Informanten inkluderar också annat i sin förståelse av begreppet. I informantens mångkulturella bibliotek ryms såväl regnbågshyllan som äppelhyllan²⁷ och Celia-tjänsterna. I citatet sammankopplar hen regnbågshyllan med olika grupper med specifika behov, i det här fallet när det gäller tillgänglighet, och i det som hen här benämner som mångkulturalism kan man se en strävan efter ökad jämlikhet och tillgänglighet för olika användargrupper. Kommen-

---

²⁷ Äppelhyllan riktar sig framför allt till barn med normbrytande funktionalitet och till vuxna i deras närhet, men kan användas av alla. I hyllan finns tillgängliga medier som taktila böcker, ljudböcker, punktskriftsböcker eller teckenspråkig litteratur. (Barnens bibliotek 2018)

taren kan också tolkas som att vi är på väg mot ett bibliotek som tar olika användargrupper och deras specifika förutsättningar i beaktande på ett annat sätt än tidigare.

Att jämlikhet uppnås genom att ta speciell hänsyn till vissa specifika grupper blir alltså tydligt i materialet. Likaså att regnbågshyllan är ett sätt att göra detta på. En av informanterna konstaterar att det i en perfekt värld inte skulle finnas ett behov av en regnbågshylla, men att det i dag finns. Detta kan förstås som att informanten anser att det i dagens samhälle de facto finns sådant som måste förändras för att få ett jämlikt samhälle och att regnbågshyllan kan vara ett sätt att göra det på. Detta är något som också informant IP6 i citatet tidigare i detta kapitel antyder. Som hen uttrycker det i sin jämförelse mellan regnbågshyllan och Pride-parader svarar biblioteken ”ändå lik-som på stämningen” med regnbågshyllan. Enligt informanten behövs Pride-parader i dag och ”sedan när de inte behövs, ordnas de inte mer”. Detsamma applicerar hen på regnbågshyllan, vilket visar att hyllan här inte nödvändigtvis förstås som något beständigt, utan snarare som ett steg på vägen till ett mer accepterande och inkluderande samhälle. Om vårt samhälle redan var jämlikt och inga grupper diskriminerades, då kunde man enligt informanternas resonemang alltså argumentera att det inte fanns samma behov av en regnbågshylla, även om det också i ett samhälle utan diskriminering kan vara viktigt att se sig själv representerad för att kunna forma sin identitet (jämför Lundahl 1998). Eftersom vi ännu inte har ett jämlikt samhälle i dag kan regnbågshyllan tänkas fungera som ett verktyg på vägen för att komma dit, på samma sätt som positiv särbehandling i form av kvotering. Hyllan kan tänkas leda samhället, eller åtminstone det specifika biblioteksrummet, en bit på vägen i strävan efter jämlikhet för alla grupper. Regnbågshyllan förstås här som något som behövs just nu, men inte nödvändigtvis i framtiden.

Även om jämlikheten verkar eftersträvas genom att lägga extra fokus på vissa specifika grupper, som hbtqi, förstår informanterna ändå inte regnbågshyllan som enbart riktad till den specifika målgruppen hbtqi. Informanterna uttrycker visserligen att man med hyllan vill stödja minoriteterna, men samtidigt är de noga med att poängtera att hyllan riktar sig till alla användare och inte bara till de som tillhör en sexuell minoritet eller könsminoritet. I informanternas prat om regnbågshyllan framkommer med andra ord en viss ambivalens kring huruvida den förstås som en universaliserande eller en minoriserande praktik. Informanterna uttrycker att de med hyllan vill stödja minori-

teterna och lyfta deras frågor, men också göra hbtqi mer accepterat, vilket kan förstås som minoriserande (jämför Cruells & Coll-Planas 2013). Christensen (2008, 236) definierar skillnaden mellan det minoriserande och det universaliserande perspektivet som att det förstnämnda står för markerad representation som lyfter fram skillnaderna, vilket hyllan gör, medan det sistnämnda står för omarkerad representation, som i stället betonar *"the unified whole"*. Rosenberg (2002) lyfter också fram att fokus på tolerans och politisk representation kan förstås som minoriserande. Sett ur detta perspektiv blir regnbågshyllan ett tydligt exempel på en minoriserande praktik. Samtidigt beskrivs den som till för alla användare, inte bara hbtqi-personer, utan för vem som helst som finner intresse av medierna. Trots att informanterna pratar om en specifik målgrupp som de haft i åtanke, nämligen unga som söker sin identitet, är de noga med att poängtera hyllans relevans för alla användare. Jag tolkar deras kommentarer om att hyllan riktar sig till alla som att de förstår den som något med ett allmänintresse och hyllan blir då universaliserande i och med att den inte bara anses viktig för den specifika gruppen hbtqi som representeras i den, utan också för individer utanför gruppen (jämför Rosenberg 2002). Informanterna vill med regnbågshyllan lyfta fram hbtqi, vilket i sig är minoriserande, men ser samtidigt betydelsen av dessa medier inte bara för den specifika gruppen, utan också för samhället i stort, vilket kan förstås som universaliserande. Hyllan i sig blir ändå ett exempel på ett minoriserande förhållningssätt till jämlikhetsarbete, vilket diskuteras närmare i kapitel sju.

Det neutrala biblioteket

Biblioteket är på många sätt en öppen och välkomnande institution, och det finns en allmän idé om biblioteket som en neutral plats (Paqvalén 2017). Denna neutralitet blir intressant att diskutera i förhållande till regnbågshyllan. De undersökta bibliotekens val att ha regnbågshyllor kan ses som ställningstaganden, eftersom man i och med introduktionen av hyllan i biblioteksrummet har gjort ett aktivt val att lyfta fram medier om sexuella minoriteter och könsminoriteter. Alla informanter ser det ändå inte som att biblioteket tar ställning:

IP7: Inte upplever jag i alla fall att vi på något sätt tar ställning för saken fastän vi har den där regnbågshyllan, vi bara erkänner det här fenomenet, den här saken: den finns och här finns en plats för den, bekanta dig om du vill [skrattar]

Informanten i citatet anser inte att regnbågshyllan är ett ställningstagande, utan menar att man med den ”bara erkänner” fenomenet. Flera av de andra informanterna verkar också vilja hålla fast vid en idé om biblioteket som en förhållandevis neutral plats. I samtliga intervjuer framkom ändå att diskriminering och lagstridiga handlingar inte bör äga rum i biblioteket. Det ska alltså trots sin eventuella neutralitet ta ställning emot detta, vilket illustreras av informanterna i nedanstående citat:

IP4: Och såklart att minska diskrimineringen, försöka att minska, eller liksom att, diskriminera attityder eller rasism eller sexism eller sådant ska givetvis inte tas med [...] Man behöver vara emot dem.

IP3: Jo, för biblioteket i sig är emot dem.

Bibliotekets utgångspunkt är enligt informanterna i citatet att vara emot rasism, sexism och andra diskriminerande åsikter. En annan av informanterna beskriver biblioteket som en liberal plats och menar att det kan ta ställning till en viss gräns, men att det inte bör ”klättra upp på barrikaderna”:

I: Tycker ni att biblioteket borde ta ställning?

IP7: Till en viss gräns kanske. Men det är nog en lite besvärlig fråga, för där [vid ett annat bibliotek] har man haft utställningar om pälsdjursuppfödning, och det är på sätt och vis liksom att man tar ställning till den saken på något sätt, och de har just fått kritik för det... Kanske biblioteket inte nu riktigt skulle få uttrycka några bestämda åsikter, eller på något sätt tänker man att det ändå är liberalt, för jag tänker också att det är liberalt... Men sedan på något sätt om vi klättrar upp på barrikaderna som att, ah nu är det här så här, det skulle enligt mig vara för mycket... Det här är en så svår fråga. För någon kan det vara den där utställningen, det att någon tar hit en utställning om pälsdjursuppfödning kan för någon vara för mycket och se ut som att biblioteket tar ställning [skrattar] men att, jag vet inte...

Som informanten säger är det ingen lätt fråga huruvida biblioteket bör ta ställning eller inte och vad som förstås som ett ställningstagande är också väldigt individuellt. Till skillnad från denna informant uttrycker informanterna i en annan intervju bestämt att biblioteket bör vara tydligt med sina värderingar och våga ta ställning:

IP6: Enligt oss ska biblioteket inte vara någon tyst liksom bok-sak, utan det borde ha ljud och också åsikter som det står bakom.

IP5: Jo, och det betyder inte att vi skulle vara på något sätt partiska, för enligt mig är det inte något partiskt när det är fråga om diskriminering, att det är inte, att är du höger eller vänster, utan

det är liksom en etik, vad som är rätt, för frågan är liksom simpel, att [biblioteket är] på något sätt ett accepterande samhälleligt utrymme.

[---]

IP5: Men jo, objektivitet har vi nog inte, jag upplever inte att det ens finns helt hundra procentig objektivitet.

I citatet poängteras att biblioteket inte kan vara helt objektivt, eftersom det inte finns något sådant som 100 procentig objektivitet. Denna förståelse krockar med den allmänna bilden av biblioteket som en neutral plats. I idén om biblioteket som en neutral plats förstås neutralitet som något positivt, men neutralitet kan också vara problematisk (Paqvalén 2017). Den speglar alltid en bestämd åsikt och har historiskt använts för att utestänga vissa grupper (Carmichael 1998). När man pratar om en neutral plats utgår man ofta från ett viss slags neutralitet, en norm, och allt utanför den normen blir politiskt, religiöst eller på andra sätt avvikande (Paqvalén 2017), medan normen i sig generellt tenderar att förbli osynlig (Rosenberg 2002). Informanterna i ovanstående citat uttrycker en medvetenhet om att neutralitet paradoxalt nog aldrig kan vara helt neutral. Jaeger och Sarin (2016) hävdar också att det allmänna biblioteket egentligen aldrig har varit neutralt, utan att dess verksamhet i många fall är direkt politiska handlingar:

[P]ublic libraries have long been and continue to be advocates for and instigators of significant social changes. Building a public library and creating a free space for all to learn and become democratic citizens is a political act. Providing access to information and technology and providing an opportunity for those without the understanding or access to these technologies so that they can engage with the larger society is a political act. Fighting censorship and providing access to materials from a variety of viewpoints is a political act. Teaching people to read is a political act. Being an institution that has a demonstrated commitment to social justice and equity and inclusion is a political act. (Jaeger & Sarin 2016, 327-328)

Många av de saker Jaeger och Sarin (2016) lyfter fram som politiska handlingar är del av vad informanterna förstår som tillhörande bibliotekets uppgifter och värderingar: att ha ett tillgängligt utrymme öppet för alla, erbjuda tillgång till information och teknologi, samt främja jämlikhet och inkludering. Också det som man ser rent konkret i regnbågshyllan – erbjudandet av medier från ett annat perspektiv än det normativa – blir enligt Jaeger och Sarin en politisk handling. Detta är långt ifrån idén om det neutrala biblioteket.

Även om flera av informanterna lyfter fram bibliotekets, och i vissa fall även regnbågshyllans, neutralitet kan införandet av hyllan de facto förstås som ett aktivt ställningstagande. Hyllan har inte bara uppstått ur ingenting, utan det finns en tanke bakom skapandet av den och biblioteket *vill* något med den. Med regnbågshyllan väljer man att lyfta fram hbtq. Som framkommit i diskussionen motiveras regnbågshyllans skapande med bland annat att biblioteket som institution ska stödja jämlikhet och icke-diskriminering. Andra syften hyllan motiveras med är bland annat att synliggöra och normalisera hbtq, motverka att barn utvecklar homofobiska åsikter samt stödja minoriteterna. Alla dessa kan tillsammans sammanfattas till att man vill jobba för icke-diskriminering av sexuella minoriteter och könsminoriteter. Man vill med andra ord följa de inbyggda värderingar man anser biblioteket ha och jobba för jämlikhet genom att förändra attityderna mot hbtq. Regnbågshyllan blir alltså ett medel för förändring och med hyllan vill man de facto påverka. Även om flera av informanterna lyfter bibliotekets neutralitet är det inte ett neutralt bibliotek som utmålas som deras målbild, utan ett jämlikt, och dessa två är inte nödvändigtvis samma sak.

Regnbågshyllan och tillgänglighet²⁸

IP6: I praktiken är det precis samma böcker som vi har haft i biblioteket i alla tider, men det att de hittas lätt är liksom för människor en... Glädje.

Ett centralt tema som återkommer i intervjuerna är tillgänglighet, något som är nära sammankopplat med jämlikhet. Genom att samla medier med hbtq-tema på ett ställe menar informanterna att de blir lättare att hitta. Medier med hbtq-tema kan generellt vara ganska osynliga i biblioteken trots att de finns i samlingarna (Robinson 2016) och kan ofta befinna sig på många olika platser i biblioteksrummet. I regnbågshyllan har man samlat medierna på ett och samma ställe, vilket gör att användarna endast behöver leta där för att hitta vad de söker. Regnbågshyllan underlättar enligt informanterna därför för dem som aktivt söker medier om temat. Det bör dock poängteras att medierna till hyllan väljs ut manuellt och alla av bibliotekets titlar med regnbågstema finns därför nödvändigtvis inte i hyllan, eftersom dessa kan vara svåra att hitta också av bibliotekspersonalen bland annat på grund av bristande ämnesordsindexering (se

²⁸ Tillgänglighet syftar även här i första hand på tillgänglighet ur ett hbtq-perspektiv.

Boon & Howard 2004; Goldthorp 2007; McClary & Howard 2007; Moss 2008; Pavlov & Westeman 2013; Karlsson & Melander 2015).

Litteratur med HBTIQ-tema kan klassificeras under många olika klasser, speciellt när det gäller facklitteratur. Om biblioteket då följer en hyllordning där medierna placeras enligt klass hamnar de utspridda på många olika ställen i biblioteket, de hamnar i diaspora (se Olson 2002; Pavlov & Westeman 2013). Medier i diasporan kan lätt försvinna i det övriga beståndet och på så sätt bli otillgängliga (Pavlov & Westeman 2013, 70). Utbrytningen av medier med hbtqi-tema till en specialsamling i form av en regnbågshylla innebär enligt Olsons (2002) definition en gettoisering av desamma. Denna gettoisering kan ur tillgänglighetsperspektiv vara positiv (Norman 1999; Karlsson & Melander 2015), även om den också har problematiserats (Ritchie & McNeill 2011; Mattila 2015; Hannervik & Lindahl 2016). En gettoisering av medier med hbtqi-tema har emellertid i olika undersökningar också efterfrågats. I rapporten *"Hurjan paljon enemmän queer!" – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen toiveita ja kokemuksia taide- ja kulttuuritarjonnasta* (Lahtinen & Paqvalén 2014, 36) framkommer att respondenternas drömbibliotek har en egen klass för facklitteratur om hbtqi och i Goldthorps (2007, 238) studie ansåg 75 % av de bi- eller lesbisk-identifierade respondenterna att större bibliotek borde ha skilda avdelningar för litteratur med hbtqi-tema. Gettoiseringen i regnbågshyllan kan ses som ett substitut till en egen klass eller avdelning.

Ämnesordsindexeringen av medier är relevant för hur lätt de kan hittas via en sökning i bibliotekets databas och alltså för hur tillgängliga de är. I intervjuerna framkommer att informanterna generellt anser ämnesordsindexeringen vara bristfällig, både när det gäller medier med och utan regnbågstema. Ämnesordens bristfällighet när det gäller hbtqi belyses i nedanstående diskussion mellan två informanter:

IP5: Alla böcker som hör till ämnet är inte ämnesordsindexerade rätt, inte ens nära alla, och det finns i själva verket flera olika ämnesord, det finns inte det där ena som man skulle hitta allt med...

[---]

IP6: Och sedan äldre material är inte ens ämnesordsindexerat...

IP5: Nä. Det finns nog också nyare som det fattas på, där det [hbtqi] inte nödvändigtvis är liksom hela bokens huvudtema, men det finns till exempel karaktärer som hör till någon sådan här minoritetsgrupp och de är sedan inte, jag vet inte varför, men de är inte ämnesordsindexerade...

I citatet nämns att böcker där hbtqi inte är det centrala temat, men där sexuella minoriteter och könsminoriteter förekommer, ofta helt saknar hbtqi-specifika ämnesord. Samma tendens noterades i McClary och Howards (2007, 157) studie, där enbart 23 % av ungdomslitteraturen och 0 % av vuxenlitteraturen där endast en biktaktör tillhörde en sexuell minoritet eller könsminoritet indexerats med hbtqi-specifika ämnesord. Även andra studier har konstaterat ämnesordsindexeringen vara bristfällig när det gäller medier med hbtqi-tema (Boon & Howard 2004; Goldthorp 2007; McClary & Howard 2007; Moss 2008; Waldman 2011; Pavlov & Westeman 2013; Karlsson & Melander 2015). Dålig katalogisering med föråldrad, felaktig eller bristfällig ämnesordsindexering kan ha samma effekter som censur, eftersom det kan göra medierna osynliga (Tsang 1990). Kunskapsorganisation är inte heller neutral, trots att den generellt framställs som det, utan utgår generellt från en vit, heterosexuell, medelklass, manlig norm, vilket marginaliserar och exkluderar olika Andra (Olson 2002). Regnbågshyllan lyfter fram den Andra, i det här fallet hbtqi, och motverkar det osynliggörande som sker i kunskapsorganisationen. Även om denna minoriserande logik ur ett queerperspektiv är problematisk (Rosenberg 2002) kan den ge hbtqi behövlig synlighet och ur ett kunskapsorganisatoriskt perspektiv vara viktig (Karlsson & Melander 2015). Regnbågshyllan kan med andra ord fungera som ett bra komplement till ämnesordsindexeringen och göra medierna mer tillgängliga.

Tillgänglighet handlar också om trygghet. Att användarna ska känna sig trygga och våga låna medier är viktigt att ha i åtanke för att göra dem så tillgängliga som möjligt för dem. För att medierna med hbtqi-tema ska bli mer tillgängliga i och med regnbågshyllan krävs dock att användare som aktivt söker efter dem vågar närma sig hyllan. Eftersom hbtqi-personer ännu i dag upplever diskriminering (se Kankkunen et al. 2010; Alanko 2013; FRA 2014) och en del därför inte vågar eller vill komma ut, kan det vara problematisk att placera alla hbtqi-medier på ett enda ställe. Norman (1999) menar att en separat samling inte skrämmar iväg användare, men annan forskning har antytt motsatsen. Det är inte säkert att hbtqi-användare vågar närma sig, fråga efter eller låna medier med hbtqi-tema till exempel av risk för att behöva komma ut

(Waldman 2011; Hannervik & Lindahl 2016; Robinson 2016). Cooper (2011, 86) menar att bara att gå in genom dörren till Pride Library vid University of Western Ontario ofta ses som ett stort steg mot att komma ut och detsamma kan tänkas vara överförbart på att gå fram till den fysiska regnbågshyllan. Rothbauer (2007) lyfter fram att olika strategier för att öka synligheten av hbtqi de facto kan hota sexuella minoriteters och könsminoriteters behov av anonymitet och säkerhet. Användarnas trygghet kan med andra ord i värsta fall äventyras av regnbågshyllan eftersom de måste komma ut när de närmar sig hyllan. I det här fallet kan hyllan snarare göra medierna mer otillgängliga för de enskilda användarna.

I motsats till gettot som skapas i regnbågshyllan kan diasporan vara till hjälp om en användare inte vill skylta med vilka medier hen lånar. Genom att dubbelplacera medierna kan man dra nytta av både gettot och diasporan. Dubbelplacering kan också kombineras med en digital lista över regnbågshyllans innehåll, vilket kan göra medierna mer tillgängliga även för användare som är rädda för att komma ut, eftersom de då dels kan kolla upp dem hemifrån via internet och dels inte är hänvisade till den fysiska regnbågshyllan för att kunna låna dem (Pavlov & Westeman 2013, 69-70). För att en digital regnbågshylla eller -lista ska vara mer tillgänglig krävs dock att användarna lätt kan lokalisera den på bibliotekets webbsida och tyvärr har det konstaterats att användare i allmänhet inte känner till bibliotekens nättjänster så bra som personalen tror (Almgren & Jokitalo 2010, 108).

Informanterna i denna studie såg nästan uteslutande positiva aspekter av regnbågshyllan, men ett problem som en informant lyfter fram med att samla medierna med hbtqi-tema i hyllan är att användare då inte kan snubbla över dem av en slump ute i hyllorna. Gettoiseringen kan göra att det bara är personer som aktivt väljer att besöka hyllan som tar del av medierna, vilket också lyfts fram av Pavlov och Westeman (2013). En placering av alla hbtqi-medier i regnbågshyllan innebär också att det blir lättare att aktivt undvika dem för användare som inte vill läsa dem. Om medierna placeras i diaspora, alltså enligt klass som det övriga beståndet, blir det lättare för användare att råka på dem av en slump och det blir också svårare för användare att aktivt undvika dem. En strategi där man dubbelplacerar medierna, och placerar dem i såväl gettot som diasporan, kan även här alltså vara till nytta.

I materialet framkommer att regnbågshyllan, trots syftet att öka tillgängligheten, bevisligen också har minskat tillgängligheten av vissa typer av medier vid några av biblioteken. Dessa medier har därför flyttats bort från regnbågshyllan och tillbaka till hyllplacering enligt klass. Detta gäller bland annat musiktitlar och på ett av biblioteken även barn- och ungdomsmedier. Barn- och ungdomsmedierna vid biblioteket ansågs bli mindre tillgängliga för målgruppen när regnbågshyllan flyttades längre in på vuxenavdelningen och personalen bestämde sig därför för att flytta dem från hyllan och placera dem enligt klass på rätt avdelning i stället. Man lämnade dock kvar regnbågsklistermärkena på bokryggarna för att titlarnas tema fortfarande lätt skulle kunna identifieras. Med regnbågsklistermärkena försvinner titlarna inte i det övriga beståndet, vilket annars kan vara en risk (Pavlov och Westeman 2013; Robinson 2016). Tillgänglighet av biblioteksmaterial är en av de viktigaste faktorerna för placeringen (Ritchie & McNeill 2011) och genom att flytta tillbaka medierna till diasporan ökades tillgängligheten i det här fallet. Även musiktitlarna som flyttades från regnbågshyllan till placering enligt klass har lånats mer efter flytten än vad de lånades i hyllan.

Som analysen visar, och Pavlov och Westeman (2013) även konstaterar, är det ur tillgänglighetsperspektiv ingen självklarhet vilket alternativ som är det bästa när det står mellan att bryta ut medierna med hbtq-tema till en egen hylla eller att integrera dem i det övriga beståndet. Gettot och diasporan kan var för sig både öka och minska tillgängligheten. Dubbelplacering blir därför relevant för huruvida regnbågshyllan förbättrar tillgängligheten av medierna eller inte. Detta eftersom medierna utan dubbelplacering de facto kan bli mindre tillgängliga för vissa användare i och med gettoiseringen i regnbågshyllan. Edeholt (2016, 3) lyfter också fram vikten av dubbelplacering ”för att nå alla tänkbara målgrupper”. Vid dubbelplacering av hbtq-medierna når man de positiva effekterna av både gettot och diasporan. Då lyfts medierna dels fram och får synlighet i gettot samtidigt som de håller sig mer i bakgrunden i diasporan. Gettot gör medierna med regnbågstema mer tillgänglig för användare som aktivt söker den, medan det minskar tillgängligheten av medierna för dem som inte vågar gå fram till hyllan och de som inte aktivt söker dem eftersom det minskar chansen att användare av en slump lånar medierna. Diasporan å andra sidan minskar tillgängligheten för dem som aktivt söker efter medierna, eftersom de sprids ut över biblioteksrummet och på grund av bristande ämnesordsindexeringen kan vara svåra att hitta via katalogsökningar. Diasporan kan dock öka tillgängligheten av

medierna för användare som inte vågar närma sig regnbågshyllan, eftersom den möjliggör att de kan söka efter medierna enligt klass i stället för att vara hänvisade till en specifik hylla, och för användare som inte aktivt letar efter dem, eftersom de av en slump kan hitta medier med hbtqi-tema och låna dem. Dubbelplacering är dock, som konstaterats i intervjuerna, inte alltid möjligt på grund av resursbrist.

Övriga tillgänglighetsaspekter

Regnbågshyllans tillgänglighet påverkas också av andra faktorer, som exempelvis placeringen i biblioteksrummet. Är regnbågshyllan placerad synligt och nära bibliotekets ingång är den tillgänglig i och med att den är lätt att hitta och användare kan, som nämnts i intervjumaterialet, plocka med sig en bok i farten. Dock kan en väldigt synlig regnbågshylla verka avskräckande för de som är osäkra i sin identitet eller är rädda för att behöva komma ut, vilket har diskuterats ovan. En mer undanskymt placerad hylla å andra sidan kan vara svårare att hitta. Den måste användare mer aktivt uppsöka, vilket kan göra den otillgänglig för de användare som inte är medvetna om dess existens och söker medier med hbtqi-tema placerade enligt klass. Den kan dock bli mer tillgänglig för dem som är osäkra i sin identitet och inte vill bli sedda tittande på den typen av medier.

Ur ett intersektionellt perspektiv är också regnbågshyllornas fysiska tillgänglighet relevant för hur tillgängliga medierna är för användarna. Flera av de undersökta hyllorna har exempelvis medier placerade på hyllplan som är för högt uppe för att kunna nås av en person som exempelvis sitter i rullstol. Å andra sidan kan också en för låg placering av medierna leda till tillgänglighetsproblem. En av hyllorna är vid tidpunkten för intervjun placerad på bibliotekets andra våning, men i biblioteket finns hiss. I hyllornas utformning och i placeringen av medierna kommer vid flera bibliotek en bakomliggande funktionalitetsnorm fram bland annat i placeringen av medier på hyllplan högt uppe. Detsamma kan delvis också ses i bibliotekens allmänna utformning, exempelvis i hur flera av dem generellt har höga hyllor. Dock framkommer ändå i flera intervjuer hur biblioteken på olika sätt tar normbrytande funktionalitet och människors olika förutsättningar i beaktande, exempelvis genom tillgängliga toaletter, avsaknad av trösklar och möjlighet att låna tillgängliga medier.

Biblioteken har vid tidpunkten för undersökningen inga eller få tillgängliga medier, som ljudböcker, placerade i regnbågshyllan. Detta är dock inte nödvändigtvis problematiskt. Eftersom fysiska medier endast kan placeras på ett ställe kan det hända att tillgängligheten av de tillgängliga medierna med regnbågstema är bättre om de placeras tillsammans med andra tillgängliga medier snarare än med andra medier med regnbågstema. Samtidigt kan dock avsaknaden av tillgängliga medier i hyllan också antyda en funktionalitetsnorm och svårighet att tänka intersektionellt kring kön, sexualitet och funktionalitet. Här kan dock inte dras några slutsatser eftersom detta inte diskuterades med informanterna.

Även språket på medierna i hyllorna kan diskuteras ur ett tillgänglighetsperspektiv. De undersökta hyllornas innehåll är huvudsakligen på finska, men i tre av hyllorna finns också medier på engelska och i två av dem även på svenska. Att det finns nästan, eller helt, uteslutande medier på finska i flera av hyllorna är en begränsning som gör dem mindre tillgängliga för personer som inte behärskar finska. De undersökta regnbågshyllorna har också bara ett finskt namn och ingen av dem har skyltning på andra språk, trots tre av dem innehåller medier på andra språk. Även om en engelsk- eller svensk-språkig användare kan hitta medier i regnbågshyllan är det med andra ord inte säkert att hen besöker hyllan när namnet bara står på finska. Att tre av hyllorna, plus hyllan på ungdomsavdelningen i Karleby, har en tydlig regnbågssymbol kan dock öka tillgängligheten för den som är bekant med symbolen. Regnbågshyllan på vuxenavdelningen i Karleby har ingen tydlig regnbågssymbol, utan endast hyllans namn färgat i regnbågens färger, vilket är en mer otydlig symbolik än den traditionella regnbågsflaggan. Dock kan man inte heller anta att alla av bibliotekets användare känner till regnbågsflaggans betydelse eller förstår vad namnet regnbågshylla syftar på, vilket också exemplifieras i Pavlov och Westemans (2013, 66) studie. Här kan exempelvis informationsblad med en förklaring vara till hjälp, något som finns vid Berghälls bibliotek. Här ser man också hur användarnas förförståelse och kunskap påverkar tillgängligheten av regnbågshyllan och dess medier.

Regnbågshyllan som ett stöd för minoriteterna

Medier som handlar om sexuella minoriteter och könsminoriteter är som nämnts ofta osynliga i biblioteket (Robinson 2016) och denna osynlighet kan förstås som något

man önskar motverka med regnbågshyllan. Tankarna bakom synliggörandet är många; dels vill man som en av informanterna uttrycker det, normalisera hbtqi och bidra till ökad acceptans samt förståelse, och dels vill man stödja sexuella minoriteter och könsminoriteter genom att höja eller stärka deras självkänsla och stolthet, erbjuda medier att identifiera sig med, samt lyfta minoriteterna och synliggöra deras frågor. Flera av dessa syften kommer upp i nedanstående citat:

I: Vad tycker ni att poängen och betydelsen med regnbågshyllan är?

IP4: Meningen är att erbjuda alla en möjlighet att läsa litteratur om sexuella minoriteter och könsminoriteter... Sedan en annan poäng är kanske att liksom hålla fram de här minoriteterna, och på ett positivt sätt vara framme. Det kan kanske för någon vara viktigt att hitta den där boken därifrån, eller liksom att, annars blir den inte nödvändigtvis så lätt att hitta. Till exempel någon ung person som funderar på sin egen identitet kan hitta någonting därifrån. Eller vem som helst som inte vet något om saken [...]

IP3: Jo, det här är enligt mig också viktigt.

IP4: Och sedan kanske också höjande av självkänslan [...] för en person som marginaliserats kan det vara som ett höjande av självkänslan.

Att man med regnbågshyllan på olika sätt vill stödja minoriteterna blir också tydligt i exemplet med boken som placerades i hyllan av misstag men så fort misstaget uppdagades flyttades bort från hyllan. Här kan man se hur homofobiska medier, även om de uttryckligen handlar om hbtqi, och kanske till och med har hbtqi-specifika ämnesord, går emot syftet med regnbågshyllan, vilket bestämmer dess placering till utanför hyllan.

Regnbågshyllan som verktyg för identitetsskapande

Det viktigaste syftet som lyfts fram under temat att stödja minoriteterna är regnbågshyllans funktion som verktyg för identitetsskapande. Informanterna är noga med att poängtera att hyllan självklart är till för alla och att vem som helst kan låna medier ur den. Dock framkommer ändå att de flesta av dem haft en specifik målgrupp i åtanke när de skapat hyllan:

I: Hade ni någon specifik användargrupp i åtanke när ni skapade hyllan?

IP7: Nå, jo, jag tänkte liksom att kanske sådana unga som kanske är osäkra på sin identitet och sådant tänkte jag [skrattar] [...] vi säger nu så att det var inte helt medvetet, men när jag sedan senare har tänkt på det hade jag nog kanske i åtanke just någon ung, tjugoåring [skrattar] som

kommer och är kanske lite ovetande och inte ännu vet vad hen är, och kanske kan få något slags stöd av den. Och kanske mer kvinnliga användare kom i åtanke, för kvinnor använder biblioteket mer än män...

I samtliga intervjuer refererar informanterna antingen till målgruppen som unga personer eller personer som funderar på och söker sin identitet, och ofta en kombination av dessa två som i citatet ovan. Det är enligt informanterna viktigt att unga personer, eller andra som inte är säkra på sin identitet, får tillgång till hyllan och de medier den innehåller eftersom de kan hjälpa dem i deras identitetsskapande. Ingen av informanterna säger uttryckligen att det skulle vara specifikt hbtqi-personer de syftar på, men detta kan läsas mellan raderna. Regnbågshyllan kan enligt informanterna alltså vara ett hjälpmedel i att forma den egna identiteten.

Informanternas resonemang stöds av forskning som visat att en del av informationsbehovet under identitetsskapandet handlar om att hitta rollmodeller och någon att identifiera sig med (Seppä 2007; Pohjanen & Kortelainen 2016). Rosenberg (2002, 53) lyfter fram att det är viktigt för människor, framförallt för marginaliserade grupper, att ”ha en referensgrupp och möjlighet till positiv självidentifikation”, något som visar på vikten av att positiva berättelser syns i regnbågshyllan, något som diskuterats i kapitel fem. Enligt Lundahl (1998) är representation inte bara viktigt för identitetsskapandet, utan nödvändigt för att en viss identitet överhuvudtaget ska vara möjlig. Hon menar att det behöver finnas ”en möjlighet att erfara lesbiskhet” (Lundahl 1998, 19) för att kunna forma en lesbisk identitet. Utan representation är den lesbiska identiteten en omöjlighet. På samma sätt behövs en representation av vilken som helst av de identiteter som samlas under akronymen hbtqi för att de ska kunna vara möjliga. Gripsrud (2011, 43) menar att ”[v]i skapar oss en bild av oss själva i interaktion med omgivningen [och] [m]edierna presenterar material som vi ser oss själva genom”. Medierna omkring oss har alltså stor betydelse för vårt identitetsskapande och litteratur har konstaterats spela en viktig roll i identitetsskapandet hos just hbtqi-personer (Lundahl 1998; McClary & Howard 2007). I Lundahls (1998, 122) material ”talas [det] genomgående om den attraktionskraft texter om den lesbiska identiteten haft och den roll de spelat som identitetsförebilder”. I materialet lyfts böcker, tidningar och tidskrifters betydelse för identitetsskapandet. Också inom fiktionen lyfts litteraturens betydelse för hbtqi-karaktärer. Jonas Gardell beskriver i romanen *Torka aldrig tårar*

utan handskar: 1. Kärleken (2012) hur huvudkaraktären Rasmus söker bekräftelse på sin identitet bland bibliotekets hyllor:

Ville man därför som ung, sökande och osäker hitta något, det allra minsta, att identifiera sig med var man tvungen att liksom Rasmus smyga på biblioteket i Arvika och, när man var säker på att ingen såg en, på hyllorna märkta "Medicin" söka efter bekräftelse i böckerna, bekräftelse på att man existerade, att man över huvud taget fanns!

Och sedan satt man där på huk med bultande hjärta och försökte läsa om sig själv, och man läste orden "sjuklig" och "avvikande", man läste orden "olycklig", "fördärvad" och "perverterad", man läste orden "lastbar", "abnorm", "motbjudande", och "oönskad" – och alla dessa ord välkomnade man, för de bekräftade åtminstone att man existerade och att det fanns andra som var likadana. (Gardell 2012, 79)

I citatet bekräftar det negativa omnämmandet att Rasmus existerar och att det finns andra som honom. Genom omnämmandet, om än negativ, möjliggörs hans homosexuella identitet. Detsamma kan ses i Ahmeds (2009) analys av hur den lesbiska kioskromanen *Spring fire* trots ett olyckligt slut tillfredsställde homosexuella läsare eftersom det gav dem möjlighet att läsa om "sig själva". I dagens informationssamhälle hittas talet om homosexualitet på långt fler ställen än det gjorde på 1950- eller 1980-talet. Internet är i dag ofta den dominerande informationskällan för hbtq-personer (Seppä 2007; Bond, Hefner & Drogos 2009; Mattila 2015), men även mer traditionella medier som böcker spelar ännu en stor roll (Bond, Hefner & Drogos 2009; Pohjanen & Kortelainen 2016). Regnbågshyllan lyfter fram olika identiteter och möjliggör således en bredd av representation. Hyllan som en samlingsplats för representation av hbtq och som verktyg för identitetsskapandet bör därför inte underskattas. Eftersom det behöver finnas representation för att en identitet ska ses som möjlig (Lundahl 1998) möjliggör regnbågshyllans framhävande av normbrytande identiteter och levnadssätt en rad olika identiteter, förutsatt att innehållet i hyllan uppvisar mångfald.

Inte bara representation, utan också erkännande, är viktigt för identitetsskapandet och även för vår uppfattning om oss själva (McQueen 2015). För hbtq-personer finns redan det föreskrivna erkännandet, vilket bland annat är lagstadgat i Finlands grundlag (731/1999, 2 kap. 6) och Diskrimineringslag (1325/2014, 3 kap. 8), men med regnbågshyllan kan man komma åt det ömsesidiga. Synliggörande har traditionellt sett varit en central del av den queera kampen och är ännu i dag viktigt (Ambjörnsson

2006), för om man inte syns finns man inte (Engdahl 2010, 17). Som Engdahl (2010) skriver kan vi genom synlighet och lyssnande till olika sorters erfarenheter uppnå begriplighet genom transformation och genom det få erkännande för den marginaliserade gruppen. Regnbågshyllan blir ett exempel på hur detta tar sig uttryck i praktiken. Synliggörandet i regnbågshyllan är alltså ur det här perspektivet positivt. Genom hyllan motverkas osynliggörande och misserkännande av hbtqi. Hyllan i sig kan också förstås som ett erkännande från bibliotekets sida, vilket relaterar tillbaka till diskussionen om det jämlika biblioteket där alla ska vara välkomna som de är. Existensen av regnbågshyllan i biblioteksrummet är ett tydligt tecken på att biblioteket vill vara inkluderande och ett ställningstagande för att hbtqi-personer är välkomna, vilket uppskattades av informanterna i Hannervik och Lindahls (2016) studie. Hyllan blir vad Winkelstein (2014, 6) kallar en bekräftande indikator och är med andra ord en viktig signal till sexuella minoriteter och könsminoriteter att de är välkomna i biblioteket. Regnbågshyllan har alltså ett viktigt symboliskt värde (jämför Cooper 2011).

Både hyllans funktion som verktyg för identitetsskapande och som något som kan ge erkännande till marginaliserade identiteter är emellertid direkt relaterbara till de medier som inkluderas i hyllan. Detta visar på vikten av en bred representation och att det kunskapsskapande som sker, och arkiv som skapas, i hyllan uppvisar en mångfald. Här ser man hur hyllans funktion som verktyg vid identitetsskapande är direkt relaterbart till hyllan som kunskapspraxis, vilket diskuterades i kapitel fem.

Acceptans och normalisering av hbtqi

Bakom skapandet av regnbågshyllan finns även en önskan om att bidra till ökad acceptans av och förståelse för sexuella minoriteter och könsminoriteter. Det blir tydligt att detta önskas uppnå genom den synlighet hyllan ger medier med hbtqi-tema. En av informanterna lyfter fram att användare som inte tillhör en sexuell minoritet eller könsminoritet genom att läsa litteratur med regnbågstema kan öka sin egen empatiförmåga och få en bättre förståelse för den diskriminering och de prövningar hbtqi-personer utsätts för:

IP5: Och just det att [...] genom att läsa de där böckerna kan man öka empatiförmågan, man förstår vilken kamp många människor hamnar att gå genom och historien bakom diskrimineringen, som kastar så långa skuggor. Det är väldigt viktigt.

Informantens tankar stöds av McClary och Howard (2007, 149) som hävdar att skönlitteratur som behandlar hbtqi inte bara är viktig för personer som identifierar sig inom spektrumet, utan också för samhället i stort eftersom den kan främja medvetenhet, förståelse och acceptans av sexuella minoriteter och könsminoriteter. Detta syfte är ett exempel på ett toleranspedagogiskt perspektiv på mångfald, vilket generellt går ut på att öka toleransen för minoriteten (Sandahl 2018). Pavlov och Westeman (2013, 69) menar också att regnbågshyllan genom att vara tydligt framträdande kan ”fungera avdramatiserande; hbtq får ta plats alltså kan det inte vara farligt”. Vid ett av biblioteken menar informanterna att man med synliggörandet och dess tydliga närvaro i biblioteksrummet vill normalisera hbtqi. Att normaliseringen uppnås genom synlighet exemplifieras i nedanstående citat där informanten berättar om hur gästande författare brukar få läsa högt ur sina böcker i biblioteksrummet:

IP5: Som en del av det där författarbesöket läser hen den där texten, för tanken är att ett ämne som på något sätt upplevs som tabu, om den där boken läses här i biblioteksutrymmet, liksom med mikrofon, gör det saken på något sätt vanligare, den kommer på något sätt ut ur skåpet, om du förstår? Så det har varit helt trevligt.

Genom högläsningen ur böcker med regnbågstema menar informanten att hbtqi kan bli ”vanligare”, vilket jag tolkar som att hen menar att det normaliseras, något hen pratar om i ett annat skede av i intervjun. Hbtqi kommer här, för att säga det med informantens egna ord, ut ur garderoben. Genom att omtala och låta det ta plats verbalt i biblioteket kan man enligt informanten göra att hbtqi upplevs som något ”vanligt”. Att informanterna säger att man vill normalisera och göra hbtqi vanligare tolkar jag som att de vill att det på samma sätt som icke-hbtqi inte ska vara något speciellt. De vill universalisera det.

Normaliseringen riktar sig rent generellt till majoritetsbefolkningen, men barn lyfts också specifikt i en intervju som en viktig målgrupp att nå:

IP5: Det som vi ända från början upplevde som väldigt viktigt att också komma ihåg var regnbågsmaterial riktat till barn [...] De plockar ur omgivningen upp rädsla och ilska mot homosexualitet, så det skulle vara viktigt att barn läser om regnbågsfamiljer så att det skulle bli som en helt vanlig sak för dem.

Genom att inkludera och lyfta fram barnlitteratur med regnbågstema önskar man enligt informanten i citatet göra hbtqi till en ”helt vanlig sak” för barnen och motverka att de ur omgivning plockar upp vad hen kallar, ”rädsla och ilska mot homosexualitet”, eller med andra ord homofobi. Att detta kan vara en bra idé bekräftas av Naidoo (2013) som lyfter fram exempelvis inkluderande sagostunder som ett bra sätt att hjälpa barn, men även vuxna, att respektera mångfald. Även några av informanterna i Hannervik och Lindahls (2016, 12, 16) studie såg barn som en viktig målgrupp att nå med regnbågshyllan. Informanten i ovanstående citat fortsätter med att berätta att man vid biblioteket också anser ungdomar vara en viktig målgrupp för den önskade normaliseringen. Hen hänvisar till självmordsstatistiken hos hbtqi-unga och säger att ”materialet riktat till ungdomar upplevdes som viktigt att tydligt lyfta och liksom normalisera, så att man inte behöver hitta sig själv i hemlighet någonstans”. Informantens kommentar relaterar tillbaka till diskussionen om identitetsskapande tidigare i detta kapitel. Om hbtqi-tematiserade medier riktade till ungdomar lyfts fram och synliggörs i biblioteksrummet, och genom det normaliseras, verkar det av informanten förstås som att identitetsskapandet blir lättare och mindre smärtsamt. Det synliggörande och den normalisering som sker i hyllan förstås här som en annan viktig del regnbågshyllan kan ha i identitetsskapandet, utöver representation och erkännande.

Regnbågshyllan synliggör, som diskuterats, olika sätt att leva utanför hetero- eller cisnormen. Synliggörande är enligt såväl Ambjörnsson (2006) som Engdahl (2010) ännu i dag en central del aspekt av den queera kampen och detta synliggörande ses av informanterna som väldigt viktigt och något som i förlängningen kan leda till att hbtqi blir mer normaliserat. I informanternas prat om normalisering förstås det som något positivt. Queerteorin har däremot enligt Ladendorf (2008, 124) ofta problematiserat detsamma eftersom det blir en form ”mainstreamiering” där de queera representationerna ges en begränsad synlighet ”som går kommersialismens och hegemonins ärenden”. Ur ett queerperspektiv kan också en strävan enbart efter tolerans eller politisk representation av marginaliserade grupper, snarare än att ifrågasätta hela den heteronormativa ordningen, problematiseras (Rosenberg 2002).

Synligheten hbtqi får i regnbågshyllan är trots sina positiva aspekter med andra ord inte helt oproblematisk, vilket även berörts i kapitel fem och vidareutvecklas i kapitel sju. Flera av informanterna i Hannervik och Lindahls (2016, 12, 14) studie lyfter fram

att utbrytningen av medierna med regnbågstema kan signalera att hbtqi är något avvikande och kan enligt dem ha såväl en exotifierande som en utpekande effekt. Detta identifieras inte som ett problem av någon av informanterna i denna studie, men är en fråga där biblioteksanvändares – framförallt användare som identifierar sig som hbtqi – åsikter borde undersökas. Den fysiska regnbågshyllan skapar, som diskuterats, en skillnad mellan medierna i och utanför hyllan och utbrytningen av medierna kan antyda att hbtqi är något avvikande, eftersom det behöver en egen hylla. Dess avvikande synliggörs i och med gettoiseringen, vilket i sin tur kan förstärka uppfattningen om dem som avvikande (Olson 2002). Hyllan kan alltså riskera att få en exkluderande effekt.

Många av informanterna lyfter, som diskuterats, hyllans betydelse för unga som ännu inte är säkra på sin identitet och dessa anses vara en viktig målgrupp att nå. I Hannervik och Lindahls (2016) studie framkommer dock en stor ambivalens kring huruvida hyllan av informanterna förstods som positiv eller negativ i förhållande till just unga. Hyllan upplevdes som positiv för unga som är säkra i sig själva och sin identitet, men unga lyftes också som en målgrupp som är speciellt utsatt av hyllans stigmatiserande och exkluderande effekter. Flera av informanterna i studien, vilka alla har ett personligt engagemang inom hbtqi, sa också att de själva i tonåren skulle upplevt det som känsligt använda hyllan (Hannervik & Lindahl 2016, 19). Även om informanterna i denna studie ansåg unga vara en viktig målgrupp att nå är det alltså inte säkert att denna målgrupp vågar använda sig av hyllan. Detta visar dels på vikten av att låta användarna säga sin åsikt, som Ritchie & McNeill (2011) lyfter fram, och dels på behovet av mer forskning om regnbågshyllor ur ett användarperspektiv.

Motstånd mot regnbågshyllan

I intervjuerna framkommer att det vid vissa bibliotek innan skapandet av regnbågshyllan fanns en viss oro inför hur den skulle komma att tas emot och området där biblioteket och regnbågshyllan befinner sig är något som i flera intervjuer i samband med detta lyfts fram som relevant för hyllans existens och mottagande. I informanternas uttalanden kan man se att det finns vissa antagna kopplingar mellan plats och förmodade åsikter hos invånarna på platsen. Områdena de undersökta biblioteken befinner sig i skiljer sig sinsemellan och orten där regnbågshyllan finns kan enligt

informanterna ha betydelse för dess existens. Att det var just Berghälls bibliotek som var först i Finland med att skapa en regnbågshylla är enligt en av informanterna vid biblioteket inte förvånande, eftersom det befinner sig i ett område där det passar med en regnbågshylla:

IP5: Och mottagandet var på något sätt ganska, inget speciellt. På något sätt passar den hit i Berghäll, Berghäll har redan tidigare varit ett sådant rafflande område.

Enligt informanten är Berghäll ”rafflande” och regnbågshyllan passar därför bra in. I ett annat skede av intervjun utvecklar hen tankarna om området:

IP5: Men att, jag måste nog säga att nog uppmuntrar man andra bibliotek att göra samma sak, men jag förstår att det var lättare för oss, för Berghäll har färdigt ett sådant rykte, och det här omgivande samhället, här finns homocafé och –kiosk, så vi har liksom på något sätt ett stödjande nätverk, så att vi kan, det är logiskt om vi är på det sättet. Det kan vara mycket svårare för ett bibliotek som finns i ett mer diskriminerande, kan vara ett lite mer konservativt område och omgivning...

Informanten menar att det i stadsdelen redan finns, vad hen kallar det, ett stödjande nätverk i och med att där bland annat finns homocafé och -kiosk. Att det finns ett visst stödjande nätverk bekräftas också av Berg och Wickman (2010, 77-78) som beskriver Berghäll som ett exempel på en så kallad ”homoby”. Berghäll kan alltså ses som ett centrum för hbtqi-kultur, vilket gör att regnbågshyllan torde passa bra in i området. Informanten lyfter också fram att det tack vare den typ av område Berghäll är troligen var lättare att introducera en regnbågshylla där, än i ett mer intolerant eller konservativt område. Samma tanke delas av en informant vid ett annat bibliotek:

IP7: Det kan bero lite på till exempel i vilken omgivning biblioteket är och var hyllan är. Om det är liksom vissa typer av omgivning, där det liksom är rasism och intolerans, och Runosbacken är tyvärr en sådan. Och jag var lite rädd att vi skulle få höra om det, att varför måste det här lyftas fram, att [...] människor liksom skulle provoceras och bli sura och börja klaga åt oss att varför måste en sådan här hylla finnas.

Informanten berättar om oron för att regnbågshyllan skulle tas dåligt emot på grund av den typ av område biblioteket befinner sig i, vilket hen beskriver som intolerant och rasistiskt, men berättar senare att man bara fått positiv respons. Ordet intolerant

kommer flera gånger upp när informanten pratar om området där biblioteket finns. Även rasism kommer flera gånger upp under intervjun och förekommer också i andra intervjuer. I det tidigare citatet sammankopplar informant IP5 konservativt och diskriminerande, och menar att detta kan vara en mer komplicerad miljö att introducera en regnbågshylla i. Man kan här se hur dessa beskrivningar av platsen sammankopplas med hur regnbågshyllan kunde komma att tas emot av användarna. Informanterna gör alltså en direkt koppling mellan beskrivningarna av plats – hur rasistiskt, intolerant, rafflande eller konservativt området är – med nivå av homo- eller transfobi eller båda.

Inte bara typen av områden, utan också storleken, verkar av vissa av informanterna ses som relevant för hyllans varande. Informanten i citatet nedan gör kopplingar mellan ortens storlek och behovet av en regnbågshylla:

IP3: Men jag tror att nu har vi ett behov [av en regnbågshylla], för när man tänker på Reso, det är en ganska liten stad, som en förort, det [hbtqi] är på sätt och vis ganska nytt här... Jag hävdar att det är ganska bra att [invånarna] möter den här saken öppet och offentligt här.

Informanten säger här att området där biblioteket befinner sig är "en liten stad, som en förort" där hbtqi är ganska nytt och menar att det därför är viktigt att invånarna får påträffa det öppet och offentligt på biblioteket. Informantens uttalande om att hbtqi är "ganska nytt" i området kan tolkas som att det inte är vidare synligt eller tar plats, snarare än att det bokstavligen skulle vara något helt nytt. I citatet kan man tolka informanten som att hen menar att eftersom biblioteket befinner sig i en liten stad kan det hända att användarna inte tidigare kommit i kontakt med hbtqi. Här ser man hur platsens storlek kopplas ihop med en viss öppenhet kring och uppfattning om hbtqi. Sexuella minoriteter och könsminoriteter förstås här som mer osynliga än på andra platser, vilket man enligt informantens kommentar kan tänka sig syftar på större städer. Hbtqi förstås till och med som så osynligt att det enligt informanten kan uppfattas som något helt nytt.

Informanternas resonemang om platsens betydelse för hyllans existens blir intressanta när man ser dem i relation till reaktionerna och responsen de olika biblioteken fått på sina hyllor. I informanternas resonemang kring området och dess relevans lyfts Berghäll som en plats där hyllan borde smälta bra in, medan två av de andra orterna

explicit lyfts som platser där mottagandet av hyllan kunde förväntas vara svalare. Det är detta till trots endast Berghäll som uppges ha fått någon betydande mängd negativa reaktioner på sin regnbågshylla, medan de andra undersökta biblioteken enligt informanterna fått nästan uteslutande positiv respons, i de fall de överhuvudtaget fått någon. Vid Berghäll fick man till en början positiv respons, eller som en informant beskriver mottagandet som ”inget speciellt”, men i ett senare skede blev det vad informanterna kallar ett ”rabalder” kring hyllan på sociala medier:

IP6: Vi började få lite negativa kommentarer dit på vår Facebook-sida och Berghälls biblioteks sida och sedan när vi lite började titta att varifrån de här människorna [...] kommenterade, nå där fanns de lite runtom i Finland och det som de hade gemensamt var den här [föreningens] övertygelse.

[---]

IP5: Där fanns några väldigt högljudda [...] och en del var alltså väldigt osakliga och sådana stötande kommentarer, och vi bestämde då att vår bibliotekschef svarar på alla kommentarer, det vill säga, väldigt neutralt och på så sätt tydligt, att vi inte börjar bråka med någon...

IP6: Var det så att vi bara hamnade att lägga chefens färdiga meddelande dit fyra gånger? För det var en ganska idealisk situation att vår regnbågshylla också hade försvarstal.

I citatet framgår att de som kommenterade negativt om hyllan fanns ”lite runtom i Finland”, vilket visar att det inte i huvudsak var bibliotekets användare som reagerade negativt. Dock uppger informanterna också att den regnbågsflagga som hänger ovanför regnbågshyllan ibland rivs ner, vilket visar att det också finns en form av motstånd hos vissa av bibliotekets användare. I kommentarerna om hyllan uttrycktes homofobi grundat i religion och det människorna som kommenterade hade gemensamt var en Facebook-sida tillhörande en religiös förening som förespråkar att äktenskapet ska vara ett förbund mellan en kvinna och en man, samt att barn har rätt till en mor och en far. En av aspekterna de negativa kommentarerna tog fasta på var barnbäckernas varande i regnbågshyllan, vilket framkom som ett orosmoln vid vissa av biblioteken redan innan skapandet av hyllorna. En av informanterna berättar att en del av de som kommenterat framhöll att det var ”så hemskt det här att sådan här porr-litteratur finns inom räckhåll för barn” och konstaterar att barnen är en lätt aspekt att ta fasta på om man vill problematisera regnbågshyllan. Informanterna lyfter dock fram att hyllan inte riktar sig direkt till barn, utan snarare till vuxna som i sin tur kan dela de medier de hittar med barnen. I ett annat skede av intervjun framkommer också att

de barnböcker som finns i regnbågshyllan är väldigt populära bland användarna. De negativa kommentarerna Berghäll fick via sociala medier visar på homofobi huvudsakligen grundat i religion. Homofobin och motståndet som uttrycktes mot regnbågshyllan är alltså inte direkt länkade till de aspekter som lyftes fram som något som kunde göra det svårare att introducera en regnbågshylla i vissa områden, som rasism.

Den faktiska responsen på regnbågshyllorna visar att antagandena baserade på plats inte nödvändigtvis är sanningsenliga och att platsen i sig inte nödvändigtvis påverkar hur hyllan tas emot. Trots att man vid flera av de andra biblioteken funderade på platsen i förhållande till hyllan, och där lyfte fram såväl osynlighet som intolerans och rasism, är det ändå endast Berghäll, som kan ses som ett centrum för hbtqi-kultur och där hyllan borde smälta ganska bra in, som fått en betydande mängd negativ respons eller reaktioner. Berghälls regnbågshylla var dock den första av sitt slag i Finland och nyheten om den kan därför tänkas ha nått en större publik än nyheterna om de övriga bibliotekens hyllor. Berghäll är också det enda bibliotek som skapat en egen Facebook-sida för sin regnbågshylla, vilket kan ha haft inverkan med tanke på att det mesta av responsen kom via sociala medier. Även om det endast är Berghäll som fått betydande negativ respons på sin regnbågshylla betyder det ändå nödvändigtvis inte att alla användare vid de andra biblioteken är positiva till hyllorna. Pavlov och Westeman (2013, 56) lyfter också fram att responsen kan bli snedvriden eftersom specifika frågor som regnbågshyllan kan bli en fråga mest för de som redan är intresserade och att responsen därför endast kommer från personer som redan på förhand är positivt inställda till den. Den negativa kritiken kan med andra ord eventuellt uttryckas någon annanstans i stället för att framföras direkt till biblioteket.

7 Regnbågshyllan och heteronormativitet

I tidigare kapitel har regnbågshyllan diskuterats i relation till kunskap, jämlikhet och stödjande av sexuella minoriteter och könsminoriteter. Detta kapitel fokuserar på regnbågshyllan i relation till heteronormativitet och berör forskningsfråga ett och tre. I kapitlet granskar jag vad biblioteket vill med hyllan och vad den gör, men också olika praktiker som blir synliga i, och framförallt kring, regnbågshyllan.

Att utmana och förstärka heteronormativiteten

I några av intervjuerna framkom en önskan om att utmana heteronormen som ett syfte med regnbågshyllan. Heteronormativitet syftar på alla de olika strukturer och handlingar som upprätthåller idén om en specifik sorts heterosexuellt liv som det bästa och mest naturliga sättet att leva (Ambjörnsson 2006). Heteronormen existerar även i biblioteksrummet och kan där bli synlig i små handlingar som att exempelvis prata med barn om deras ”mamma och pappa” även om barnets familjesituation är okänd. Dessa handlingar görs kanske inte ens medvetet, utan kan vara så invanda att den som utför dem inte alls reflekterar över dem, för normer är som Rosenberg (2002) skriver ofta osynliga tills de bryts emot. I en av intervjuerna diskuteras hur heteronormativiteten i samhället bara tillåts att vara, utan att ifrågasättas:

IP4: Litteraturen är full av just hetero-händelser och alla filmer skildrar det, det är så norm att det på ett sätt inte ens ifrågasätts, eller liksom så att [...] när heteronormativitet finns överallt tänker man inte ens på att det är det, utan det bara...

IP3: Det bara är.

[---]

IP4: Det är inte ifrågasatt, men nu erbjuds liksom minoriteterna synlighet på ett sådant här, enligt mig, väldigt bra sätt, på ett neutralt sätt erbjuds en möjlighet att förstå och, ja, att för dem som vill lära sig mer om ämnet möjlighet att förstå och åt dem som bara vill läsa det av någon anledning...

Genom att ha en regnbågshylla ger biblioteket enligt informanterna sexuella minoriteter och könsminoriteter synlighet och på samma gång en möjlighet för människor som inte identifierar sig som hbtqi att förstå och lära sig mer, vilket är nära sammankopplat med såväl hyllan som kunskapspraxis som hyllan som ett sätt att normalisera och öka acceptansen för hbtqi. Ett av regnbågshyllans syften kan här också

förstås som att utmana heteronormen. Regnbågshyllan synliggör hbtqi i det heteronormativa biblioteksrummet genom att visa upp olika sätt att leva som alternativ till hetero- och cisnormen, vilket kan ses som ett försök att utmana normerna. Eftersom makt utövas överallt på alla plan (Ambjörnsson 2006) är den också närvarande i biblioteksrummet och hyllan kan här förstås som ett motstånd mot den heteronormativa maktordningen, som ett slags subversivt inslag. I regnbågshyllan presenteras erfarenheter och perspektiv som bryter mot det förväntat heteronormativa. Där hittas såväl den bisexuella som butchen, vilka båda kan ses som subversiva inslag (Ambjörnsson 2006). I hyllan hittas också många andra identitetspositioner som omkullkastar heteronormen och idén om enhetliga identiteter. I hyllan synliggörs dessa olika erfarenheter genom att lyftas ut ur diasporan och placeras i användarnas blickfång, i stället för att förbli osynliga. Synligheten är som Ambjörnsson (2006) poängterar ännu i dag viktig för den queera kampen och det brytande av tystnaden kring hbtqi som sker i regnbågshyllan kan därför ses som en form av motstånd mot såväl det normativa som tystnaden kring det ickenormativa.

Även om ett syfte med regnbågshyllan är att utmana heteronormativiteten i biblioteksrummet och samhället kan den de facto också stärka densamma, vilket även konstaterats i tidigare forskning (Pavlov & Westeman 2013). När medier med regnbågstema bryts ut ur beståndet till en regnbågshylla skapas ett getto (se Olson 2002; Pavlov & Westeman 2013). Informanterna såg generellt inte detta som ett problem, men det har i tidigare forskning konstaterats kunna vara problematiskt (Ritchie & McNeill 2011; Mattila 2015; Hannervik & Lindahl 2016) och en av informanterna medger också att hen ser hur det kan vara problematiskt. Hen hänvisar till kritik från hbtqi-kretsar om att regnbågshyllan skapar en slags separatism eftersom det då, som hen uttrycker det, ”skulle vara ’normala’ böcker [...] och sen skulle det vara den här andra typen av böcker”. I kritiken informanten lyfter fram kan man se att hyllan blir ett exempel på heteronormativitetens exkluderingsprincip (Rosenberg 2002). Hyllan blir en upprätthållare av en vi-och-de relation mellan icke-hbtqi och hbtqi i och med att den utan dubbelplacering samlar alla medier med regnbågstema på ett ställe och skiljer ut dem från resten av beståndet. I och med den handlingen görs medierna med regnbågstema till något avvikande, vilket diskuterats i kapitel fem. Gettoiseringen av medierna med hbtqi-tema kan förstärka dess position som den Andra och förstärka heterosexualitetens dominans. Samtidigt förstärks också skillnaderna mellan dem i och

med den tydliga fysiska avgränsningen och placeringen av medier med regnbågstema i den separata hyllan. Hyllan kan alltså få en exkluderande effekt, vilket också nämns i kapitel sex.

Om medierna i regnbågshyllan dubbelplaceras å andra sidan, finns visserligen fortfarande en sorts vi-och-de relation mellan medierna i och utanför hyllan, dock med skillnaden att de-medierna här också finns integrerade i vi-gruppen. Detta kan tänkas leda till en uppluckring av vi-och-de relationen. Dubbelplaceringen gör också att användare inte är hänvisade till den specifika regnbågshyllan för att söka efter medier med hbtqi-tema, vilket kan tänkas kunna minska hyllans exkluderande effekt. Genom dubbelplacering låter man medierna med regnbågstema, utöver att finnas i den specifika regnbågshyllan, ta plats runtom i biblioteksrummet på samma villkor som medier utan regnbågstema, vilket kan förstås som ett utmanande av heteronormen. Samtidigt kan man argumentera att varken regnbågshyllan eller placeringen enligt klass egentligen blir någon utmaning av heteronormen per se, eftersom det ena är ett exempel på exkludering och det andra på inkludering (se Rosenberg 2002).

En av informanterna pratar om att hbtqi kommer ut ur garderoben i och med högläsningen i biblioteksrummet vid författarbesök. Detsamma kan också sägas om regnbågshyllan i sig. Ambjörnsson (2006, 74) beskriver det att befinna sig i garderoben som både ”en metaforisk beskrivning av förtigandet av icke-heterosexualitet, och en högst konkret plats dit man riskerar att förpassas om man inte lever i enlighet med den heterosexuella normen”. När medierna med hbtqi-tema flyttas från sin ordinarie hyllklass, där de riskerar att drunkna i mängden (Pavlov & Westeman 2013; Mattila 2015), till den gemensamma regnbågshyllan kliver de ut ur garderoben och synliggörs i biblioteksrummet. I regnbågshyllan förtigs hbtqi inte, utan annonserar snarare högljutt att det existerar. Tystnaden kring hbtqi är således bruten i biblioteket. Dock kan det diskuteras om medierna egentligen kliver ut ur garderoben, men genast in i en ny, eftersom de nu är avskilda från det övriga beståndet som en specialsamling. De har i och med utbrytningen till regnbågshyllan visserligen kommit ut ur den metaforiska garderoben där det icke-heterosexuella förtigs, men de har likväl förpassats till en mer rumslig garderob, eller för att använda Ambjörnssons (2006, 74) ord, till en ”högst konkret plats dit man riskerar att förpassas om man inte lever i enlighet med den

heterosexuella normen”. Medierna har på basen av sitt avvikande från hetero- eller cisnormen eller båda gettoiserats.

Regnbågshyllan kan, som också Hannervik och Lindahl (2016, 23) konstaterar, ha en normkritisk agenda, men frågan är om regnbågshyllan i sig är en normkritisk handling. Med ett normkritiskt perspektiv flyttas fokus från avvikare till norm för att belysa de normer som tas förgivna (Nationella sekretariatet för genusforskning 2018b; Sandahl 2018). I regnbågshyllan läggs fokus på avvikarna från normen, vilket gör att den i sig inte är normkritisk, utan följer den minoriserande logik om representation och lyftande av särintressen som queer egentligen ställer sig emot (Rosenberg 2002). Det som i tidigare kapitel lyfts fram som ett syfte med regnbågshyllan – att göra hbtqi mer accepterat och på så sätt öka jämlikheten – överensstämmer i stället med ett toleranspedagogiskt perspektiv på mångfald, vilket enligt Sandahl (2018) generellt syftar till att öka toleransen för minoriteten. Även om regnbågshyllan inte är normkritisk per se, är den ändå *kritisk till normer* i den mening att den lyfter fram och synliggör det ickenormativa. Den ger utrymme för det ickenormativa att ta plats i biblioteksrummet, vilket enligt Pavlov och Westeman (2013, 76) ”skapar ett berättigande och inleder en process där även det traditionellt alternativa får ingå i normen”. Eftersom normer är möjliga att påverka och förändra (Nationella sekretariatet för genusforskning 2018b) kan regnbågshyllan här förstås som ett sätt att förändra eller bredda normen.

Genom den synlighet som fås i regnbågshyllan kan man också hävda att biblioteken motverkar att normen lägger beslag på avvikarna så att de förlorar sin särart, vilket tenderar ske vid en assimilation av marginaliserade grupper i normen (Rosenberg 2002). Vid utbrytningen av medierna med regnbågstema till en egen hylla betonas i stället skillnaderna mellan normen och den avvikande gruppen, vilket snarare framhäver dess särart. Denna exkludering kan i sig, trots att den också bör problematiseras, förstås som positiv i och med att medierna i regnbågshyllan tillåts vara annorlunda och framhäva sin särart, snarare än att den osynliggörs. Queerteorin vill lyfta fram sexualitetens mångtydighet (Rosenberg 2002) och i den aktivistiska queerrörelsens början ville man till skillnad från den tidigare gayrörelsen lyfta fram homosexualitetens särart (Kulick 1996). Exkluderingen i regnbågshyllan kan ur detta perspektiv förstås som queer, eftersom man ger en mångfald av kön och sexualitet synlighet, och på så sätt legitimerar den. Å andra sidan gör regnbågshyllans fysiska kanter, som diskuterats i

kapitel fem, en tydlig uppdelning mellan normativt och ickenormativt, eller mellan heterosexualitet och icke-heterosexualitet, vilket är något queerteorin vill utmana och dekonstruera (Berg & Wickman 2010).

Regnbågshyllan har, som analysen visar, ett paradoxalt förhållande till heteronormen och kan både förstås som ett slags subversivt inslag som har en möjlighet att utmana den heteronormativa ordningen och något som förstärker densamma. Oberoende vad man vill med regnbågshyllan är heteronormativiteten dock en struktur den ingår i och måste förhålla sig till. Hyllan kan, som Karlsson och Melander (2015, 4) också poängterar, till och med i sig förstås som ett uttryck för heteronormen och som en följd av heteronormativiteten i samhället.

Regnbågshyllan som del av ett mer omfattande normkritiskt arbetssätt

Även om heteronormen inte nödvändigtvis utmanas av regnbågshyllan i sig kan den utmanas genom andra företeelser i anslutning till hyllan. Hyllan kan som del av ett mer omfattande normkritiskt arbetssätt tänkas bidra till att utmana heteronormen. Biblioteken som undersökts ger exempel på två olika förhållningssätt till regnbågshyllan, dels ett mer universaliserande och dels ett mer minoriserande (se Cruells & Coll-Planas 2013). Det förstnämnda är ett genomgående normkritiskt arbetssätt i hela biblioteksverksamheten och där regnbågshyllan är en del av en större helhet, medan hyllan i det sistnämnda är ett mer isolerat fenomen.

Edeholt (2016, 1) beskriver Regnbågsbiblioteket vid Umeå stadsbibliotek som en normkritisk satsning och poängterar att visionen är att konceptet ska påverka hela biblioteksverksamheten på ett positivt sätt. Vid Berghäll blir det tydligt att regnbågshyllan kommit till i en liknande kontext som i Umeå, eftersom man vid biblioteket aktivt försöker motverka vissa normer. Informanterna använder ordet könsneutralt för att beskriva hur man arbetar vid biblioteket, men deras arbetssätt kan också beskrivas som inkluderande och till viss del normkritiskt, åtminstone gällande normer om kön och sexualitet. Med ett normkritiskt perspektiv läggs fokus på normer och hur maktstrukturer exkluderar vissa grupper, snarare än enbart på grupperna som marginaliseras (Nationella sekretariatet för genusforskning 2018b; Sandahl 2018). Man blickar också inåt och granskar normer i den egna organisationen (Sandahl 2018).

Enligt informanterna försöker man låta det könsneutrala tänkandet genomsyra biblioteksverksamheten och undvika att vara heteronormativa. Ett konkret exempel på detta ses i citatet nedan:

IP5: Och just enligt mig den där könsneutrala tanken liksom i hela biblioteksverksamheten [...] och så att man inte är heteronormativa, man försöker liksom, till exempel i bokutställningar om kärlek och sådant försöker vi alltid komma ihåg att lösgöra oss från sådana koncept som "normala" familjer och "normala" förhållanden.

I stället för att gå med på idén om "normala" familjer och förhållanden menar informanten att man försöker se till att uppvisa en mångfald och alltså inkludera medier med regnbågstema också i utställningar som inte handlar specifikt om hbtqi. Här ser man hur hbtqi får finnas till på samma villkor som icke-hbtqi och inte alltid särskiljs på något sätt eller utpekas som något speciellt. När medier med hbtqi-tema inkluderas i utställningar som inte specifikt handlar om hbtqi utmanas också heteronormen i biblioteksrummet eftersom det då tar plats och finns till på samma villkor som normen. Robinson (2016, 165) menar att man genom denna handling gör medierna med regnbågstema till en legitim del av bibliotekets samling. Att medier med hbtqi-tema får ta plats också utanför den specifika regnbågshyllan signalerar enligt Pavlov och Westeman (2013, 76) också att hbtqi är något viktigt.

Man försöker vid biblioteket också uppmärksamma och ta hbtqi i beaktande på andra sätt. Man använder sig av sociala medier²⁹ för att lyfta aktuella frågor som berör sexuella minoriteter och könsminoriteter, samt både flaggar och deltar i paraden när det är Pride-festival. Med jämna mellanrum ordnas utställningar med regnbågstematiserade medier i bibliotekets första våning och precis som vid Regnbågsbiblioteket i Umeå ordnas även olika evenemang, som regnbågssagostunder och författarbesök, i anknytning till regnbågshyllan. Genom att låta gästande författare läsa högt ur böcker med hbtqi-tema, vilket en av informanterna berättar om, menar hen att hbtqi kommer ut ur garderoben i biblioteksrummet. Hbtqi får alltså ta plats i biblioteket inte bara visuellt utan också verbalt. Fokus på hbtqi är inte heller begränsat inom bibliotekets väggar, utan man tar också verksamheten ut ur biblioteket.

---

²⁹ Regnbågshyllan i Berghäll har en egen Facebook-sida som hittas på adressen: <<https://www.facebook.com/sateenkaarihyllly/>>

Bibliotekets normkritiska tankesätt blir också synligt rent praktiskt i hur man organiserar toaletter och registrering av nya biblioteksanvändare. Biblioteket har könsneutrala toaletter och på blanketterna där man anhåller om bibliotekskort finns flera olika alternativ för kön utöver de binära man och kvinna, vilket ur ett transperspektiv gör biblioteket mer tillgängligt (se Ritchie & McNeill 2011; Waldman 2011; Robinson 2016; Pun et al. 2017). Man och kvinna har på blanketten kompletterats med alternativen ”annat” och ”vill inte ange”. Dessa aktiva val att frångå tvåkönsnormen kan förstås som subversiva inslag (Ambjörnsson 2006). Alternativet ”annat” är ett tydligt motstånd mot den dominerande tvåkönsmodellen och den heteronormativa samhällsordningen som grundar sig i en binär förståelse av kön (se Rosenberg 2002). Alternativet möjliggör en bredare förståelse av kön och blir här ett subversivt inslag.

I Hannervik och Lindahls (2016) studie konstateras att ett normkritiskt arbetssätt i hela biblioteksverksamheten hellre än en specifik regnbågshylla önskades av informanterna. Här kan jämföras med hbtq-certifieringen av organisationer, däribland bibliotek, i Sverige. Pavlov och Westeman (2013, 42, 49) som undersöker Hallonbergens bibliotek i Sundbyberg, vilket år 2013 var det första biblioteket att hbtq-certifieras frågar sig varför det tog så lång tid innan en kulturverksamhet certifierades. De undrar om det kan bero på att bibliotek och andra kulturverksamheter ofta lyfts fram som redan demokratiska och öppna platser, och att de därför inte skulle behöva arbeta mer med de här frågorna. Frågan lämnades i avhandlingen obesvarad men samma tankegångar kan ses i Ahmeds (2007) diskussion om hur en idealbild av organisationen paradoxalt nog kan göra att man misslyckas med att uppnå exempelvis mångfald eftersom man anser att inget mer behöver göras. Idealbilden kan dock också ha som positiv effekt att organisationen genom olika åtaganden aktivt strävar efter att uppnå den. Det senare kan ses när det gäller Berghälls bibliotek. När jag frågar informanterna varför man velat skapa en regnbågshylla är ett av svaren att det passar in i bibliotekets profil och att man vill lyfta fram bibliotekets värderingar. Om personalen ser biblioteket som normkritiskt eller könsneutralt är det enligt Ahmeds resonemang också troligt att olika åtaganden de gör kommer att sträva efter att uppnå detta.

Berghälls bibliotek blir ett exempel på hur ett normkritiskt arbetssätt kan ta sig uttryck i bibliotekskontexten (se även Pavlov & Westeman 2013; Samuelsson 2016). Normkritik handlar dock inte enbart om kön och sexualitet, utan inbegriper även andra kategorier, såsom vithet och funktionalitet (Nationella sekretariatet för genusforskning 2018b). Huruvida Berghälls normkritiska arbetssätt också sträcker sig över andra områden än kön och sexualitet diskuterades inte i intervjun, vilket i efterhand är synd eftersom det hade kunnat ge en bredare förståelse av bibliotekets normkritiska verksamhet och huruvida man har integrerat ett intersektionellt perspektiv (se Davis 2014).

Det mer minoriserande förhållningssättet till regnbågshyllan, vilket ses i flera av de andra biblioteken, låter hyllan vara ett mer isolerat fenomen. Där har man vid tidpunkten för intervjuerna valt att utöver regnbågshyllan inte fokusera desto mer på hbtqi-frågor, även om vissa enskilda initiativ som regnbågsrelaterade utställningar och boktips tagits. Vid två av biblioteken efterfrågas inte heller kön när man registrerar sig som användare. Bortsett från dessa mer enskilda sätt att ta hbtqi i beaktande har de tre andra biblioteken inte aktivt och mer genomgående lagt fokus på sexuella minoriteter och könsminoriteter. Här bör dock poängteras att flera av biblioteken vid en uppföljning innan studiens publicering uppger att man efter intervjuerna har lagt mer fokus på hbtqi. Biblioteken har kopierat en del av Berghälls mer normkritiska arbetssätt – det mest synliga av dem – men regnbågshyllan har i de andra biblioteken inte nödvändigtvis samma funktion då den är ensam. Regnbågshyllan som ett isolerat initiativ kan göra mindre än som en del av ett mer omfattande normkritiskt arbetssätt och kan till och med vara problematisk, vilket belystes i diskussionen om heteronormativitet. Den ensamma regnbågshyllan lyfter fram hbtqi och ger det visserligen synlighet, men kan samtidigt förstärka heteronormen, vilket i avsaknad av normkritik eller andra ansträngningar för att inkludera hbtqi kan riskera att bli utpekande (jämför Hannervik & Lindahl 2016).

Regnbågshyllan är inte statisk utan skapas hela tiden i växelverkan med andra praktiker runtom den. Om hyllan är en del av ett arbetssätt som genomgående försöker uppmärksamma och frångå olika normer kan den få en annan funktion än om den är mer av en punktinsats. Som diskuterats tidigare i detta kapitel kan den ensamma hyllan i sig riskera att förstärka heteronormen. Om hyllan däremot befinner sig i en miljö där hbtqi får ta plats och ges synlighet på samma villkor som icke-hbtqi blir hyllan inte på

samma sätt endast en samlingsplats, eller getto, för hbtqi. När hbtqi finns med i utställningar och evenemang som en naturlig del av bibliotekets samling eller utbud av aktiviteter blir hyllan något som, i stället för att på ett eventuellt utpekande sätt synliggöra och lyfta hbtqi, snarare ger det extra synlighet i en omgivning som redan är inkluderande och normkritisk. Hyllan i ett mer universaliserande normkritiskt arbetssätt kan ses som något som stöder det normkritiska arbetet, men också vice versa, de kan båda stödja varandra. Den blir då mer av en naturlig del av en verksamhet som aktivt och synligt motarbetar vissa normer. Hyllan har alltså som del av ett normkritiskt och inkluderande arbetssätt en annan betydelse och funktion än om den är ett isolerat initiativ. Regnbågshyllan i sig kan, som diskuterats, förstärka heteronormen, men genom att kombinera den med ett normkritiskt arbetssätt kan man komma åt och öppna upp normer om kön och sexualitet. Med ett intersektionellt normkritiskt arbetssätt kommer man dessutom åt också andra normer än enbart gällande kön och sexualitet (se Davis 2014). Även om hyllan i samtliga undersökta bibliotek är ”samma sak”, en regnbågshylla, är den ändå olika eftersom den skapas olika beroende på kontext. Betydelsen blir därför också olika. Rosenberg (2002) lyfter fram att queer i sig vill ifrågasätta det heteronormativa framom att bara sträva efter tolerans eller representation av marginaliserade grupper. Dessa aspekter är dock ändå, som diskuterats i kapitel sex, väldigt viktiga. Sett ur ett queerperspektiv blir emellertid Berghälls mer universaliserande förhållningssätt till regnbågshyllan att föredra framom ett mer minoriserande.

Uttryck av heteronormativitet i intervjusamtalet

Heteronormen är som konstaterats aktivt normerande (Rosenberg 2002) och den kommer upprepade gånger fram i hur informanterna uttrycker sig under intervjuerna. Den blir exempelvis tydlig när informanterna tillfrågas om hurudan bok de rekommenderar till en användare som vill läsa en kärleksroman. Flera av informanterna tror att det i första hand är en bok om heterosexuell kärlek som rekommenderas. En av dem menar ändå att hen kan tänka sig att rekommendera en bok ur regnbågshyllan till en ung person som frågar, men inte till en äldre. Informantens svar blir ett exempel på hur olika maktstrukturer – i det här fallet ålder och kön eller sexualitet eller båda – samverkar och hur olika förutfattade meningar eller stereotyper kan påverka bland annat

tillgängligheten av medierna, men också hur villig man är att medvetet utmana eller bryta mot normen.

Heteronormen blir också synlig i de ord informanterna använder, som exempelvis i citatet nedan där informanten pratar om ”den så kallade vanliga befolkningen”:

IP5: Alltså inte liksom segregera dem till något eget separat, det låter negativt, det är lite som att då skulle inte den så kallade vanliga befolkningen gå vilse och i misstag ta regnbågsböckerna när de är åtskilda...

Genom frasen ”vanliga befolkningen” reproduceras heteronormen eftersom ”vanlig” här förstås som syftande på den grupp av befolkningen som *inte* är hbtqi. Majoritetsbefolkningen blir normen, medan hbtqi blir den Andra. Detsamma kan ses i hur ordet ”normal” i flera intervjuer används när det hänvisas till de medier som är placerade utanför regnbågshyllan:

IP3: Det är en bra fråga. Jag tror kanske, jag är ledsen att säga, men huvudsakligen är det nog en normal romantisk bok vi rekommenderar.

IP4: Först tittade jag efter de böcker som fanns i två exemplar och sedan lade jag ett av dem i regnbågshyllan och det andra lämnade i den normala samlingen.

I något fall lägger informanten ordet ”normal” inom citattecken, kanske för att visa att hen inte egentligen håller med om innebörden i det ord hen använder:

IP7: Sedan bestämde jag att, nå, jag lägger dem tillbaka med den normala [skrattar] ”normala” musiken och lämnade dem dit, och därifrån har de gått åt mycket bättre.

Att det ändå är ordet normal som används om det som inte är regnbågshyllan visar hur stark heteronormen i samhället och biblioteksrummet är. Att den kryper fram så tydligt, också när informanterna i vissa fall uttryckligen vill utmana den, visar på hur viktigt det är att försöka utmana och lösgöra sig från den. I informanternas användning av ordet ”normal” för att beskriva något som inte är regnbågshyllan ser man hur heteronormativitetens första princip, exkludering, skapar ett vi och de (se Rosenberg 2002). Genom användningen av ordet ”normal” återskapas hbtqi som motsats till

det ”normala” när det exkluderas ur kategorin ”normala samlingar”. Användningen av ordet för att beskriva medier utanför regnbågshyllan blir ett tydligt exempel på hur hbtqi skapas som den Andra, något som generellt sker i just det vardagliga som språket (Nationella sekretariatet för genusforskning 2018a).

Andra uttryck för heteronormativitet blir också synliga i intervjuerna, bland annat i följande fundering. En av informanterna menar att många av de medier som finns i regnbågshyllan, som exempelvis uppväxtskildringar, i grund och botten handlar om att vara annorlunda och att man inte behöver ”vara homosexuell” för att kunna identifiera sig med dessa. Detta blir som Campbell (2000) uttrycker det, ett sätt att göra hbtqi mer ”mainstream” genom att:

arguing that its concerns are not those of a specific minority, but those of the human community as a whole. You don't have to be homosexual to understand loneliness or insanity: such themes are universal (Campbell 2000, 129)

En liknande universalisering av homosexualitet kan ses i hur medierna på 1990-talet tonade ner det lesbiska temat i filmen *Fucking Åmål*, för att i stället låta det bli symboliskt som ett uttryck för utanförskap. Denna tystnad kring och ignorans av det lesbiska temat är enligt Rosenberg (2002, 106) ”ett av de mest fräppanta exemplen på heteronormativitet i slutet av 1990-talet”. Ambjörnsson (2006, 72) lyfter det också som ett exempel på hur homosexualitet inkluderas i normen. Hon skriver att ett omnämnande av det lesbiska temat enligt journalisternas resonemang kunde befaras skrämja bort människor eller ge dem uppfattningen att filmen endast är för homosexuella. Samtidigt innebär inkluderingen också ett osynliggörande (se Rosenberg 2002; Ambjörnsson 2006). Precis som nedtoningen av det lesbiska i *Fucking Åmål* kan nedtoningen av det ickenormativa i regnbågshyllan förstås som ett uttryck för heteronormativiteten. Nedtoningen av temat universaliserar visserligen regnbågshyllan och gör den mer allmängiltig, men osynliggör samtidigt dess explicita teman.

8 Slutdiskussion

I denna studie har jag granskat regnbågshyllans betydelse. Den övergripande frågeställningen för studien har varit: Vilken är regnbågshyllans betydelse i det allmänna biblioteket? För att besvara frågeställningen har jag använt mig av tre mer specifika forskningsfrågor: Vad vill biblioteket med regnbågshyllan? Hur förhåller sig regnbågshyllan till bibliotekets lagstadgade uppgifter och till informanternas förståelse av biblioteket som institution? Vad gör regnbågshyllan? Forskningsfrågorna har i tre olika analyskapitel diskuterats och analyserats med hjälp av en teoretisk bakgrund från såväl genusvetenskaplig forskning, huvudsakligen queerteori, som informationsvetenskapliga studier om hbtq och bibliotek eller informationsbehov. Studien fyller ur forskningssynpunkt ett behov eftersom det saknas tidigare studier om regnbågshyllor ur detta perspektiv.

Studien baserar sig huvudsakligen på intervjuer med bibliotekspersonal vid fyra allmänna bibliotek i Finland. Som stöd för analysen har observationer av bibliotekens fysiska regnbågshyllor utförts och även bibliotekslagen har granskats. Genom intervjuer med personer som sammanställt och upprätthållit hyllorna har jag kommit åt bakomliggande syften till skapandet av dem och fått en insikt i hur de förstås ur ett biblioteksperspektiv. Observationerna av regnbågshyllorna i de fyra biblioteken har gett mig en bild av de fysiska hyllorna i sig och deras plats i biblioteksrummet, vilken har kompletterat intervjumaterialet och gett en bredare förståelse för hyllornas såväl fysiska som metaforiska plats i biblioteket.

I kapitel fem, som är det första analyskapitlet, diskuterade jag regnbågshyllan i förhållande till kunskap. Biblioteket förstås såväl av informanterna som av bibliotekslagen (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 6) som starkt sammankopplat med kunskap och information. Ett av regnbågshyllans centrala syften är också kunskaps-spridning. Biblioteket kan förstås som en kunskapsinstitution och regnbågshyllan blir i förhållande till detta ett sätt att samla, organisera, synliggöra och sprida kunskap om hbtq, eller en slags kunskapspraxis. Även bibliotekets uppgift att ”tillhandahålla en mångsidig [...] samling” (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 6:2), kan relateras till regnbågshyllan. Hyllan synliggör hbtq som annars riskerar att bli osynligt (Robinson 2016) och lyfter på så sätt fram mångsidigheten i samlingarna. I biblioteket

som minnesinstitution kan regnbågshyllan förstås som en form av föränderligt arkiv där ickenormativa historier får ta plats. Den lyfter fram och ger synlighet till en typ av historier som genom tiden marginaliserats (Hellesund 2016). I materialet framkommer att informanterna önskar kunna erbjuda en regnbågshylla som utan att censurera det negativa lägger tyngdpunkten på det positiva. Denna önskan kan förstås som en motvikt till hur queera historier generellt framställs och hur det queera livet generellt konstrueras som ett olyckligt liv (se Ahmed 2009). Den kan också förstås som viktig i förhållande till identitetsskapande, vilket diskuterats i kapitel sex. Att negativa historier får ta plats vid sidan av de positiva är dock centralt eftersom en stark betoning av positiva historier kan fungera nedtystande och osynliggöra bland annat den diskriminering och det våld hbtqi-personer ännu utsätts för (Ahmed 2009). I kapitlet diskuterades också vilken bild medierna i hyllan ger av hbtqi och i materialet framkom en tendens att homosexualitet överrepresenteras i hyllan. Representationen i hyllan är central för hur väl hyllan kan fungera som verktyg för identitetsskapande. Hyllan blir också en form av kategorisering av medierna. Genom att bryta ut medierna till en egen helhet antyder man att dessa på något sätt skiljer sig från andra medier, vilket dels kan fungera exkluderande och dels stämplar medierna som regnbågsmedier.

I kapitel sex diskuterade jag regnbågshyllan i relation till jämlikhet. Informanterna beskriver biblioteket som en jämlik plats och denna tanke går som en röd tråd genom intervjuerna. Även bibliotekslagen poängterar att biblioteket är ”avsett för alla befolkningsgrupper” (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 3:1) och att det ”ska kunna användas av och vara tillgängligt för alla” (Lag om allmänna bibliotek 1492/2016, 10). Ett av de viktigaste syftena bakom regnbågshyllan är enligt informanterna jämlikhet, vilket går väl ihop med såväl deras förståelse av biblioteket som institution som bibliotekslagens bestämmelser. Jämlikheten som eftersträvas verkar uppnås genom att sätta extra fokus på vissa specifika grupper, som sexuella minoriteter och könsminoriteter. Hyllan har ett symboliskt värde genom att visa att alla är välkomna som de är i biblioteket och den förstås av informanterna även som ett sätt att arbeta för ökad jämlikhet, eftersom den kan öka acceptansen för hbtqi genom synlighet och kunskaps-spridning. Den kan också enligt informanterna normalisera hbtqi, vilket av dem förstås som något positivt även om det ur ett queerperspektiv kan problematiseras (Ladendorf 2008). Trots att flera av informanterna lyfter bibliotekets neutralitet framkommer att det egentligen inte är ett neutralt, utan ett jämlikt, bibliotek man önskar och regnbågs-

hyllan blir i detta ett medel för förändring. Ett viktigt syfte med hyllan uppges vara att göra medierna mer tillgängliga, vilket även relaterar till jämlikhet. Analysen har emellertid visat att hyllan både kan öka och minska tillgängligheten för enskilda användare. Dubbelplacering har därför konstaterats bli relevant för huruvida medierna blir mer tillgängliga eller inte med en regnbågshylla. I kapitlet diskuterades också huruvida regnbågshyllan mött på motstånd och hur detta motstånd är relaterat till förhandsuppfattningar om hur hyllan skulle komma att tas emot baserat på det område biblioteket befinner sig i. Analysen har visat att dessa inte nödvändigtvis har något samband, eftersom det enda av biblioteken som fått betydande negativ respons befinner sig i ett område som kan ses som centrum för hbtqi-kultur.

I kapitel sex diskuterades även regnbågshyllan i förhållande till sexuella minoriteter och könsminoriteter. Informanterna lyfter att man med hyllan önskar stödja dessa minoriteter på olika sätt. Detta kan ske bland annat genom att öka kunskapen om hbtqi, vilket relaterar tillbaka till diskussionen om hyllan som kunskapspraxis i kapitel fem. Hyllan kan även fungera som ett verktyg vid identitetsskapandet genom att erbjuda representation, vilket är centralt för att en identitet ska vara möjlig att skapa (Lundahl 1998). Synligheten regnbågshyllan ger hbtqi kan också bidra till att ge gruppen erkännande, vilket är centralt för identiteten (Engdahl 2010). Hyllan i sig kan även förstås som ett erkännande från bibliotekets sida, vilket relaterar tillbaka till att alla ska få vara sig själva i biblioteket. Existensen av regnbågshyllan är ett fint ställningsstagande som visar att biblioteket välkomnar hbtqi-personer och kan, som konstateras i Hannervik och Lindahls (2016) studie, fungera inkluderande. Trots sina positiva aspekter kan hyllan dock även fungera exkluderande och utpekande.

I kapitel sju diskuterade jag regnbågshyllan i förhållande till heteronormativitet. I materialet framkom en önskan om att med regnbågshyllan motverka eller utmana heteronormen. I analysen har jag visat att hyllan såväl kan förstärka som utmana denna norm. Regnbågshyllan som ett ensamt initiativ har visat sig kunna vara problematisk, eftersom den kan riskera att skilja ut hbtqi som annorlunda och på så sätt bidra till en fortsatt diskriminering av gruppen trots ett motsatt syfte. Eftersom heterosexualiteten behöver en motpol för att kunna upprätthålla sin överordnade status (Rosenberg 2002) kan utbrytningen av medierna i regnbågshyllan i egenskap av medier med hbtqi-tema förstärka heterosexualitetens överordnade position. Samtidigt blir gettoiseringen av

medierna en förstärkning av hbtqi-personers position som den Andra och deras normbrytande synliggörs ytterligare i och med regnbågshyllan, vilket i sin tur förstärker gettoiseringen (Olson 2002). Regnbågshyllan kan med andra ord lyfta fram hbtqi som annorlunda – som den Andra – och befästa heteronormen trots att syftet är att utmana den. Samtidigt som regnbågshyllan kan förstärka heteronormen kan den emellertid också förstås som en form av motstånd eller subversivt inslag. I hyllan synliggörs olika erfarenheter och identitetspositioner som bryter mot det förväntat heteronormativa och idén om enhetliga identiteter. Eftersom synlighet ännu i dag är en viktig del av den queera kampen (Ambjörnsson 2006) kan det brytande av tystnaden kring hbtqi som sker i regnbågshyllan ses som en form av motstånd mot heteronormativiteten. Hyllan kan i sig också förstås som queer i och med att den ger synlighet till en mångfald av kön och sexualitet, och på så sätt lyfter dess särart och legitimerar den.

I kapitlet diskuterades också hur regnbågshyllan kan vara en del av ett mer omfattande normkritiskt arbetssätt. Regnbågshyllan kan som en del av ett mer universaliserande arbetssätt ha en annan betydelse än i ett mer minoriserande. Ett alternativ eller komplement till en ensam regnbågshylla kan vara att inkludera och synliggöra hbtqi på ett mindre utpekande sätt i hela biblioteksverksamheten genom att arbeta normkritiskt. Regnbågshyllan kan, som i Berghäll, kombineras med ett genomgående normkritiskt perspektiv i biblioteksarbetet. Eftersom normer är möjliga att påverka (Nationella sekretariatet för genusforskning 2018b) kan ett normkritiskt arbetssätt, där fokus läggs på normer och maktstrukturer i den egna organisationen, bidra till att öppna upp och förändra desamma. Med ett intersektionellt normkritiskt perspektiv kommer man dessutom även åt andra normer utöver kön och sexualitet. Genom exemplet Berghäll har det i analysen också åskådliggjorts hur allmänna bibliotek kan arbeta med hbtqi-frågor.

En viktig aspekt av regnbågshyllan har i analysen visat sig vara att lyfta och synliggöra medier med hbtqi-tema, men den fysiska hyllan är inte det enda sättet att göra detta på och flera andra alternativ har framkommit i analysen. Ett annat sätt är exempelvis att ha digitala listor över medier med regnbågstema, vilket Celia³⁰ har. Dessa två sätt kan också kombineras, som vid Karleby och Berghäll. Medier som placeras enligt klass

---

³⁰ På Celias webbsidor hittas litteratur med regnbågstema genom en katalogsökning med sökordet "sateenkaarikirjallisuus" (Celia 2015).

kan synliggöras med hjälp av klistermärken som guidar användare till medier med specifika teman (ALA 2005; Ritchie & McNeill 2011), vilket exempelvis gjorts på ungdomsavdelningen vid Åbo stadsbibliotek (Perera 2016) och även vid Runosbackens bibliotek. Regnbågsklistermärken kan precis som den fysiska hyllan ha ett symboliskt värde (jämför Cooper 2011; Winkelstein 2014), men har som hyllan även aspekter som kan problematiseras (ALA 2005; Naidoo 2013). Medier med hbtqi-tema kan också synliggöras på ett mindre utpekande sätt genom att inkluderas i exempelvis utställningar och boktips tillsammans med och på samma villkor som det övriga beståndet, vilket exemplifierats i diskussionen om Berghälls normkritiska arbetssätt (se även Pavlov & Westeman 2013; Samuelsson 2016). Slutligen kan medier med regnbågstema synliggöras i bibliotekets databas genom en förbättrad ämnesords-indexering.

Denna studie har bidragit till en större förståelse för vilken betydelse regnbågshyllan har i det allmänna biblioteket, samt en bredare insyn i hur bibliotek kan ta i beaktande och inkludera hbtqi-frågor i sin verksamhet. I analysen har synliggörandet av medier som behandlar sexuella minoriteter och könsminoriteter framträtt som en central aspekt av hyllan. Synliggörandet är en återkommande del av de olika teman som av informanterna lyfts som hyllans syften och det har i analysen visat sig ha såväl positiva som negativa aspekter. Analysen har visat att regnbågshyllan som fenomen är komplex och kan ha förhållandevis olika, och i vissa fall rentav motsägelsefulla, aspekter; hyllan kan såväl minska som öka tillgängligheten av medierna med hbtqi-tema, den kan både förstärka och utmana heteronormen, och den kan fungera inkluderande samtidigt som den kan upplevas exkluderande. Ett annat exempel på hur det blir något av en ambivalens mellan olika syften med hyllan och vad den teoretiskt kan göra är hur informanterna menar att man genom hyllan vill normalisera hbtqi så att det på samma sätt som icke-hbtqi inte är något speciellt. Queer å andra sidan motsätter sig normalisering (Berg & Wickman 2010) och den aktivistiska queerrörelsens agenda var också att lyfta homosexualitetens särart (Kulick 1996), vilket kan förstås som det motsatta till en normalisering. Det intressanta är att regnbågshyllan de facto kan förstås som ett verktyg för båda dessa syften. Det finns med andra ord en stor motsägelsefullhet kring vad hyllan potentiellt kan göra. Vad hyllan är och gör, samt vilken betydelse den har är ambivalent och beror såväl på i vilken kontext den befinner sig som ur vilket perspektiv den förstås. I förståelsen av biblioteket som kunskaps-

institution blir hyllan en slags kunskapspraxis, i biblioteket som minnesinstitution en form av queerarkiv och i biblioteket som en jämlik plats en jämlikhetssymbol och ett medel för förändring.

Förslag på fortsatt forskning om ämnet

Denna studie har utforskat regnbågshyllans betydelse i det allmänna biblioteket. Regnbågshyllor är emellertid ett brett ämne och på grund av studiens begränsade omfattning har många intressanta diskussioner endast nämnts i förbigående. Många av de aspekter som lyfts i studien kunde med fördel vidareutvecklas och undersökas i fortsatt forskning om ämnet. I och med att regnbågshyllor har blivit allt vanligare på bibliotek i Finland, men också i Sverige, finns även ett behov av mer forskning. I studien har endast bibliotekspersonal intervjuats och ur ett maktperspektiv är det även viktigt att låta användare komma till tals, vilket kunde göras i fortsatta studier. Att undersöka användares åsikter om regnbågshyllan kunde också ge en bredare förståelse för dess betydelse i biblioteket. Även hyllans faktiska effekter vore av stor vikt att granska mer konkret. Eftersom endast bibliotek som valt att skapa fysiska regnbågshyllor inkluderats i studien saknas en diskussion kring orsaker att inte skapa en hylla, vilket också kunde vara betydelsefullt att undersöka. I studien har ingen innehållsanalys av medierna i hyllorna utförts, men med tanke på vikten av representation (Lundahl 1998; Seppä 2007; Pohjanen & Kortelainen 2016) vore det även centralt att granska hyllornas innehåll. Slutligen kunde fortsatta studier även undersöka på ett mer generellt plan hur bibliotek, men också andra kulturinstitutioner i Finland, arbetar med hbtqi-frågor och normkritik.

Litteraturförteckning

Ahmed, Sara (2007) "The language of diversity". *Ethnic and Racial Studies*, 30(2), 235-256.

Ahmed, Sara (2009) "Happiness and queer politics". *World picture journal*, (3). Tillgängligt på http://www.worldpicturejournal.com/WP_3/PDFs/Ahmed.pdf. [Hämtat 4 februari 2019].

ALA (2005) *Labels and rating systems*. Tillgängligt på <http://www.ala.org/Template.cfm?Section=interpretations&Template=/ContentManagement/ContentDisplay.cfm&ContentID=8657>. [Hämtat 26 november 2018].

Alanko, Katarina (2013) *Hur mår hbtqi-ungdomar i Finland?*. Ungdomsforskningsnätverket/ Ungdomsforskningsällskapet & Seta. (Ungdomsforskningsnätverket/ Ungdomsforskningsällskapet Nätpublikation 68, Seta-publikationer 21). Tillgängligt på https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hbtiq_unga.pdf. [Hämtat 20 februari 2019].

Almgren, Päivi & Päivi Jokitalo (2010) *Kirjasto 2011: Vaikutteita maailmalta*. Helsingfors: Avain.

Ambjörnsson, Fanny (2006) *Vad är queer?*. Stockholm: Natur och kultur.

Barnens bibliotek (2018) *Vad är en äppelhylla?*. Tillgängligt på <http://www.barnensbibliotek.se/tabid/1281/Default.aspx>. [Hämtat 4 september 2018].

Beauvoir, Simone de (2008 [1949]) *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts pocket.

Benito, Miguel (2001) *Kunskapsorganisation: en introduktion till katalogisering, klassifikation och indexering*. Borås: Taranco.

Berg, Martin & Jan Wickman (2010) *Queer*. Malmö: Liber.

Biblioteken.fi (2015) *Regnbågshylla på Helsingfors arbetsbibliotek*. [Nyhetsartikel 6 mars 2015]. Tillgängligt på <http://www.biblioteken.fi/sv/nyheter/aktuellt-i-biblioteksbranschen/regnbagshylla-pa-helsingfors-arbis-bibliotek-f3351#.WBHoc3r9yZh>. [Hämtat 6 september 2017].

Bibliotekslag 904/1998. *Finlands författningssamling*. Helsingfors: Riksdagen.

Bond, Bradley J.; Veronica Hefner & Kristin L. Drogos (2009) "Information-seeking practices during the sexual development of lesbian, gay, and bisexual individuals: The influence and effects of coming out in a mediated environment". *Sexuality & Culture*, 13(1), 32-50.

- Boon, Michele Hilton & Vivian Howard (2004) "Recent lesbian/gay/bisexual/transgender fiction for teens: are Canadian public libraries providing adequate collections?". *Collection building*, 23(3), 133-138.
- Bromseth, Janne (2010) "Kapitel 1. Förändringsstrategier och problemförståelser: Från utbildning om den Andra till queer pedagogik". I Bromseth, Janne & Frida Darj (red.) *Normkritisk pedagogik: Makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap. 27-54.
- Brooks, Abigail & Sharlene Nagy Hesse-Biber (2007) "An invitation to feminist research". I Hesse-Biber, Sharlene Nagy & Patricia Leavy (red.) *Feminist research practice: a primer*. Thousand Oaks: SAGE Publications. 1-24.
- Brown, Aimee (2011) "How queer 'pack rats' and activist archivists saved our history: An overview of lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer (LGBTQ) archives, 1970-2008". I Greenblatt, Ellen (red.) *Serving LGBTIQ Library and Archives Users: Essays on Outreach, Service, Collections and Access*. Jefferson: McFarland & Company, Inc., Publishers. 121-135.
- Butler, Judith (2004) *Undoing gender*. London: Routledge.
- Butler, Judith (2007 [1990]) *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.
- Campbell, Grant (2000) "Queer theory and the creation of contextual subject access tools for gay and lesbian communities". *Knowledge Organization*, 27(3), 122-131.
- Carmichael, James V. Jr. (1998) *Homosexuality and United States libraries: Land of the free, but not home to the gay*. 64th IFLA General Conference, Amsterdam, Netherlands, 16-21 augusti 1998. Tillgängligt på <http://origin-archive.ifla.org/IV/ifla64/002-138e.htm>. [Hämtat 27 februari 2018].
- Celia (2015) *Sateenkaarikirjallisuus Celiassa*. [Nyhetsartikel 26 juni 2015]. Tillgängligt på <https://www.celia.fi/news/sateenkaarikirjallisuus-celiassa/>. [Hämtat 26 februari 2018].
- Celia (2018) *Om Celia*. Tillgängligt på <https://www.celia.fi/sv/om-celia/>. [Hämtat 10 oktober 2018].
- Christensen, Ben (2008) "Minoritization vs. universalization: Lesbianism and male homosexuality in LCSH and LCC". *Knowledge Organization*, 35(4), 229-238.
- Cooper, Danielle (2011) "Big gay library:" *An ethnography of the Pride library at the University of Western Ontario*. Masteruppsats, Faculty of Information, University of Toronto.

Cruells, Marta & Gerard Coll-Planas (2013) "Challenging equality policies: The emerging LGBT perspective". *European Journal of Women's Studies*, 20(2), 122-137.

Curry, Ann (2005) "If I ask, will they answer?: evaluating public library reference service to gay and lesbian youth". *Reference & user service quarterly*, 45(1), 65-74.

Dalen, Monica (2015) *Intervju som metod*. 2 uppl. Malmö: Gleerups.

Davies, Karen & Johanna Esseveld (1989) *Kvalitativ kvinnoforskning*. Stockholm: Arbetslivscentrum.

Davis, Kathy (2014) "Intersectionality as critical methodology". Lykke, Nina (red.) *Writing academic texts differently: Intersectional feminist methodology and the playful art of writing*. London: Routledge. 17-29.

Diskrimineringslag 1325/2014. *Finlands författningssamling*. Helsingfors: Riksdagen.

Edeholt, Christer (2016) *Regnbågsbiblioteket - the rainbow library: ett arbetssätt för att lyfta hbtq på Umeå stadsbibliotek*. [Informationsbroschyr]. Tillgängligt på https://www.hb.se/PageFiles/134293/ChristerEdeholt_Regnb%C3%A5gsbiblioteket_2016.pdf. [Hämtat 21 oktober 2016].

Engdahl, Ulrica (2010) *Att vara som/den 'en' är: En etisk diskussion om begreppen rättvisa, erkännande och identitet i en trans*kontext*. Diss. Linköpings universitet. Linköping: Linköping University Electronic Press.

Entressen kirjasto (2016) *Entressen kirjaston Sateenkaarihyllä*. [Facebook-inlägg 29 mars 2016]. Tillgängligt på https://www.facebook.com/pg/entressenkirjasto/photos/?tab=album&album_id=10153776662251743. [Hämtat 3 januari 2018]

Eriksson, Panda (2016) *Kulttuuri kuuluu kaikille!: Kartoitus saavutettavuuden ja esteettömyyden tilanteesta sekä esteettömyyden kehitystyö Turun kaupungin kahdessa kulttuuri-instituutiossa: Pääkirjastossa ja Konserttitalolla*. YH-examensarbete, Kulttuurituotannon koulutusohjelma, Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Finlands grundlag 731/1999. *Finlands författningssamling*. Helsingfors: Riksdagen.

Forskningsetiska delegationen (2017) *Etiska principer*. Tillgängligt på <http://www.tenk.fi/sv/etikprovning-inom-humanvetenskaperna/etiska-principer>. [Hämtat 8 mars 2017].

FRA (2014) *EU LGBT survey – European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey: Main results*. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxemburg: Publications Office of the European Union. Tillgängligt på <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/eu-lgbt-survey-european-union-lesbian->

gay-bisexual-and-transgender-survey-main. [Hämtat 20 februari 2019].

Gardell, Jonas (2012) *Torka aldrig tårar utan handskar: 1. Kärleken*. Stockholm: Norstedt.

Gemzöe, Lena (2002) *Feminism*. Stockholm: Bilda.

Gillham, Bill (2008) *Forskningsintervjun: tekniker och genomförande*. Lund: Studentlitteratur.

GLAAD (2016) *Where we are on tv '16 – '17: GLAAD's annual report on LGBTQ inclusion*. [Rapport]. Tillgängligt på <https://www.glaad.org/whereweareontv16>. [Hämtat 24 februari 2019].

GLBTRT (2018) *GLBTRT history timeline*. Tillgängligt på <http://www.ala.org/rt/glbtrt/about/history>. [Hämtat 31 oktober 2018].

Goldthorp, Jacqueline D. (2007) "Can Scottish public library services claim they are socially inclusive of all minority groups when lesbian fiction is still so inaccessible?". *Journal of librarianship and information science*, 39(4), 234-248.

Gothlin, Eva (2008) "Förord". I Beauvoir, Simone de (2008) *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts pocket. 7-19.

Gough, Cal & Ellen Greenblatt (1990) *Gay and lesbian library service*. Jefferson, N.C.: McFarland & Company.

Greenblatt, Ellen (2011) *Serving LGBTIQ Library and Archives Users: Essays on Outreach, Service, Collections and Access*. Jefferson: McFarland & Company, Inc., Publishers.

Gripsrud, Jostein (2011) *Mediekultur, mediesamhälle*. 3 uppl. Göteborg: Daidalos.

Hakunilankirjasto (2017) [Instagram-inlägg 2 augusti 2017]. Tillgängligt på <https://www.instagram.com/p/BXSM7BgBtNv/?taken-by=hakunilankirjasto>. [Hämtat 26 februari 2018].

Hannervik, Anna Helm & Tina Lindahl (2016) *Att utpeka för att inkludera: en intervjustudie om folkbibliotekens regnbågshyllor*. Kandidatuppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap, Linnéuniversitetet.

Harding, Sandra (1987) "Introduction: Is there a feminist method?". I Harding, Sandra (red.) *Feminism and methodology: Social science issues*. Bloomington: Indiana University Press. 1-14.

Hellesund, Tone (2016) "Skeivt arkiv: The establishment of a queer historical archive in Norway 2012-2015". *lambda Nordica*, (3-4), 111-134.

- Helmet (2017) *Regnbågshyllorna i Stensvik, Nöykkis och Sökö bibliotek*. [Nyhetsartikel 2 augusti 2017]. Tillgängligt på [http://www.helmet.fi/sv-FI/Bibliotek_och_tjanster/Noykis_bibliotek/Bibban_just_nu/Regnbagshyllorna_i_Stensvik_Noykkis_och_\(99605\)](http://www.helmet.fi/sv-FI/Bibliotek_och_tjanster/Noykis_bibliotek/Bibban_just_nu/Regnbagshyllorna_i_Stensvik_Noykkis_och_(99605)). [Hämtat 26 februari 2018].
- Hietala, Marjatta (2001) "Foundation of libraries in the historical context". I Mäkinen, Ilkka (red.) *Finnish public libraries in the 20th century*. Tammerfors: Tampere University Press : Tajua. 7-22.
- Hirsijärvi, Sirkka & Helena Hurme (2000) *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsingfors: Yliopistopaino.
- Howard, Jessica L. (2011) "Library resources and services for bisexuals". I Greenblatt, Ellen (red.) *Serving LGBTIQ Library and Archives Users: Essays on Outreach, Service, Collections and Access*. Jefferson: McFarland & Company, Inc., Publishers. 7-12.
- IFLA (2015) *About the LGBTQ users special interest group*. Tillgängligt på <https://www.ifla.org/about-lgbtq>. [Hämtat 31 oktober 2018].
- IFLA (2017) *About IFLA*. Tillgängligt på <https://www.ifla.org/about>. [Hämtat 10 november 2017].
- Institutet för hälsa och välfärd (2018) *Ordlista*. Tillgängligt på <https://thl.fi/sv/web/jamstallldhet/framjande-av-jamstallldhet/ordlista>. [Hämtat 20 februari 2019].
- Jaeger, Paul T. & Lindsay C. Sarin (2016) "The politically engaged public library: Admitting and embracing the political nature of libraries and their goals". *Public Library Quarterly*, 35(4), 325-330.
- Joensuu, Liisa (2018) *Allmänheten gjorde sig hemmastadd i Ode*. [Nyhetsartikel 14 december 2018]. Tillgängligt på <https://www.oodihelsinki.fi/sv/allmanheten-gjorde-sig-hemmastadd-ode/>. [Hämtat 1 januari 2019].
- Jokinen, Juho (2015) "Kallion kirjasto sai Suomen ensimmäinen homohyllyn". *Helsingin Sanomat*, 28 januari 2015. Tillgängligt på <http://www.hs.fi/kaupunki/a1305922236406>. [Hämtat 27 oktober 2016].
- Justesen, Lise & Nanna Mik-Meyer (2011) *Kvalitativa metoder: Från vetenskapsteori till praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Kankkunen, Paula; Päivi Harinen; Elina Nivala & Mari Tapio (2010) *Kuka ei kuulu joukkoon?: Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa*. Sisäasiainministeriö. (Sisäasiainministeriön julkaisut 36/2010). Tillgängligt på: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-491-628-8>. [Hämtat 20 februari 2019].

Karlsson, Erika & Alexandra Melander (2015) *Ämnesorden i regnbågshyllan: ett queerteoretiskt perspektiv*. Kandidatuppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap, Linnéuniversitetet.

Kirjasto Helsinki (Puistola) (2017) [Facebook-inlägg 19 juli 2017]. Tillgängligt på <https://www.facebook.com/Puistolankirjasto/photos/pb.239633096085449.-2207520000.1500608054./1423640184351395/?type=3>. [Hämtat 26 februari 2018].

Kirjastot.fi (2018) *Statistik för allmänna biblioteken i Finland*. Tillgängligt på <http://tilastot.kirjastot.fi/?lang=sv&orgs=1&years=1999,2000,2001,2002,2003,2004,2005,2006,2007,2008,2009,2010,2011,2012,2013,2014,2015,2016,2017&stats=1,33,100,101,104,107,108,109,110,111,112,115,183>. [Hämtat 18 oktober 2018].

Kivilaakso, Katri; Ann-Sofie Lönnngren & Rita Paqvalén (2012) "Förord". I Kivilaakso, Katri; Ann-Sofie Lönnngren & Rita Paqvalén (red.) *Queera läsningar: Litteraturvetenskap möter queerteori*. Hägersten: Rosenlarv. 4-12.

Korkea-aho, Kaj (2016) "Gå inte vilse i biblioteket". *Bibban*, (1), 24-25.

Kulick, Don (1996) "Queer theory: Vad är det och vad är det bra för?". *lambda nordica*, (3-4), 5-22.

Kultur för alla (2018) *Queerhistorisk månad nu för första gången i Finland 20.10.-20.11.2018*. [Nyhetsartikel 19 oktober 2018]. Tillgängligt på http://www.kulttuuriakaikille.fi/nyheter/queerhistorisk_maanad_forsta_gangen_i_finland. [Hämtat 16 november 2018].

Kuopion kaupunginkirjasto (2017) [Facebook-inlägg 6 februari 2017]. Tillgängligt på https://www.facebook.com/Kuopionkirjasto/photos/a.138401687780.110921.130908722780/10154360166842781/?type=3&hc_ref=PAGES_TIMELINE. [Hämtat 26 februari 2018].

Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Ladendorf, Martina (2008) "The L-word: Queer identifikation och mediereception". *Tidskrift för genusvetenskap*, (3-4), 115-137.

Lag om allmänna bibliotek 1492/2016. *Finlands författningssamling*. Helsingfors: Riksdagen.

Lahtinen, Emmi & Rita Paqvalén (2014) "Hurjan paljon enemmän queer!" – seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen toiveita ja kokemuksia taide- ja kulttuuritarjonnasta. Kulttuuria kaikille -palvelu / Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry. (Kulttuuria kaikille -palvelun julkaisuja 3/2014). Tillgängligt på http://www.cultureforall.info/doc/hlbt_i_selvitys/Hurjan-paljon-enemman-queer_VALMIS.pdf. [Hämtat 26 januari 2018].

- Lahtinen, Mikko (2010) *Kirjastojen maa*. Tammerfors: Vastapaino.
- Lantz, Annika (2007) *Intervjumetodik*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Letherby, Gayle (2003) *Feminist research in theory and practice*. Buckingham: Open University Press.
- Liljeström, Marianne (2004) ”Feministinen metodologia – mitä se on?”. I Liljeström, Marianne (red.) *Feministinen tietäminen: keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino. 9-21.
- Lukenbill, Bill (2002) ”Modern gay and lesbian libraries and archives in North America: a study in community identity and affirmation”. *Library Management*, 23(1/2), 93-100.
- Lundahl, Pia (1996) ”Våra autentiska jag”. *lambda nordica*, (3-4), 23-37.
- Lundahl, Pia (1998) *Lesbisk identitet*. Stockholm: Carlssons.
- Lykke, Nina (2003) ”Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen”. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, (1), 47–56.
- Lykke, Nina (2009) *Genusforskning: en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*. Stockholm: Liber.
- Magnusson, Jan (2000) ”Från tragiskt öde till fritt vald livsstil: Bögar och lesbiska i det sena nittonhundratalets svenska litteratur”. I Andreasson, Martin (red.) *Homo i folkhemmet: Homo- och bisexuella i Sverige 1950-2000*. Göteborg: Anamma Böcker. 59-75.
- Mathson, Stephanie & Jeffrey Hancks (2006) ”Privacy please? A comparison between self-checkout and book checkout desk circulation rates for LGBT and other books”. *Journal of access services*, 4(3/4), 23-37.
- Mattila, Riina (2015) ”*Kirjasto on paikka, joissa ei tuomita*”: *Laadullinen tutkimus sateenkaarinuorten kirjastonkäytöstä Lapissa*. YH-examensarbete, Kirjasto- ja tietopalvelu, Oulun ammattikorkeakoulu.
- McClary, Carrie & Vivian Howard (2007) ”From ‘homosexuality’ to ‘transvestites’: An analysis of subject headings assigned to works of GLBT fiction in Canadian public libraries”. *Canadian Journal of Information & Library Sciences*, 31(2), 149-162.
- McQueen, Paddy (2015) *Subjectivity, gender and the struggle for recognition*. New York: Palgrave Macmillan.
- Moss, Eleanor (2008) ”An inductive evaluation of a public library GLBT collection”. *Collection building*, 27(4), 149-156.

Mäkinen, Ilkka (2009) "History of Finnish public libraries in a nutshell". I Dyrbye, Martin; Ilkka Mäkinen; Tiiu Reimo & Magnus Torstensson (red.) *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: historical perspectives*. Tammerfors: Hibolire. 109-133.

Naidoo, Jamie Campbell (2013) "Over the rainbow and under the radar: library services and programs to LGBTQ families". *Children and libraries: the journal of the association for library service to children*, 11(3):34-40.

Naidoo, Jamie Campbell (2015) *Access to a world of rainbow family children's books via partnerships and programs: Suggestions for library outreach to LGBT family associations*. IFLA WLIC 2015, Cape Town, South Africa, 15-21 augusti 2015. Tillgängligt på <http://library.ifla.org/id/eprint/1289>. [Hämtat 18 februari 2019].

Nationalencyklopedin (2018a) "Klassifikationssystem". Tillgängligt på <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/klassifikationssystem>. [Hämtat 5 januari 2018].

Nationalencyklopedin (2018b) "Mångkulturalism". Tillgängligt på <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/mångkulturalism>. [Hämtat 29 september 2018].

Nationella sekretariatet för genusforskning (2018a) *Andrafrisering*. Tillgängligt på <https://www.genus.se/ord/andrafrisering/>. [Hämtat 28 september 2018].

Nationella sekretariatet för genusforskning (2018b) *Norm/normkritik*. Tillgängligt på <https://www.genus.se/ord/normnormkritik/>. [Hämtat 13 mars 2018].

Niemelä, Anna (2013) *Kirjastojen kansallinen käyttäjäkysely 2013: Raportti tärkeimmistä tuloksista*. Nationalbiblioteket. (Kansalliskirjaston raportteja ja selvityksiä [19]). Tillgängligt på <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201703031954>. [Hämtat 18 februari 2019].

Norman, Mark (1999) "Out on loan: A survey of the use and information needs of users of the lesbian, gay and bisexual collection of Brighton and Hove libraries". *Journal of Librarianship and Information Science*, 31(4), 188-196.

Oinas, Elina (2004) "Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa". I Liljeström, Marianne (red.) *Feministinen tietäminen: keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino. 209-227.

Olson, Hope A. (2002) *The power to name: locating the limits of subject representation in libraries*. Dordrecht: Kluwer Academic cop.

Paqvalén, Rita (2017) *Rita Paqvalén: Det inkluderande och normkritiska biblioteket*. [video på Vimeo 23 november 2017]. Tillgängligt på <https://vimeo.com/244788892>. [Hämtat 26 februari 2018]

Parikas, Dodo (2009) *HBT speglar i litteraturen*. Lund: BTJ.

Patel, Runa & Bo Davidson (2003) *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Pavlov, Eleonor & Karin Westeman (2013) *Ovan regnbågen: Inkluderande hbtq-arbete i Hallonbergen och på andra folkbibliotek*. Masteruppsats, Biblioteks- och informationsvetenskap, Lunds universitet.

Pekola-Sjöblom, Marianne (2017) *Parhaat mahdolliset palvelut kaikille kuntalaisille? Kuntalaisten mielipiteet kunnallisista palveluista ARTTU2-tutkimuskunnissa vuosina 2015 ja 2017*. (ARTTU2-tutkimusohjelman julkaisu nro 13/2017). Tillgängligt på https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/171212_tiedoteliite_arttu2_nro13_ebook.pdf [Hämtat 18 februari 2019].

Perera, Ylva (2016) ”Den queera kampen förs också på boksidorna”. *Svenska Yle*, 28 juni 2016. Tillgängligt på <https://svenska.yle.fi/artikel/2016/06/28/den-queera-kampen-fors-ocksa-pa-boksidorna>. [Hämtat 1 mars 2018].

Pohjanen, Aira Maria och Terttu Anna Maarit Kortelainen (2016) ”Transgender information behaviour”. *Journal of Documentation*, 72(1), 172-190.

Pohjola, Tommy (2018) ”Video: Ta en rundtur i stadens nya vardagsrum”. *Hufvudstadsbladet*, 21 november 2018. Tillgängligt på <https://www.hbl.fi/artikel/det-nya-var dagsrummet-ska-vara-oppet-for-alla-2/>. [Hämtat 1 januari 2019].

Pun, Raymond; Kenya S. Flash; Dennis Nangle & Jonathan Hernandez Perez (2017) *Libraries and gender ♂♀ neutral / inclusive bathrooms: Case studies on promoting information, inclusivity and access in open spaces*. IFLA WLIC 2017, Wrocław, Poland, 19-25 augusti 2017. Tillgängligt på <http://library.ifla.org/id/eprint/1670>. [Hämtat 18 februari 2019].

Purhonen, Kirsi (2015) ”Muuttuva työ – kirjaston hyllynvälistä ja nuorisotalon ikkunasta kurkistaa kolmas työ”. I Hokkanen, Laura (red.) *Sosiaalinen kirjasto: Lukemattomien mahdollisuuksien maailma*. Helsingfors: Avain. 88-119.

RFSL (2016) *Hbtq-certifiering*. Tillgängligt på <https://www.rfsl.se/certifiering-och-utbildning/det-haer-aer-en-certifiering/>. [Hämtat 5 september 2018].

Rissanen, Jouna (2012) *Intersukupuolisten tiedontarpeet ja tiedonhankinta*. Avhandling pro gradu, Informaatiotutkimus ja interaktiivinen media, Tampereen yliopisto.

Ritchie, Catherine & McNeill, Dale (2011) ”LGBTIQ issues in public libraries”. I Greenblatt, Ellen (red.) *Serving LGBTIQ Library and Archives Users: Essays on Outreach, Service, Collections and Access*. Jefferson: McFarland & Company, Inc., Publishers. 59-69.

- Robinson, Helena (2012) "Remembering things differently: museums, libraries and archives as memory institutions and the implications for convergence". *Museum Management and Curatorship*, 27(4), 413-429.
- Robinson, Tracy (2016) "Overcoming social exclusion in public library services to LGBTQ and gender variant youth". *Public Library Quarterly*, 35 (3): 161-174.
- Rosenberg, Tiina (2002) *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Rosenberg, Tiina (2005) "Inledning". I Butler, Judith, *Könet brinner! Judith Butler. Texter i urval av Tiina Rosenberg*. Stockholm: Natur och kultur. 7-34.
- Rothbauer, Paulette M. & Lynne E.F. McKechnie (1999) "Gay and lesbian fiction for young adults: a survey of holdings in Canadian public libraries". *Collection Building*, 18(1), 32-39.
- Rothbauer, Paulette (2007) "Locating the library as place among lesbian, gay, bisexual, and queer patrons". I Buschman, John E. & Gloria J. Leckie (red.) *The library as place: History, community, and culture*. Westport: Libraries Unlimited. 101-115.
- Said, Edward W. (1994 [1978]) *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Samuelsson, Sofie (2016) *Normkritik, hbtq och folkbibliotek: Ett försök*. Regionbiblioteket Stockholm. (Regionbiblioteket Stockholms skriftserie 16). Tillgängligt på http://regionbiblioteket.se/wp-content/uploads/2016/02/sofie_webb.pdf. [Hämtat 21 februari 2019].
- Sandahl, Frida Ohlsson (2018) *Inkludera: Jämställdhet och hbtq i organisationen*. 2 uppl. Göteborg: Idealistas.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (1990) *Epistemology of the closet*. Berkeley: University of California Press.
- Sellobiblioteket (2016) [Facebook-inlägg 17 maj 2016]. Tillgängligt på <https://www.facebook.com/Sellonkirjasto/posts/10154273705882526>. [Hämtat 26 februari 2018].
- Seppä, Maija (2007) "Seksuaalivähemmistöjen tiedontarpeet ja tiedonhankinta". *Informaatiotutkimus*, 26(3), 76-86.
- Silverman, David (2006) *Interpreting qualitative data: methods for analyzing talk, text and interaction*. 3 uppl. London: SAGE Publications.
- Snapp-Cook, Jennifer K. (2011) "Now on exhibit: Bringing out materials from LGBTIQ archives". I Greenblatt, Ellen (red.) *Serving LGBTIQ Library and Archives Users: Essays on Outreach, Service, Collections and Access*. Jefferson: McFarland & Company, Inc., Publishers. 146-153.

Statistikcentralen (2018) *Liitetaulukko 48. Kirjastossa käyminen 12 kuukauden aikana 1999, 2002 ja 2009, miehet ja naiset yhteensä, %*. Tillgängligt på http://www.stat.fi/til/akay/2009/03/akay_2009_03_2011-05-17_tau_048_fi.html. [Hämtat 12 december 2018].

Strachan, David Cameron & Jim Van Buskirk (2011) "Intersex resources in libraries". I Greenblatt, Ellen (red.) *Serving LGBTIQ Library and Archives Users: Essays on Outreach, Service, Collections and Access*. Jefferson: McFarland & Company, Inc., Publishers. 13-25.

Suomi 100 – Sateenkaaren väreissä (2018) Tillgängligt på <http://suomi100-sateenkaarenvareissa.fi>. [Hämtat 16 november 2018].

Svensk biblioteksörening (2018) *Expertnätverket för hbtq-frågor på bibliotek*. Tillgängligt på <https://www.biblioteksforeningen.se/expertnatverk/expertnatverket-for-hbtq-fragor-pa-bibliotek/>. [Hämtat 31 oktober 2018].

Taavetti, Riikka (2016) "A marshall in love. Remembering and forgetting queer pasts in the Finnish archives". *Archival Science*, 16(3), 289-307.

Taloustutkimus (2018) *Yleisten kirjastojen käyttäjäkysely 2018*. Tillgängligt på http://survey.taloustutkimus.fi/dashboard/kirjastot_avoin_suomi/. [Hämtat 6 september 2018].

Taylor, Charles (1994) "The politics of recognition". I Taylor, Charles & Amy Gutmann (red.) *Multiculturalism: Examining the politics of recognition*. New Jersey: Princeton University Press. 25-73.

Thistlethwaite, Polly (1990) "The lesbian Herstory archives". I Gough, Cal & Ellen Greenblatt (red.) *Gay and lesbian library service*. Jefferson, N.C.: McFarland & Company. 61-64.

Trost, Jan (2005) *Kvalitativa intervjuer*. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Tsang, Daniel C. (1990) "Censorship of lesbian and gay materials by library workers". I Gough, Cal & Ellen Greenblatt (red.) *Gay and lesbian library service*. Jefferson, N.C.: McFarland & Company. 166-170.

Tuominen, Kimmo & Jarmo Saarti (2012) "The Finnish library system – open collaboration for an open society". *International Federation of Library Associations and Institutions*, 38(2), 115-136.

Turun kaupunginkirjasto (2018) *Turun kaupungin kirjastopalvelut: 2017 vuosikertomus*. [Årsberättelse]. Tillgängligt på https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/kirjaston_toimintakertomus_2017_pdf_0.pdf. [Hämtat 5 september 2018].

Ulfsparre, Anna Christina; Dicte Helmersson & Tomas Lidman (2018) ”Arkiv”. Tillgängligt på <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/arkiv>. [Hämtat 14 november 2018]

Undervisnings- och kulturministeriet (2016) *Finland is one of the top countries in the world in the field of library services*. [Artikel december 2016]. Tillgängligt på <https://minedu.fi/documents/1410845/4150031/Library+services/65df0ce2-685f-4c3c-9686-53c108641a5c/Library+services.pdf>. [Hämtat 18 oktober 2018].

Undervisnings- och kulturministeriet (2018) *Biblioteksnätverket*. Tillgängligt på <https://minedu.fi/sv/biblioteksnatverk>. [Hämtat 8 september 2018].

Varantola, Krista; Veikko Launis; Markku Helin; Sanna Kaisa Spoof & Sanna Jäppinen (2013) *God vetenskaplig praxis och handläggning av misstankar om avvikelser från den i Finland: Forskningsetiska delegationens anvisningar 2012*. Helsingfors: Forskningsetiska delegationen.

Vatanen, Pirjo (2001) “From the society of estates to a society of citizens: Finnish public libraries become American”. I Mäkinen, Ilkka (red.) *Finnish public libraries in the 20th century*. Tammerfors: Tampere University Press : Taju. 23-70.

Waldman, Michael (2011) “Libraries and the transgender community”. I Greenblatt, Ellen (red.) *Serving LGBTIQ Library and Archives Users: Essays on Outreach, Service, Collections and Access*. Jefferson: McFarland & Company, Inc., Publishers. 26-41.

Winkelstein, Julie Ann (2014) *Public libraries: creating safe spaces for homeless LGBTQ youth*. IFLA WLIC 2014, Lyon, France, 16-22 augusti 2014. Tillgängligt på <http://library.ifla.org/id/eprint/1029>. [Hämtat 18 februari 2019].

Yhdenvertaisuus.fi (2018) *Mikä kampanja*. Tillgängligt på <https://yhdenvertaisuus.fi/kampanjan-tausta-ja-tarkoitus>. [Hämtat 7 november 2018].

Young, Iris Marion (2000) *Att kasta tjejkast: Texter om feminism och rättvisa*. Stockholm: Atlas.

Åbo Underrättelser (2017) ”Ny giv i stadsbibban: Böckerna stannar vid återlämningsstället”. *Åbo Underrättelser*, 27 september 2017, 9.

Bilaga 1: Intervjuguide

Can you tell me briefly about your rainbow shelf?

Why did you decide to create a rainbow shelf?

Can you describe the process of creating the rainbow shelf?

Can you tell me about the content of the rainbow shelf?

Can you tell me about the knowledge organization of the material in the rainbow shelf?

What kind of feedback or reactions have you received on the rainbow shelf?

Are you making LGBTQ-themed literature and material visible in other ways than in the rainbow shelf?

Do you pay attention to LGBTQ-questions in any other ways at the library?

How would you finally describe the library as an institution?

Is there anything else you would like to add or tell?

Is there anyone that has been especially important in the work with the rainbow shelf, who you think I should contact?

Bilaga 2: Observationsfrågor

Vad finns i regnbågshyllan? Finns där annat än bibliotekets egna material?

Hur är medierna uppställda i regnbågshyllan? Är några speciella medier placerade med pärmsidan utåt?

Finns där andra regnbågssymboler?

Hur ser det ut vid hyllan? Vad finns runt den och i dess närhet?

Var är hyllan placerad rent fysiskt i biblioteket?

Rör sig människor i närheten av hyllan?

Bilaga 3: Fotografier av bibliotekens regnbågshyllor

Figur 1: Regnbågshyllan vid Berghälls bibliotek, bild 1.

Figur 2: Regnbågshyllan vid Berghälls bibliotek, bild 2.

Figur 3: Regnbågshyllan vid Berghälls bibliotek, bild 3.

Figur 4: Regnbågshyllan på ungdomsavdelningen vid Karleby stadsbibliotek – landskapsbibliotek.

Figur 5: Regnbågshyllan vid Karleby stadsbibliotek – landskapsbibliotek.

Figur 6: Regnbågshyllan vid Reso stadsbibliotek.

Figur 7: Regnbågshyllan vid Runosbackens bibliotek, bild 1.

Figur 8: Regnbågshyllan vid Runosbackens bibliotek, bild 2.

Bilaga 4: Intervjucitat på originalspråk

1. Inledning

Att skapa en regnbågshylla

IP2: Ei se nyt ollut ihan niin että let's do it, kyllähän siellä oli semmosia jotka oli hieman varovaisempia, haluaisivat että ei ehkä tarvittaisi tätä hyllyä, mutta suuri osa oli kyllä sen kannalla että tällainen hylly voitais laittaa. (s. 8)

IP3: Se toivotettiin tervetulleeks, ja just meidän johto oli ehdottomasti sen takana. Muistan yhden ihmisen miettivän, että voiko siellä olla lastenkirjoikin, tai tällaista tuli, että hiukan tällainen et jotkut olivat ennakkoluuloisempia kuin jotkut toiset [...] ehkä vähän sitä, että kehtaako asiakas mennä sille hyllylle, joku sanoi ehkä näin. Mut ne oli hyvin vähäisiä. (s. 9)

IP7: No ensin katottiin sille [nauraa] tottakai sopiva paikka, ja sit mä rupesin ihan vaan kattoon, siis ens mitä mä oon itte lukenu ja mitä mä tiesin mikä kuuluu tähän genreen, ja sitten tottakai käytin asiasanotusta avuksi. Katoin just kaikki homoseksuaalisuus, biseksuaalisuus, transseksuaalisuus, mitä kaikkee sit onki [...] Sit me varattiin niitä mitä oli lainassa, ja sit meillä oli semmonen sateenkaarimerkki, tai on käytössä, se on niinkö sateenkaarilippu. Me liimattiin siihen sen kirjan tai elokuvan päätyyn sit semmonen [...] ja sitten tonne hyllyyn. Ei siinä sen kummempaa. (s. 9)

5. Regnbågshyllan som kunskapspraxis

Regnbågshyllan i biblioteket som kunskapsinstitution

IP4: [The] mission is to offer information for everybody and because it's a public library it pitäis ottaa huomioon kaikki väestöt, kaikki ihmiset ja erilaiset vähemmistöt, ja tuoda just sitä tietoa kaikille esimerkiksi varallisuuserosta huolimatta, että kaikille olis mahdollisuus saada kattavasti tietoa asioista. Ja just edistää tasa-arvoa ja informaation vapautta.

[---]

IP4: No, yhteiskunnallinen tehtävä kirjastolla on niinku myös että, just valikoida laadukasta aineistoa ja tarjota sitä sitten asiakkaille niinku, luettavaksi ja katsottavaksi ja kuunneltavaksi... Sitten tietokoneet, tänne voi [...] asiakkaat tulla käyttää tietokoneita, kaikill ei oo varaa omaan tietokoneeseen ja... Tää on kyl niin laaja kysymys tää, et tästä vois jatkaa varmaan puol tuntia mut siis...

IP3: Ja tän yhteiskunnallisen tehtävän mä näen tosi isona [...] kun tää tarjoo niin kaikille pääsemisen tiedon äärelle, ja täällä on myös niinku kaikilla kielillä lehtiä, netin kautta näköislehtiä. Niin myös

semmonen niinku tavallaan yhteiskuntarauhan ylläpitäjä siinä mielessä, että ei olla huhujen tai ennakkoluulojen varassa vaan täällä pääsee jokainen sen tiedon äärelle. (s. 38-39)

En positiv regnbågshylla med medier av hög kvalitet

IP5: Yks kirja oli semmonen jota, me katottiin näin nopeesti et se pitäis olla ihan positiivinen, se oli laitettu terveysosastolle missä yleensä on niinku seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen liittyvät kirjat. Se oli asiasanottu... Tai se oli niinkö vääräs luokas lähtökohtaisestikin, ja meistä ei pysty kukaan lukemaan, me vaan selatti ja koettiin et tää on hyvä [...] ja sit asiakast saatu palautetta, että nyt tää vois olla väärä tos hyllyssä [...] Joo, se oli [...] eheytykskirja ja se kuuluus tolle niinku uskontoluokassa, 200-luokassa muutenkin, elikkä [...] se otettiin heti pois sieltä [sateenkaarihyllystä], otettiin heti asiakaspalaute tosi vakavasti. (s. 42-43)

I: How do you decide what fits in the shelf?

IP7: Jaa, se on just se [nauraa] mutkikas kysymys. Ku kaikkia ei pysty lukemaan, eikä kaikkea pysty kattomaan, niin et välillä se onki semmosiin et on, okei, mä on nyt laittanut tämän, mut sit saattaakin ruveta mietityttämään sit jälkeen, et onks tää nyt kuitenkin ihan sopiva tähän...

[---]

IP7: Mut et se on tosi vaikea, koska meiän pitää luottaa niihin asiasanoihin. Joskus ne on asiasanotettu todella huonosti... Sillä saattaa olla jotain ihan asiaankuulumattomia asiasanoja, tai sit sieltä puuttuu tosi paljon asiasanoja. Et se on sit se takakansiteksti, ja sit et mä googletaan sit niit kirjoja. Jotkut on tietenkin siis ihan niinku semmosii selvii tapauksii, mut sit ku on joku vähä semmonen epäselvempi, ku ei sanota esimerkiksi et rakastuuks se nyt mieheen [nauraa] vai naiseen se henkilö [nauraa] niin sithän sun täytyy vähän tehdä sitä työtä. (s. 43)

IP4: Sitten toinen pointti on ehkä niinku, pitää esillä näitä vähemmistöjä ja semmonen positiivinen tapa, olla esillä... (s. 44)

IP5: Ja sitten me halutaan myös yhteenarvona siihen se ilon kautta, elikkä jollain tavalla me halutaan et se on niinku positiivista tarinaa. Ja mä ymmärtänyt et siinä [Uumajassa] olis se yks tema ja se on mun mielest hirveen tärkeä niinku taustateema, että jollain tavalla löydettäis semmosta niinkö voimauttavaa [...] Tottakai se on tärkeä se synkkyys, mut jollain tavalla me ei haluta niinkö revitellä sitä semmosella asioitten vaikeudella, vaan yrittäis saada semmonen... Iloinen hylly. (s. 44)

En regnbågsbok är alltid en regnbågsbok – regnbågshyllan och kategorisering

Normaali (s. 46)

Gay-kirjallisuus (s. 46)

Sateenkaariaineisto (s. 47)

IP4: It would be good that sometimes [...] it could be just, here is a book and you can read it and there's nothing special in it, there is just some LGBT-topics but, or it's some way LGBT-connected but, yeah... That's also important, that maybe ettei siitä tehtäisiin suurta numeroa aina, niin se oli kans hyvä tietysti. (s. 47)

”ei aina [olisi] eritelty ku oman juttunsa” (s. 47)

Vem ryms under regnbågen?

IP4: Niin, että pitääkö siinä just olla pääosassa joku homo [...] niin et se oo niinku stereotyyppinen kuva varmaan se et pitää olla just joku tosi keskeinen osa se homo [...] mut ei se välttämättä niin tarvi olla... [---]

IP4: Että kyllä ihmiset aina ainutlaatuisia ja just että, jos siinä tulis vaan just tämmöstä tiettyä stereotyyppiä niin ei sekään olis hyvä [...] Ehkä siin vois olla kaikkea mikä voisi olla, niinku heteroita jotka on jotenkin poikkeavalla tavalla heteroilta ja... Emmä tiedä [nauraa] [---]

IP4: Mitähän mä nyt haluaisin kiteyttää on tota... Niin, et siinä sateenkaassa ei ole vaan ne värit mitä siinä on näkyvillä, semmone niinku ne välimuodot, lukematon määrä niitä välimuotoja myös niille väreille et... Että se ei niinku oo vaan ne tetyt ryhmät, jotka on stereotyyppisiä [...] vaan sit on ne lukemattomat välimuodot kaikista niistä ja sekoituksia kaikki... (s. 49)

”sateenkaari on nimenomaan ihan kaikille” (s. 49)

Homosexualitet som norm

IP7: Hankkii myös tavallaan sen gay-kirjallisuuden. (s. 50)

IP6: Niin, silleen että onks mahdollisesti nyt homomusiikkia, no, siis tottakai se on [nauraa] (s. 50)

”se oo niinku stereotyyppinen kuva varmaan se et pitää olla just joku tosi keskeinen osa se homo [...] mut ei se välttämättä niin tarvi olla” (s. 51)

IP7: No mä on yrittänyt [...] päästä siit ajatuksest mä aattelen vaan niinku homo- ja lesbokirjallisuutta, mut et kyl mä yritän kans niinku biseksuaalisuus, se on kans yks muoto ja sit niinku transseksuaalisuus ja mitä näit kaikkii muita sit on, interseksuaalisuus ja kaikki tämmösii, mitä kaikki vielä tulee, niinku mitäs itte vielä tietoneenkaa. Et yritän ottaa huomioon ja seurata [nauraa] aikaa. (s. 51)

”kaikki mitä saadaan” (s. 51)

6. Regnbågshyllan som arbete för jämlikhet

Jämlikhet som ledord i biblioteksverksamheten

IP1: Se on kaikista tärkeintä se tasa-arvo ja suvaitsevaisuus ja sitten se, että meille saa jokainen tulla sellaisena kun on. (s. 54)

IP3: Tietysti meillä on tämä myös et kaikki on niinku tervetulleita tänne, ja me halutaan näyttää se myös tällä [sateenkaarihyllällä]. Ja sitten tota, siis meiän arvoihin kuuluu tasa-arvon edistäminen ja sit vapauden edistäminen, semmonen et voi olla, niin [kuin] on. (s. 54)

IP4: [The] mission is to offer information for everybody and because it's a public library it pitäis ottaa huomioon kaikki väestöt, kaikki ihmiset ja erilaiset vähemmistöt, ja tuoda just sitä tietoa kaikille esimerkiksi varallisuuserosta huolimatta, että kaikille olis mahdollisuus saada kattavasti tietoa asioista. Ja just edistää tasa-arvoa ja informaation vapautta. Ja tarjota myös tiloja ihmisille tulla, kaikenlaisille, kaikille ihmisille. Ja tietty vähentää syrjintää, pyrkiä vähentämään, tai niinku että, syrjiviä asenteita tai rasismia tai seksismia tai tällaista niin ei tietysti pidä tuoda [...] Niitä vastaan pitää [...] olla.

IP3: Niin koska kirjasto on lähtökohtaisesti sitä vastaan. (s. 54-55)

IP4: Ja sitten, että myös esimerkiksi syrjäytyneille tai syrjäytymisvaaras oleville kirjasto tarjoaa mahdollisuuden pysyä jollain tavalla mukana yhteiskunnassa ja ehkä myös kehittää itseä, niinku, kehittää tietoa ja taitoja myöskin. (s. 55)

IP5: Tä on niin klisee mut mä näen että se [kirjasto] on se oman alueensa semmonen niinkö sydän, ja se on se olohuone. Kuulostaa vähä pöljältä joidenkin mielestä, se on niin paljon viljelty, mutta mun mielestä se on niinku parhaimmillaan kirjasto oli sitä. Se on kaikille avoin, tämmönen yhteinen tila, jossa jokainen asiakas on yhtä arvokas. Niin se on mun mielestä kaikkein tärkein. Täällä se on aivan samaa, vaikka jos olis niinkö työtön ja syrjäytynyt, ku että sä tuut Mersulla pihaan, et kaikki on yhtä arvokkaita. Ja sitten näkisin sitä, sen lisäksi et me niinku jollain tavalla eletään osana sitä meiän yhteisöä, niin kirjaston pitää osoittaa selkeesti arvoissaan myös tasa-arvoisuus ja niinkö edistää semmosia positiivisia arvoja yhteisössä. (s. 55-56)

IP1: Että se on semmonen, nehän sanoo, että se on koko kansan olohuone. (s. 56)

IP1: Täähän onkin siitä niin mahtava, että tää on ilmainen, ja tänne voi tulla kaikki ilmaiseksi, me ei tarvita asiakkailta rahaa, me ei myydä heille mitään, ne vaan tulee sellaisena kun ne on, ja ne lainaa tai ei lainaa, ja me palvellaan niitä sitten jos ne tarvii meiän apua. (s. 56)

IP3: Tää on myös semmonen ei-kaupallinen paikka, tänne voi tulla ilman rahaa, eikä tarvii ostaa mitään, ja täällä voi viettää aikaa, vaikka koko päivän, jos haluaa. (s. 56)

”[ne ovat] hyvin minimaaliset noi ehdot ihan ku miten pääsee kirjaston [asiakkaaksi]” (s. 57)

Jämlikhet som särbehandling

IP7: Siis mun mielest kirjaston yks tehtävistä on niinku se tasa-arvosuuteen kannustaminen ja suvaitsevaisuuteen. Niin, mun mielestä se on mitä parhain keino juurikin siihen, et se on ihan ehdottomasti se ykkönen, minkä takia meil täytyy olla semmonen [sateenkaarihyllä] ja nostaa tavallaan sen vähemmistön asioita esille. (s. 58)

IP3: Ja sitten tää vähemmistöjen tukeminen joka [toinen tiedonantaja] mainitsikin tossa, et ne on ihan niinku kirjaston sisäänrakennettuja arvoja tavallaan. (s. 58)

IP6: Tässä on nyt ehkä se että, sateenkaarihyllällä vastaamme kummiskin niinku myös ilmapiiriin, tai että, tarvitaanko me Pride-marsseja? No, me tarvitaan. Et sit kun niitä ei tarvita, sit niitä ei järjestetä. Ja sit kun sateenkaarihyllä on tehnyt itsensä tarpeettomaks, ja on ehkä joku toinen ryhmä jota sorretaan, sit kirjasto varmasti reagoi siihenkin. (s. 59)

IP2: Kyllä tämä monikulttuurisuus varmasti niinku tulee lisääntymään, että se monikulttuurinen kirjasto, sen alle mahtuu niin monta... Mahtuu sateenkaarihyllä, mahtuu omenahyllyn asiakkaat, ja mahtuu Celia-kirjaston käyttäjät ja muut. Et se laajenee ja laajenee. Mä uskon, että mekin opimme, kirjastontyöntekijät ja kirjaston asiakkaat oppivat sitten siitä, että maailma ei oo vaan musta ja valkoinen, vaan siellä voi olla erivärisii... (s. 59)

Det neutrala biblioteket

IP7: Emmä koe ainakaan et me otettas millään tavalla kantaa kuitenkaan ihan asiaan vaik meillä on tuo sateenkaarihyllä, me vaan tunnustetaan tämä ilmiö, tämä asia: se on, ja tässä on sille paikkaa, ja tutustu jos haluat [nauraa] (s. 61)

IP4: Ja tietty vähentää syrjintää, pyrkiä vähentämään, tai niinku että, syrjiviä asenteita tai rasismia tai seksismia tai tällaista niin ei tietysti pidä tuoda [...] Niitä vastaan pitää [...] olla.

IP3: Niin koska kirjasto on lähtökohtaisesti sitä vastaan. (s. 62)

I: Do you think the library should take a stand?

IP7: Tiettyyn rajaan asti ehkä. Mut et, se on vähän semmonen kinkkinen kysymys kyllä, koska tuolla [toisella kirjastolla] on ollu turkistarhausnäyttelyitä, niin sekin tavallaan on niinku, otetaan kantaan sit jollain tavalla siihen asiaan, ja sehän on just saanut sit kritiikkiäkin siitä... Ehkä kirjasto ei ihan nyt sais niinku julistaa jotain tiettyä aatetta, tai nyt tavallaan ajatellaan et se on liberaali kuiteskin, kun mäkin ajattele et se on liberaali... Mut sit tavallaan, jos me nyt mennään barrikadeille tollan et, aa nyt tää on tällain, niin mun mielest se ois liikaa... Tää on tosi vaikee kysymys. Et tota, joillekin se saatta olla se, että joku laittaa näyttelyn tänne, vaik turkistarhauksest, joillekin sekin on liikaa ja näyttää siltä kirjasto ottaa kantaa [nauraa] mut et tota, emmä tiedä... (s. 62)

IP6: Meiän mieles kirjaston ei pidä olla niinku hiljainen kirja-asia, vaan kirjastolla pitää olla ääntä ja myös mielipiteitä jonka takana seisotaan.

IP5: Niin, et se ei tarkoita, että me oltais jotenkin niinku puolueellisia, koska mun mielestä ei ole mitään puolueellista ku kysymys on syrjinnästä, että ei siinä ole niinkö, oletko oikeisto vai vasemmisto, vaan se on niinko, se on etiikkaa, mikä on niinku oikein, sillä asia on niinku yksinkertainen, [kirjasto on] jollain tavalla semmonen hyväksyvä yhteisöllinen tila.

[---]

IP5: Mutta joo, ei, semmosta objektiivisuuttahan sitähan meillä ei oo, mä en koe et semmosta on olemassakaan, semmosta niinku sataprosenttista objektiivisuutta. (s. 62-63)

Regnbågshyllan och tillgänglighet

IP6: Käytännössä on ihan samoja kirjoja jotka meillä on ollu kirjastossa kaiken aikaa, mut se että löytyy tolle helposti nii se oo ihmisille niinku... Ilo. (s. 64)

IP5: Kaikki aiheisiin liittyvä kirjoja ei oo asiasanotettu oikein, läheskään kaikkia, ja niitä asiasanoja on itse asiassa muutamia eri, et se ei ois se yks joku on se et löydät kaikki...

[---]

IP6: Ja sit vanhempaa aineistoa ei sit oo ees asiasanotettu...

IP5: Ei. On uusiakin, joista puuttuu, joissa se [hbltiq] ei oo välttämättä niinku koko kirjan pääaihe, mut siinä ois esimerkiks henkilöt [jotka] kuuluu johonkin tämmöseen vähemmistöryhmään, niist ei oo sitten, en tiedä miks, mut ei oo asiasanotettu... (s. 65-66)

Regnbågshyllan som ett stöd för minoriteterna

I: What do you think the point and the meaning of the rainbow-shelf is?

IP4: The meaning is to like, offer a possibility to everybody to lukea kirjallisuutta jossa on niinku seksuaalivähemmistöjä tai sukupuolivähemmistöjä... Sitten toinen pointti on ehkä niinku, pitää esillä näitä vähemmistöjä ja semmonen positiivinen tapa, olla esillä... Ehkä niinku, se voi olla joillekin tärkeä löytää se kirja sieltä sitä kautta, tai niinku että muuten se ei välttämättä tule niin helposti löydettyä. Esimerkiks joku nuori joka pohtii omaa identiteettiä niin voi löytää sieltä jotain. Tai kuka vaan jolla on, joka niinku ei tunne asiaa [...]

IP3: Joo, tää on tärkeä munikin mielestä, joo...

IP4: Ja sitten tota, myös semmonen itsetunnon kohotus ehkä [...] voi olla semmonen, tämmösille syrjityks joutuneille henkilölle niin se voi olla semmonen itsetunnon kohotus. (s. 71)

Regnbågshyllan som verktyg för identitetsskapande

I: Did you have any specific group of users in mind when you created the shelf?

IP7: No, joo, mä ajattelin niinku ehkä semmosiin nuoria, jotka on niinku epävarmoja ehkä omasta identiteetistään, ja tämmösii mä niinku aattelin [nauraa] [...] sanotaan nyt sillä et se ei ollu niin tietonen, mut sit kun mä myöhemmin sitä ajatellu, niin ehkä mulla oli mieles just semmonen kun nuori, kaksikymppinen [nauraa] joka tulee ja on sit ehkä vähän niinku clueless, ettei tiedä vielä et mikä hän on, ehkä sais jonkinlaista tukea siitä sitten tota. Ja ehkä kuitenkin enemmän sit naiskäyttäjät tuli mieleen, kun naiset muutenkin käyttää kirjastoa enemmän kuin miehet... (s. 71-72)

Acceptans och normalisering av hbtq

IP5: Ja sitten just tää että [...] niitä kirjoja lukemalla niin semmonen empatiankyky lisääntyy, et ymmärtää sen taistelun mitä monet ihmiset joutuu käymään ja sen historian mikä se syrjinnän niinkö taustalla, niin pitkät varjot on. Se on hirveän tärkeä. (s. 74)

IP5: Osana sitä kirjailijavierailua niin se lukee sitä tekstiä, koska ajatus on siitä että semmonen, jollain tavalla niinku tabuksi koettu tema, et jos sitä kirjaa luetaan täällä kirjastotilassa, niinkö ihan mikrofoonin kanssa, niin sit se on vaan tehdään asiasta jollain tavalla niinku tavallisempi, sen menee niinku pois siitä kaapista tai sillä tavalla jos ymmärrät? Niin tota, se on ollu ihan kivaa. (s. 75)

IP5: Se mitä me koettiin alusta lähtien tosi tärkeäks muistuttaa myös sitä, niinkö lapselle suunnattua sateenkaariaineisto [...] Ne poimii ympäristöstä semmosta niinku homopelkoa ja -vihaa, että se ois tärkeää, että lapset lukis sateenkaariperheistä ja se olisi kun niille ihan tavallinen asia. (s. 75)

”se nuorisosuunnattu aineisto koettiin tärkeäksi selkeesti nostaa ja ikään kun normalisoida, että se ei ois tietä itseäs salaa etsiä mistään” (s. 76)

Motstånd mot regnbågshyllan

IP5: Ja se vastaanotto oli jotenkin aika, ei mikään semmonen erityinen. Jotenkin se sopii tänne Kallioon, Kallio on semmosta raflaava aluetta ollut ennenkin. (s. 78)

IP5: Mutta että, pakko kyllä sanoa, että ainahan kannustaa muita kirjastoa tuo samaan mutta että, mä ymmärrän että se oli meille helpompaa, että Kalliolla on valmiiks semmonen maine, ja tää ympärillä oleva yhteisö, ja täällä on homokahvilaa ja -kioski ja, niin tää oli meillä niinku semmonen tukiverkko jollain tavalla, et me voidaan, et se on loogista jos me ollaan se sillä lailla. Et se vois olla paljon vaikeampaa jollekin kirjastolle joka ois vähän syrjemmässä, vois olla vähä vanhoillisempi alue ja ympäristö... (s. 78)

IP7: Se voi vähän riippua, esimerkiksi siitä ympäristöstä missä se kirjasto on ja missä se hylly on. Et jos on niinku, tietynlaiset lähiöt, niissä on tämmöst niinku rasismi ja suvaitsemattomuutta, ja Runosmäki on valitettavasti yks semmonen. Ja mä vähän pelkäsin sitä et me tullaan kuulemaan tästä, et minkä takia täytyy tommonen nostaa esille, et [...] ihmiset niinku provosoituis, ne suuttuis, ja rupes meille niinku valittamaan et minkä takia tämmönen hylly täytyy olla. (s. 78)

IP3: But I think, now we have the need [for a rainbowshelf], because when you think of Raisio, it's kind of a little town, like a suburb, it's [LGBTQ] quite new here, in a way... Väitän että, ihan hyvä että [asukkaat] kohtaa sen asian täällä avoimesti julkisesti. (s. 79)

”kohu” (s. 80)

IP6: Me ruvettiin saamaan sinne Facebook-sivullemme ja Kallion kirjaston sivulle vähän negatiivist kommentointi ja sit ku ruvettiin vähä kattoo et mistäs nä ihmiset [...] kommentoi niin sieltähän ne löytyy vähä ympäri Suomen ja mikä yhdisti niitä oli sit tää [yhdistyksen] vakaumus.

[---]

IP5: Siinä oli muutamia tosi kovaaäänisiä [...] ja osa oli siis todella asiattomia ja semmosia hyökkääviä kommentteja, ja me päätettiin silloin, että kaikkiin niihin kommentteihin vastaa meidän kirjastojohtaja, että hyvin neutraalisti ja sillain selkeesti et ei me ruveta tappelee kenenkään kanssa...

IP6: Tai oliko et jouduttiin tähän johtajan valmis viesti sitten neljä kertaa laittaa? Koska oli semmonen aika ideaali tilanne et sit meidän sateenkaarihyllyl oli myös puolustuspuheita. (s. 80)

”kauheesti siis tämä että tämmös pornokirjallisuutta löytyy lasten ulottuvist” (s. 80)

8. Regnbågshyllan och heteronormativitet

Att utmana och förstärka heteronormativiteten

IP4: Kirjallisuus on täynnä just heteromeininkiä ja kaikis elokuvis kuvaa kaikkialla, sitä vertaa niin normina et sitä tavalla ei ees kyseenalaisteta tai niinku et [...] kun kaikkialla on heteronormatiivisuutta niin sitä ei niinku edes ajatella et se on sitä, vaan se on vaan...

IP3: Se vaan on.

[---]

IP4: Se on kyseenalaistamatonta, mut nyt sitten tarjotaan niinku näille vähemmistöillekin näkyvyyttä tämmösellä [...] mun mielestä tosi hyvällä tavalla, nii tämmönen, kiihkottomalla ja tämmösel tavalla niin, tarjotaan semmost mahollisuutta ymmärtää ja, näin, niin että halu selvittää lisää aiheesta niille mahdollisuutta ymmärtää ja sit niille jotka haluaa vaan lukea sitä jostain syystä... (s. 82)

”would be like ’normal’ books [...] and then there would be this different kind of books” (s. 83)

Regnbågshyllan som del av ett mer omfattande normkritiskt arbetssätt

IP5: Ja just, mun mielestä toi sukupuolineutraalisuuden ajatus niinku koko kirjastotoiminnassa [...] ja tollain että ei olla heteronormatiivisia, yritetään niinkö, vaikka kirjanäyttelyitä joissa on rakkaudesta ja tämmöset, me yritetään aina muistaa irrottautua siitä semmosesta ”normaalin” perheen ja ”normaalin” parisuhteen käsitteestä. (s. 87)

Uttryck av heteronormativitet i intervjusamtalet

IP5: Eli ei sillä lailla niinku segregoida sitä semmoseks omaksi pieneksi erikseen, joka sehän kuulostaa negatiiviselta, se on vähän sillä että, sit semmonen niin sanottu tavallinen väestö ei eksyis tai ottais vahingossa niit sateenkaarikirjoja kun on eritelty... (s. 91)

IP3: That’s a good question. I think maybe, I’m sorry to say, but mainly it’s a normal romantic book we’re recommending. (s. 91)

IP4: Että ensin katsoin ne kirjat jotka on kaks kappaletta, ja sit niistä toinen sitten sateenkaarihyllyy, ja toinen jäi normaaliin kokoelmaan. (s. 91)

IP7: Et sit mä päädyin, no, pistetään takas ne tonne niinku normaalin [nauraa] ”normaalin” musiikin joukkoon ja jätettiin sinne, et sielt ne on sit mennyt paljon paremmin. (s. 91)